

Clara Åse Arnesen

Flukt fra lærer og førskolelæreryrket?

NIFU skriftserie nr. 8/2002

NIFU – Norsk institutt for studier
av forskning og utdanning
Hegdehaugsveien 31
0352 Oslo

ISSN 0808-4572

Forord

Det har i mange år vært mangel på førskolelærere og allmennlærere i det norske arbeidsmarkedet. Fra flere hold har det blitt hevdet at dette skyldes at førskolelærere og allmennlærere flykter fra sine yrker og finner seg arbeid innenfor andre sektorer. Hovedformålet med denne rapporten er nettopp å studere hvorvidt dette er tilfelle. Det er den tidlige fasen av yrkeskarrieren som vil bli studert. Viktige problemstillinger som søkes belyst, er i hvilken grad allmennlærere og førskolelærere faktisk forlater sine primære arbeidsområder allerede tidlig i yrkeskarrieren eller planlegger å gjøre det gjennom å videreutdanne seg ut av yrket. I den grad det er avgang fra yrket, søkes det belyst om det er spesielle grupper av lærere og førskolelærere som gjør dette.

Prosjektet inngår i programområdet "Utdanning og arbeid" ved NIFU som finansieres av Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet.

Rapporten er skrevet av forsker Clara Åse Arnesen. Liv Anne Støren og Per Olaf Aamodt har bidratt med nyttige faglige kommentarer.

Oslo, februar 2002

Petter Aasen
Direktør

Liv Anne Støren
Seksjonsleder

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	11
2 Empiriske undersøkelser omkring flukt eller avgang fra lærer og førskolelæreryrket.....	13
3 Data og metode	16
4 Arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning et halvt år etter eksamen.....	17
4.1 Allmennlærere	17
4.1.1 Hovedaktivitet.....	18
4.1.2 Arbeidstid.....	26
4.1.3 Type videreutdanning	30
4.1.4 Type jobb	32
4.2 Førskolelærere	41
4.2.1 Hovedaktivitet.....	41
4.2.2 Type videreutdanning	51
4.2.3 Type jobb	52
4.2.4 Lønn	59
4.3 Oppsummering arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning for nyutdannede allmennlærere og førskolelærere.....	60
5 Arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning tre og et halvt til fire år etter eksamen	62
5.1 Allmennlærere	62
5.1.1 Arbeidsstyrkestatus og hovedaktivitet	63
5.1.2 Videreutdanning.....	64
5.1.3 Type jobb	67
5.2 Førskolelærere	73
5.2.1 Arbeidsstyrkestatus og hovedaktivitet	73
5.2.2 Videreutdanning.....	75
5.2.3 Type jobb	77
5.3 Oppsummering arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning tre og et halvt til fire år etter eksamen.	81
6 Avsluttende kommentarer	83

Referanser	85
Tabelloversikt	87
Figuroversikt.....	89
Vedlegg 1 Populasjon, utvalg og svarprosjenter.....	91
Vedlegg 2 Regresjonsanalyse mellom lønna til førskolelærere utdannet i 1999 og forklaringsvariabler	93
Vedlegg 3 Arbeidsstyrkestatus og type jobb et halvt år etter eksamen for kandidater utdannet i 1994/95	95

Sammendrag

I denne rapporten har vi fokusert på hvorvidt førskolelærerne og allmennlærerne flykter fra sine jobber som førskolelærere og allmennlærere. Med flukt fra yrket tenker vi både på hel eller delvis tilbaketrekning fra arbeidsmarkedet generelt og overganger til andre yrker. Vi har fokusert på den aller første fasen av deres yrkeskarriere. Utgangspunktet for analysene i denne rapporten har vært NIFUs undersøkelser av kandidater et halvt år etter eksamen gjennomført i 1989, 1991 og 1999 og en undersøkelse som ble gjennomført høsten 1998/vinteren 1999 av førskolelærere og allmennlærere utdannet i studieåret 1994/95, dvs tre og et halvt til fire år etter eksamen.

Arbeidsmarkedsinnsats de første årene etter endt utdanning

Våre analyser har ikke kunnet påvise tendenser til flukt fra yrket i den tidlige fasen av yrkeskarrieren. Vi har heller ikke kunnet påvise noe stort utnyttet arbeidskraftpotensial i de to gruppene. Både nyutdannede førskolelærere og allmennlærere hadde en meget høy yrkesdeltaking. I 1999 hadde nyutdannede allmennlærerne en yrkesdeltaking på 92 prosent og dette var en betydelig økning i forhold til 1989 da yrkesprosenten bare var 69. Denne økningen har sannsynligvis sammenheng med redusert videreutdanningstilbøyelighet (fra 44 prosent i 1989 til 19 prosent i 1999) som følge av overgang fra tre til fireårig lærerutdanning. For førskolelærerne var utviklingen den stikk motsatte. I 1999 hadde de en yrkesprosent på 90, noe som innebærer en svak nedgang siden 1991 da den var 94. Reduksjonen i yrkesdeltakingen siden 1991 er sannsynligvis en konsekvens av gjennomføring av Reform-97 som innebærer skolestart for 6-åringer. Reformen har åpnet skolen for førskolelærere på første klassetrinn og med en videreutdanning i småskolepedagogikk kan førskolelærerne også undervise i grunnskolens klassetrinn 2-4. Videreutdanningstilbøyeligheten blant nyutdannede førskolelærere har da også økt klart i perioden (fra 7 prosent i 1991 til 25 prosent i 1999). Også blant allmennlærere og førskolelærere som ble utdannet i 1994/95 og som ble undersøkt høsten 1998/vinteren 1999, fant vi en meget høy yrkesdeltaking. I alt 90 prosent av de undersøkte førskolelærerne oppga inntektsgivende arbeid som sin hovedsakelige virksomhet i perioden. Tre og et halvt til fire år etter eksamen var førskolelærernes yrkesaktivitet 96 prosent. Også allmennlærere hadde hatt en høy yrkesdeltaking i perioden etter endt utdanning. 89 prosent av allmennlærerne oppga inntektsgivende arbeid som hovedsakelig virksomhet og 97 prosent var yrkesaktive på undersøkelsestidspunktet.

Ved siden av å ha en høy yrkesdeltakelse, viser våre data at nyutdannede førskolelærere og allmennlærere også har en høy gjennomsnittlig arbeidstid (henholdsvis 88 og 93 prosent av full stilling i 1999). Som når det gjaldt yrkesdeltakingen, har det vært en nedgang i den gjennomsnittlige arbeidstiden blant nyutdannede førskolelærere og en økning blant nyutdannede allmennlærere. Viktige årsaker til deltidsarbeid (dvs. mindre enn 100 prosent stilling) i de to gruppene var barneomsorg og videre studier. Deltidsarbeid kan derved synes å være en tilpasning av midlertidig karakter. Analyser viser at sannsynligheten for å

arbeide deltid er spesielt høy for nyutdannede allmennlærere og førskolelærere engasjert i videre studier. Vi har beregnet deltidssannsynligheten for en gjennomsnittlig nyutdannede allmennlærer som var engasjert i videre studier til 0,66, mens det tilsvarende tallet for en som ikke var engasjert i videre studier var 0,15. De tilsvarende tallene for en gjennomsnittlig nyutdannede førskolelærer var av omtrent samme størrelsesorden. Det å være kvinne med barn har ikke like stor betydning for hvorvidt en nyutdannet allmennlærer eller førskolelærer jobber deltid. Vi har beregnet at en gjennomsnittlig nyutdannet kvinnelig allmennlærer med barn hadde en deltidssannsynlighet på 0,33, en kvinne uten barn på 0,21 og en mann på 0,15. De tilsvarende beregnede deltidssannsynlighetene for en gjennomsnittlig nyutdannet førskolelærer var henholdsvis 0,30, 0,20 og 0,11.

Hva slags typer jobber har de?

Nyutdannede førskolelærere og allmennlærere jobbet i stor grad innenfor det som kan defineres som utdanningenes kjernearbeidsområder, dvs. skole og barnehage. I 1999 arbeidet hele 87 prosent av de sysselsatte nyutdannede allmennlærerne i skolen. Dette innebærer en svak økning i forhold til andelen i 1989 som var 83. Den høye andelen allmennlærere som arbeidet innenfor utdanningens kjernearbeidsområde kombinert med høy yrkesaktivitet og høy gjennomsnittlig arbeidstid, betyr at mellom 75 og 80 prosent av de nyutdannede allmennlærernes mulige arbeidskraftpotensial (dvs. hvis alle nyutdannede allmennlærere var yrkesaktive på heltid innenfor skolen) i 1999 ble utnyttet innenfor skolen. Når det gjelder førskolelærerne, så arbeidet 85 prosent av de sysselsatte førskolelærerne innenfor skole eller barnehage i 1999 mens det tilsvarende tallet for 1991 var 95 prosent. Denne nedgangen skyldes først og fremst at andelen som arbeidet i barnehagen, gikk ned fra 93 prosent i 1991 til 72 prosent i 1999. Nedgangen i andelen som arbeidet i barnehage ble i en viss grad kompensert av en økning i andelen som arbeidet i skolen (fra 2 prosent i 1991 til 13 prosent i 1999). De høye andelenene i arbeid innenfor utdanningens kjernearbeidsområder kombinert med høy yrkesaktivitet og gjennomsnittlig arbeidstid, betyr at mellom 70 og 75 prosent av de nyutdannede førskolelæreres mulige arbeidskraftpotensial i 1999 ble utnyttet innenfor det som strengt kan defineres som utdanningens kjernearbeidsområde. Dette er meget høyt tatt i betraktning den relativt høye videreutdanningstilbøyeligheten et halvt år etter eksamen. Bare rundt 7 prosent av nyutdannede allmennlærere og førskolelærere oppga i 1999 å arbeide utenfor skole og barnehage. En analyse av hvilke faktorer som påvirket sannsynligheten for å være i ulike typer jobber for nyutdannede førskolelærere og allmennlærere, viser at for allmennlærere hadde uteksamineringstidspunkt, lærested, alder og videre studier i referanseuka signifikant betydning for å være i ulike typer jobber. For en gjennomsnittlig nyutdannet allmennlærer utdannet i 1999 som var engasjert i videre studier, har vi for eksempel beregnet en sannsynlighet for å arbeide i skolen til 0,50 og for å være i en jobb som ikke krever høyere utdanning til 0,46. De tilsvarende sannsynligheter for en som ikke var engasjert i videre studier var 0,92 og 0,01. Dette kan tyde på at det å være i jobb som ikke krever høyere utdanning i en viss utstrekning er et bevisst valg for en tidsbegrenset periode

mens man holder på med videre studier. For nyutdannede førskolelærere var det bare uteksamineringstidspunkt som hadde betydning for hva slags typer jobber de hadde. Ser vi på allmennlærere og førskolelærere som ble utdannet i 1994/95 og undersøkt tre og et halvt til fire år etter endt utdanning, finner vi at en meget høy andel var sysselsatt innenfor utdanningenes kjernearbeidsområder. Rundt 90 prosent av de sysselsatte førskolelærerne arbeidet innenfor barnehage eller skole (henholdsvis 73 og 18 prosent), mens nesten 90 prosent av allmennlærerne arbeidet som grunnskolelærere og 6 prosent arbeidet innenfor andre pedagogiske yrker. Om lag 7 prosent av de sysselsatte førskolelærerne og 2 prosent av de sysselsatte allmennlærerne oppga at de hadde andre typer jobber. Når svært mange av de førskolelærere som oppga andre typer jobber enn jobb i barnehage og skole, i realiteten arbeidet som førskolelærere (men i andre sektorer), indikerer dette stor stabilitet innenfor utdanningenes kjernearbeidsområder. Vi må imidlertid være forsiktige med å trekke for bastante konklusjoner ut fra dette datamaterialet, siden tallgrunlaget er noe spinkelt. Men, dersom resultatene er representative for hele kullet, og for den tidlige fasen av førskolelærernes og allmennlærernes yrkeskarrierer generelt, tyder dette på svært begrenset avgang fra førskolelærer og allmennlæreryrket i den tidlige fasen av yrkeskarrieren.

Det er viktig å understreke at analysene våre bare omfatter den aller første fasen av yrkeskarrieren. Vi vet ikke hva som skjer seinere i yrkeskarrieren, om det er da en eventuell flukt skjer. Det er rimelig at det utover i yrkesløpet vil bli færre som jobber innenfor det som snevert kan defineres som utdanningens kjernearbeidsområder; dvs. som grunnskolelærer i grunnskolen og førskolelærer i barnehage. Analysen av relativt nyutdannede førskolelærere og allmennlærere viser at de som ikke jobber som grunnskolelærer eller førskolelærer i barnehage i stor grad har funnet jobber hvor de likevel utnytter sin kompetanse som allmennlærer eller førskolelærer, for eksempel som rektor, som spesialpedagog, som førskolelærer på barnevernsinstitusjoner osv. Dette er utdanninger som i stor grad krever videreutdanning og som er naturlige opprykksstillinger for allmennlærere og førskolelærere. Dessuten vil noen etter hvert forlate arbeidsmarkedet som følge av sykdom/førtidspensjonering og enkelte vil nok sannsynligvis gå over i jobber som ikke kan sies å være relatert til utdanningen som førskolelærere eller allmennlærer.

Utdanner de seg ut av yrket?

Det er ikke mye i våre data som tyder på at det er mange førskolelærere og allmennlærere som allerede tidlig i yrkesløpet planlegger å forlate yrket. Til tross for høy videreutdanningstilbøyelighet blant førskolelærere og allmennlærere, var det få som videreutdannet seg innenfor områder som i liten grad kan sies å ha relevans for lærer- eller førskolelæreryrket. De vanligste utdanningene blant allmennlærere er humanistiske fag, undervisningsfag og samfunnsfag, økonomi og administrasjon og blant førskolelærerne småskolepedagogikk, spesialpedagogikk og annen pedagogisk utdanning. Enkelte videreutdanninger kan også ha vel så stor anvendelse utenfor undervisningssektoren som innenfor. Dette gjelder for eksempel utdanninger i datafag og økonomisk-administrative fag, utdanninger som det inntil nylig har vært stor etterspørsel etter og som har vært godt

betalt generelt i arbeidsmarkedet. Drøyt 3 prosent av alle allmennlærere som ble utdannet våren 1999, holdt på med videreutdanning innenfor økonomisk-administrative fag (2-4 årig utdanning) eller datafag et halvt år etter eksamen. De utgjør således ingen stor gruppe, men må forventes å kunne ha større risiko for å forlate læreryrket enn de uten slik utdanning. Hvor stor risiko de har for avgang fra yrket, er umulig å si. De justeringer som har vært i lærernes lønninger i løpet av det siste året, kan bidra til å minske risikoen for avgang både for denne gruppen og for lærere generelt.

1 Innledning

Det har de siste årene blitt fokusert mye på mangelen på utdannede lærere og førskolelærere. Mangelen på kvalifiserte lærere er utførlig belyst i St.meld. nr 12 (1999-2000), mens mangelen på førskolelærere blant annet er behandlet i St.meld. nr 27 (1999-2000) og en rapport fra Barne- og familiedepartementet (BFD, 2000). Det er særlig to problemer som har blitt fokusert. For det første spørsmålet om hvordan en får rekruttert godt kvalifisert ungdom til lærer- og førskolelærerutdanningen. Søkningen til disse utdanningene har gått dramatisk ned de siste årene, for førskolelærerutdanningen har svikten i søkningen vært så stor at det ikke har vært mulig å fylle alle studieplassene (Skjersli 2000, St.meld. nr 12 1999-2000, BFD-rapport 2000). Nedgangen i søkningen til utdanningene skyldes trolig dels synkende ungdomskull og dels den høykonjunkturen vi har hatt de siste årene. Under gunstige konjunkturførhold framstår trolig både lærer- og førskolelærerutdanningen som mindre attraktive blant annet på grunn av sitt lave lønnsnivå og relativt begrensede karrieremuligheter. Riktig nok er lærernes lønnsnivå blitt betydelig bedret det siste året, men denne endringen er for fersk til at den kan ha hatt betydning for søker tallene. For det andre har man vært opptatt av spørsmålet om hvordan man skal greie å beholde lærere og førskolelærere innenfor utdanningenes primære arbeidsområder. Denne rapporten skal først og fremst behandle det siste temaet, hvorvidt lærere og førskolelærere blir værende innenfor utdanningenes kjernearbeidsområder; med andre ord om den antatte store flukten fra yrket er reell.

I løpet av det siste tiåret har det skjedd mye innenfor utdanningssektoren som sannsynligvis har hatt størst betydning for hva slags typer jobber førskolelærere går inn i. Tidligere var barnehagesektoren det primære arbeidsområdet til førskolelærere. Innføringen av skolestart for 6-åringer og utbyggingen av skolefritidsordningen (SFO) har ført til økt etterspørsel etter førskolelærere innenfor skoleverket. Dette har medført en utvidelse av hva som tradisjonelt har blitt oppfattet som førskolelærernes primære arbeidsområder. Overgangen fra tre til fireårig allmennlærerutdanning på 1990-tallet har trolig bidratt til redusert videreutdanningsbehov blant lærere. Dette har sannsynligvis konsekvenser for den aller første fasen av allmennlærernes yrkeskarriere hvor videreutdanningstilbøyeligheten tradisjonelt har vært høy. Det er nettopp denne første fasen av yrkeskarrieren som er tema for denne rapporten. Hovedformålet med rapporten er å studere hvorvidt førskolelærere og lærere flykter fra sine yrker allerede tidlig i yrkeskarrieren. Med flukt fra yrket tenker vi både på hel eller delvis tilbaketrekning fra arbeidsmarkedet generelt og overganger til andre yrker. Vi ønsker å kartlegge i hvilken grad de ulike typene flukt kan observeres og om dette har endret seg på 1990-tallet. Videre vil vi også analysere om det er allmennlærere og førskolelærere med spesielle kjennetegn som eventuelt flykter. Er det for eksempel slik at en eventuell overgang til andre yrker er størst i de mest sentrale strøkene av landet der de alternative sysselsettingsmulighetene er best, og er det fremdeles slik at avgangen er større blant menn enn blant kvinner (jf.

Enoksen og Støren 1990, Støren 1991)? Og er det eventuelt de potensielt dyktigste førskolelærerne og allmennlærerne som går over i andre yrker?

Datamaterialet som benyttes er NIFUs Kandidatundersøkelse 1989, 1991 og 1999 av kandidater 1/2 år etter avsluttet utdanning. I tillegg vil vi benytte data fra en europeisk undersøkelse (CHEERS finansiert av EU under programmet Targeted Socio-Economic Research, TSER) av universitets- og høyskolekandidater som ble utdannet i 1994/1995. Denne undersøkelsen ble gjennomført høsten 1988/vinteren 1999 og kartla blant annet yrkeskarriere og videreutdanning etter endt utdanning. Den norske delen av denne undersøkelsen inkluderer både førskolelærere og allmennlærere, og disse er altså fulgt mellom tre og et halvt og fire år etter endt utdanning.

Rapporten er bygd opp på følgende måte. Kapittel 2 gir en oversikt over tidligere empiriske undersøkelser om flukt eller avgang fra lærer og førskolelæreryrket. I kapittel 3 gir vi en beskrivelse av datamaterialet og hvilke statistiske metoder som benyttes i rapporten. Arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning et halvt år etter endt utdanning vil bli studert i kapittel 4. Når det gjelder arbeidsmarkedstilpasning, studerer vi nærmere hovedaktivitet, arbeidstid, type jobb og lønn. I kapittel 5 studerer vi nærmere arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning i løpet av de tre og et halvt til fire første årene etter endt utdanning. Til slutt vil vi i kapittel 6 oppsummere og diskutere resultatene fra analysene i de foregående kapitlene.

2 Empiriske undersøkelser omkring flukt eller avgang fra lærer og førskolelæreryrket

Det er foretatt en del empiriske analyser av omfang og årsaker til avgang fra lærer og førskolelæreryrket både nasjonalt og internasjonalt. Spesielt har avgangen fra læreryrket vært mye fokusert internasjonalt. Det er gjort en rekke studier om stabilitet spesielt i læreryrket basert på amerikanske data. Selv om undervisningssektoren er organisert på en annen måte i USA enn i Norge, er det likevel en del likheter som gjør disse analysene interessante. I det følgende skal vi referere noen av de amerikanske undersøkelsene.

Amerikanske undersøkelser viser at læreryrket skiller seg fra andre yrker ved at det er mindre yrkesmessig mobilitet blant personer med lærerutdanning enn blant personer med andre typer høyere utdanning (Flyer og Rosen 1997). Et annet kjennetegn ved læreryrket som også i USA er kvinnedominert, synes å være den fleksibilitet som yrket har. Det er ingen lønnsmessig straff forbundet med perioder med tilbaketreking fra arbeidsmarkedet slik det er mange andre typer jobber på tilsvarende kvalifikasjonsnivå. Dette kommer av at lærernes lønn er meget sterkt knyttet til formelle kvalifikasjoner, noe som for øvrig også er tilfelle i Norge (jf. lønn som adjunkt, adjunkt med opprykk osv). Derimot vil lærere som har hatt avbrekk i yrkeskarrieren og deretter går over i andre typer jobber, bli straffet økonomisk for tiden utenfor arbeidsmarkedet. Disse forholdene kan bidra til å forklare den relativt lavere yrkesmessige mobiliteten og høyere stabilitet blant lærere sammenlignet med andre grupper. Det påpekes imidlertid at verdien av fleksibiliteten i læreryrket har avtatt ettersom det har blitt mindre vanlig å ha avbrekk i yrkeskarrieren i forbindelse med barneomsorg. Dette kan bety at nyere generasjoner av yrkesaktive allmennlærere vil ha en mindre stabil tilknytning til læreryrket enn de eldre. På den andre siden, det at færre med allmennlærerutdanning periodevis vil være utenfor arbeidsmarkedet på grunn av barneomsorg, kan bidra til å opprettholde lærernes omfang av arbeidsmarkedsinnsats som lærere totalt sett.

Både Murnane og Olsen (1989) Stinebrickner (1998, 2001) har i flere analyser studert hvilke forhold som påvirker lengden av første periode som lærer enten i den amerikanske grunnskolen eller videregående skole. Både Murnane og Olsen (1989) og Stinebrickner (1998 og 2001) viser at begavede lærere har lavere sannsynlighet for å bli værende i lærerjobber enn andre lærerutdannede. En årsak til dette er at begavede lærere har bedre muligheter enn andre lærere til å oppnå høyere lønn utenfor undervisningssektoren enn innenfor undervisningssektoren. Murnane og Olsen (1989) finner også at begavede lærere var mindre følsomme overfor endringer i lønn enn de minst begavede lærerne. Dette betyr at en generell lønnsøkning ikke nødvendigvis vil bidra til å høyne det akademiske nivået blant lærerne, dels fordi at de akademisk begavede har lavest sannsynlighet for å bli værende i lærerjobben og dels fordi en lønnsøkning har mindre betydning for varigheten av første sysselsettingsperiode som lærer for de begavede lærerne enn de minst begavede lærerne.

Hva slags type fagkompetanse de amerikanske lærerne har synes også å ha betydning for hvor lenge de blir værende i den første lærerjobben (Murnane og Olsen, 1989 og Stinebrickner, 1998 og 2001). Realfagslærere hadde signifikant større sannsynlighet for å slutte som lærer enn andre lærere. Dette antas å skyldes at realfagslærere har alternative sysselsettingsmuligheter der lønnsnivået er høyere. Videre finner Stinebrickner at ekteskap og barnefødsler er viktige forklaringer på hvor lenge lærerne blir værende i jobben, og at lengden av første periode som lærer, er mer følsom overfor endringer i lønn enn forbedrede arbeidsbetingelser slik som lavere student/lærerforhold.

Det er også gjennomført noen norske undersøkelser som omhandler avgang fra lærer- og førskolelæreryrket. Schøne (1999) har analysert avgangen fra og rekruttering til undervisningssektoren i Norge i 1995-1996 med spesiell fokus på lønn. Analysene omfatter alle typer personell i barnehager, grunnskoler, videregående skole og høyere utdanning. Han finner at jo høyere lønn jo lavere er sannsynligheten for å forlate undervisningssektoren. Analysene viser at det også i Norge er en positiv sammenheng mellom predikert relativ alternativlønn og sannsynligheten for avgang. Dette betyr at når den alternative lønnen utenfor undervisningssektoren er høy relativ til undervisningssektoren, er også sannsynligheten for avgang høy. En rimelig implikasjon av dette må være at under en høykonjunktur, vil avgangen fra undervisningssektoren være sterkere enn under en lavkonjunktur dersom ikke lærerlønnene holder tritt med lønnsutviklingen ellers. I en analyse blant annet av allmennlærere utdannet i 1978 fant Støren (1991) at under høykonjunkturen i 1985-1988 hadde allmennlærerne høyere sannsynlighet for yrkesovergang enn i periodene 1979-1981 og 1982-1984. Samme datamaterialet viste også at allmennlærere i perioden 1985-1988 hadde økt sannsynlighet for overgang fra offentlig til privat sektor enn i de øvrige periodene (Hoel, Mastekaasa og Arnesen, 1990). Schøne fant også at dersom man øker lønnen i undervisningssektoren med 10 prosent, reduseres avgangen 3,3 prosent. Videre fant han ingen kjønnsforskjeller i lønnsfølsomhet, men fant at lønnsfølsomheten er sterkere for yngre enn eldre arbeidstakere, noe som betyr at lønn er et mer effektivt virkemiddel overfor yngre enn eldre arbeidstakere. Schøne har også gjennomført separate analyser for ansatte i barnehager, grunnskoler og videregående skole, og fant at lønnfølsomheten er omtrent den samme for denne gruppen som for utvalget ellers.

Tidligere undersøkelser kan tyde på relativ høy stabilitet i førskolelærer og læreryrket, i alle fall er det ikke mulig å snakke om noen stor flukt. I en undersøkelse av blant annet førskolelærere og allmennlærere utdannet i 1978 fant man at ti år etter eksamen var 72 prosent av de yrkesaktive førskolelærerne i førskolelæreryrket, 13 prosent var lærere og 4 prosent i annet pedagogisk arbeid (Enoksen og Støren 1990, Grue og Hovland 1991). Blant allmennlærerne var 86 prosent i pedagogisk arbeid (av disse var 78 prosent klasseromsledere, 5 prosent skoleledere og 3 prosent i annet pedagogisk arbeid). Dette viser at selv vel ti år etter avsluttet utdanning var mellom 3/4 og 4/5 av alle førskolelærerne og allmennlærerne som ble utdannet i 1978 yrkesaktive innenfor det som må karakteriseres som utdanningenes kjernearbeidsområder. Resultatene er interessante, da Norge opplevde

en sterk høykonjunktur i perioden 1985-1987, hvor blant annet yrkesovergangen økte blant lærere (Støren 1991). Til tross for dette, var det likevel så mange som over 78 prosent av alle allmennlærerne som ble utdannet i 1978 som arbeidet i skolen ca. 10 år etter endt grunnutdanning.

Vi har relativt lite informasjon om det er spesielle grupper av allmennlærer- eller førskolelæreryrket som forlater yrkets kjernearbeidsområder bortsett fra at avgangen synes å være noe større blant menn (Enoksen og Støren 1990, St.meld. nr 12 1999-2000). Flere undersøkelser har imidlertid pekt på faktorer knyttet til jobben som er av betydning for rekruttering til og stabilitet i førskolelære- og allmennlæreryrket. I rapporten ”Søkelys på førskolelæremangelen i kommunale barnehager” (Vedi og Børve, 1997) ble mangelen på utdannede førskolelærere i kommunale barnehager fokusert. I denne undersøkelsen ble både førskolelærere i barnehagen, førskolelærere som hadde sluttet i barnehagen og arbeidsgivere intervjuet eller fikk tilsendt et spørreskjema. Førskolelærerne i barnehagene pekte i første rekke på forhold knyttet til organiseringen av arbeidet, økt bemanning og kompetanseutvikling og høyere lønn som viktige faktorer for å øke rekrutteringen og stabiliteten, mens større karriere og avansementsmuligheter i tillegg til bedre lønns- og arbeidsvilkår og færre barn per avdeling ble nevnt av førskolelærere som hadde forlatt barnehagen. Arbeidsgiverne pekte derimot først og fremst på økt utdanningskapasitet og ønsket om at flere yrkesgrupper skal komme inn i barnehagene som virkemidler. En undersøkelse av Roness (2000) oppga de som var utdannet i 1989 og som ikke arbeidet i barnehager i 1999, at ønsket om nye utfordringer, dårlig lønn og slitsom arbeidsplass var viktige årsaker til ikke lenger å arbeide i barnehage.

I St.meld. nr 12 (1999-2000) ”...og yrke skal båten bera... Handlingsplan for rekruttering til læreryrket” hevdes følgende: Med tanke på å rekruttere og halde på mange nok og gode nok lærer i skolen har det truleg mykje å seia at både dei som er lærer og dei som kan tenkje seg å bli det, opplever at læreryrket

- er på høgd med andre yrke når det gjeld lønn
- har positiv status og godt omdømme i samfunnet
- er interessant og meningsfylt
- gir handlingsrom med omsyn til ulike pedagogiske arbeidsmåtar
- gir høve til å påverke eigen arbeidssituasjon og gjer det mogleg å utvikle seg vidare
- har gode arbeidsvilkår og godt arbeidsmiljø

Betydningen av førskolelærernes og allmennlærernes lønns- og arbeidsforhold for deres stabilitet i yrkene vil imidlertid ikke direkte bli berørt i denne rapporten. Hovedfokus vil som nevnt, være i hvilken grad allmennlærere og førskolelærere faktisk svikter utdanningenes kjernearbeidsområder, i hvilken grad det har skjedd endringer over tid og om det er spesielle kjennetegn ved de som har gått over i andre typer jobber (mht. kjønn, alder, ekteskapeleg status, barn, bosted, karakterer ved videregående skole, videreutdanning osv.).

3 Data og metode

Det empiriske materialet som i hovedsak vil bli benyttet i denne rapporten er, som tidligere nevnt, hentet fra to ulike datakilder. Den ene datakilden er NIFUs kandidatundersøkelse av nyutdannede kandidater mens den andre er en europeisk undersøkelse (CHEERS, finansiert av EU under programmet TSER) av universitets- og høyskolekandidater som ble utdannet i 1994/1995 som ble gjennomført høsten 1988/vinteren 1999.

NIFUs kandidatundersøkelser av arbeidsmarkedssituasjonen for nyutdannede kandidater fra universiteter og høyskoler har blitt gjennomført siden 1972. Undersøkelsene omfatter vårkullene de enkelte årene og kartlegger arbeidsmarkedssituasjonen for nyutdannede kandidater ca. et halvt år etter eksamen. Videre kartlegges det hvorvidt kandidatene er sysselsatte eller ikke, omfang av sysselsetting, type jobb, søkeprosess, hvorvidt de holder på med videreutdanning etc. I denne rapporten vil vi benytte data fra kandidatundersøkelsen i 1989 (allmennlærere), 1991(førskolelærere) og 1999 (førskolelærere og allmennlærere) for å belyse arbeidsmarkedssituasjonen for nyutdannede førskolelærere og allmennlærere. For en nærmere beskrivelse av populasjon, brutto- og nettoutvalg samt svarprosjenter, se vedlegg 1. Denne datakilden vil danne grunnlaget for analysene i kapittel 4 som omhandler førskolelærernes og allmennlærernes arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning et halvt år etter eksamen.

Den andre datakilden som vil bli benyttet og være grunnlaget for analysene i kapittel 5 (arbeidsmarkedstilpasning på litt lengre sikt), er den europeiske undersøkelsen CHEERS, som ble gjennomført høsten 1998/vinteren 1999 av enkelte grupper høyere utdannede som ble uteksaminert i undervisningsåret 1994/95.¹ Kandidatene ble i undersøkelsen bedt om å gjøre rede for sin tilknytning til arbeidsmarkedet i perioden etter avsluttet utdanning, hva slags typer jobber de hadde hatt og forekomsten av etter- og videreutdanning. I vedlegg 1 har vi gjort nærmere rede for populasjon, brutto- og nettoutvalg og svarprosjenter for førskolelærerne og allmennlærerne i denne undersøkelsen.

De dataene som benyttes i denne rapporten, vil kunne gi et bilde av hvordan enkelte kull av førskolelærere og allmennlærere har tilpasset seg arbeidsmarkedet på spesielle tidspunkter. Det er viktig å være klar over at analyseresultatene ikke nødvendigvis kan generaliseres til å gjelde alle førskolelærere og allmennlærere generelt.

Det vil bli benyttet ulike kvantitative analyser i denne rapporten, fra enkle krysstabeller til logistisk og multinomisk regresjonsanalyse.

¹ Undersøkelsen ble finansiert av EUs forskningsprogram TSER og omfattet 11 europeiske land samt Japan. NIFU hadde ansvaret for gjennomføringen av den norske delen av undersøkelsen.

4 Arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning et halvt år etter eksamen

I dette kapitlet skal vi se nærmere på førskolelæreres og allmennlæreres arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning et halvt år etter eksamen, altså den aller første fasen av yrkeskarrieren. Et halvt år etter eksamen er meget tidlig i yrkeskarrieren, og noen har sannsynligvis ikke rukket å etablere seg på arbeidsmarkedet på dette tidspunktet. Likevel tror vi at data om situasjonen et halvt år etter eksamen, vil gi en indikasjon på om hel eller delvis tilbaketrekning fra arbeidsmarkedet eller overgang til andre yrker er blitt et økende problem gjennom 1990-tallet. Sentrale problemstillinger som vil bli behandlet i dette kapitlet er

- hvorvidt allmennlærerne og førskolelærerne er yrkesaktive eller ikke et halvt år etter eksamen og i hvilken grad de holder på med videreutdanning
- i den grad de holder på med videreutdanning, er det utdanninger som først og fremst virker kompetansebyggende i forhold til utøvelse av lærer- og førskolelæreryrket eller er det utdanninger som primært kvalifiserer for andre typer jobber?
- er det systematiske forskjeller mht. bakgrunnskjenntegn mellom de som er yrkesaktive eller i videreutdanning og de som ikke er det?
- i hvilken grad arbeider allmennlærere og førskolelærere deltid, og er det eventuelt systematiske forskjeller mellom de som jobber deltid og de som ikke gjør det?
- hva slags typer jobber går allmennlærerne og førskolelærerne inn i et halvt år etter eksamen?
- er det systematiske forskjeller blant annet mht. bakgrunnskjenntegn mellom de som går inn i lærerjobber og førskolelærerjobber og de som går inn i andre typer jobber?

Vi starter med å studere allmennlærernes arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning et halvt år etter eksamen, deretter vil vi ta for oss førskolelærernes tilpasning.

4.1 Allmennlærere

Som nevnt innledningsvis kan det være flere måter å flykte fra yrket på. En mulig måte er gjennom hel eller delvis tilbaketrekning fra arbeidsmarkedet. Vi begynner derfor dette kapitlet med en oversikt over hvilke gjøremål eller hovedaktivitet allmennlærerne rapporterte et halvt år etter eksamen. Sentralt her vil være hvilke ulike hovedaktiviteter kandidatene hadde på undersøkelsestidspunktet, om det har skjedd endringer i allmennlærernes hovedaktivitet over tid og om det er spesielle kjennetegn knyttet til allmennlærere i de ulike typer aktiviteter. Dernest vil vi studere arbeidsintensiteten eller arbeidstiden til de yrkesaktive allmennlærere og mulige årsaker til at de arbeidet deltid. Videre vil vi se nærmere på hva slags typer videreutdanninger allmennlærerne var

engasjert i. Dernest vil vi se nærmere på hva slags typer jobber de går inn i og om det eventuelt er systematiske forskjeller mellom allmennlærere som går inn i de ulike typene jobber. Til slutt vil vi se nærmere på allmennlærernes lønninger.

4.1.1 Hovedaktivitet

Fra tidligere undersøkelser (Enoksen og Støren 1990, St.meld. nr 12 1999-2000) vet vi at videreutdanningstilbøyeligheten blant allmennlærere er høy, blant annet som følge av et lønssystem som oppfordrer til videreutdanning. Det er ikke uvanlig at nyutdannede allmennlærere har fortsatt med videreutdanning rett etter fullført allmennlærerutdanning. Vi har derfor valgt følgende, kanskje noe utradisjonelle, inndeling av allmennlærernes hovedaktiviteter et halvt år etter eksamen:

- ”inntektsgivende arbeid”
- ”inntektsgivende arbeid og studier”
- ”studier”
- ”annet”

Variabelen hovedaktivitet er framkommet som en kombinasjon av arbeidsstyrkestatus² og det respondenten har oppgitt som hovedaktivitet. ”Inntektsgivende arbeid” har førsteprioritet på den måten at alle som har hatt et inntektsgivende arbeid i undersøkelsesuka enten faller i gruppen ”inntektsgivende arbeid” eller ”inntektsgivende arbeid og studier”. De som har oppgitt å være i videre studier som hovedaktivitet vil enten falle i gruppen ”studier” dersom de ikke har inntektsgivende arbeid ved siden av studiene eller i gruppen ”inntektsgivende arbeid og videre studier”. De som ikke har oppgitt verken noe inntektsgivende arbeid eller videre studier som hovedaktivitet faller i gruppen ”annet”. Denne siste gruppen består hovedsakelig av personer engasjert i arbeid i hjemmet, vernepliktige og arbeidsledige.³ Tabell 4.1 viser hvordan allmennlærerne utdannet i 1989 og 1999 fordelte seg på de enkelte typene hovedaktiviteter.

Tabell 4.1 Allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 etter hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Prosent

	1989	1999	Gjennomsnitt 1989 og 1999
Inntektsgivende arbeid	52,0	79,2	69,3
Inntektsgivende arbeid og studier	17,2	12,4	14,1
Studier	26,8	6,1	13,7
Annet	4,1	2,3	2,9
I alt	100,0	100,0	100,0
Antall observasjoner	612	285	897

Kilde: NIFUs Kandidatundersøkelse 1/2 år etter eksamen

² Dvs. om respondenten var sysselsatt, arbeidsledig eller utenfor arbeidsstyrken

³ Arbeidsledigheten blant allmennlærerne var særdeles lav i begge årene, rundt 1 prosent.

Av tabellen ser vi at det har skjedd til dels store endringer i allmennlærernes arbeidsmarkedstilpasning et halvt år etter eksamen. I 1989 var i underkant av 70 prosent av de nyutdannede allmennlærerne sysselsatt (dvs hadde et inntektsgivende arbeid) et halvt år etter eksamen og hele 44 prosent av de nyutdannede kandidatene var engasjert i videre studier enten i kombinasjon med inntektsgivende arbeid eller som eneste aktivitet. I 1999 var dette bildet betydelig endret. Da var i overkant av 90 prosent av de nyutdannede allmennlærerne sysselsatte og i underkant av 20 prosent var engasjert i videre studier. Den store endringen i nyutdannedes allmennlæreres arbeidsmarkedsatferd må trolig tilskrives overgangen fra 3-årig til 4-årig lærerutdanning på begynnelsen av 1990-tallet. Ved å gjøre lærerutdanningen 4-årig har allmennlærerne ikke lenger de samme incentivene for å ta et ekstra utdanningsår for å oppnå adjunktkompetanse med de positive lønnsmessige konsekvenser det har. Lærernes lønninger har hele tiden vært sterkt knyttet til kompetanse, et ekstra utdanningsår gir automatisk lønnsopprykk, relativt uavhengig om denne kompetansen er knyttet til det eller de fag det undervises i. Sett på denne bakgrunn er det kanskje ikke så merkelig at så mye som nesten 20 prosent av de nyutdannede allmennlærerne i 1999 holdt på med videre studier et halvt år etter eksamen.

Vi er interessert i om det er spesielle grupper av allmennlærere som går inn i de ulike typene hovedaktiviteter. Er det for eksempel slik at ”bare videre studier” og ”studier kombinert med inntektsgivende arbeid” i referanseuka er aktiviteter som primært er forbeholdt de yngste allmennlærerne uten familieforpliktelser? Vi har derfor sett nærmere på hvorvidt bakgrunnsfaktorer som kjønn, alder, sivilstand, sosial bakgrunn, barn, tidligere utdanning og arbeid, utdanningsinstitusjon og lignende har betydning for allmennlærernes hovedaktivitet. Dette er gjort ved å benytte multinomisk logit analyse. Fordelen ved å foreta en slik relativt komplisert analyse, er at vi da har vi mulighet for å studere den isolerte effekten av hver enkelt bakgrunnsfaktor når de andre bakgrunnsfaktorene holdes konstant.

Faktorer av betydning for allmennlærernes hovedaktivitet

I analysen av allmennlærernes hovedaktivitet har vi trukket inn følgende forklaringsvariabler:

Kjønn er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom kandidaten er kvinne og 0 for menn.

Alder er målt i antall år kandidaten har levd og innføres med førsteordens og andreordensledd i analysen. Generelt vil vi anta, i den grad det er en sammenheng mellom hovedaktivitet og alder, at sysselsettingstilbøyeligheten øker med alderen.

Sivilstand er en dummyvariabel med verdi 1 for personer som er gift eller samboende på undersøkelsestidspunktet, og 0 ellers. Vi vil anta at gifte/samboende har høyere sannsynlighet for å være sysselsatt og lavere sannsynlighet for å være i videre studier enn de ugifte/før gifte.

Barn er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom kandidaten har omsorg for barn og 0 ellers (denne variabelen er bare med i analysen av sannsynligheten for å arbeide deltid)

*Barn *kjønn* er en samspillsvariabel mellom kjønn og det å ha omsorg for barn, og viser effekten av å ha barn for kvinner. Vi vil anta at i den grad det er noen sammenheng, vil kvinner med barn ha lavere sannsynlighet for å være i videre studier enn de uten.

Tidligere utdanning er en dummyvariabel som er lik 1 dersom kandidaten har tatt en annen universitets- eller høyskoleutdanning av minst ett års varighet på heltid før kandidaten fullførte sin allmennlærer eller førskolelærerutdanning. Vi vil anta at de som tidligere har tatt en høyere utdanning har høyere sysselsettingssannsynlighet og lavere sannsynlighet for å være i videreutdanning enn de som ikke har tatt slik utdanning.

Tidligere arbeid er en dummyvariabel som er lik 1 dersom kandidaten oppgir å ha arbeidserfaring av minst tre måneders sammenhengende varighet (ekskl. feriejobber) før eller under påbegynte studier.

Skole i en universitetsby er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom kandidaten er utdannet i en universitetsby (dvs i Oslo, Bergen, Trondheim eller Tromsø). Vi antar at de som er utdannet i en universitetsby vil kunne ha en høyere tilbøyelighet til å ta videreutdanning enn de som var utdannet ved andre læresteder.

Fars utdanning er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom far har høyere utdanning.

Mors utdanning er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom mor har høyere utdanning.

Kull 1999 er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom kandidaten ble utdannet i 1999. I tråd med resultatene i tabell 4.1 antar vi at de som ble uteksaminert i 1999 har høyere sysselsettingssannsynlighet og lavere sannsynlighet for å være i videre studier enn de som ble utdannet i 1989.

Vi starter med å gi en oversikt den bivariante sammenhengen mellom hovedaktivitet og forklaringsvariablene som benyttes i analysen (tabell 4.2). Av tabellen ser vi at kjønn synes å ha liten betydning for allmennlærernes hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Alder synes ved først øyekast å spille en rolle, men forskjellene viste seg ikke å være signifikante. Det å være gift/samboende hadde derimot betydning. De som var gifte/samboende hadde en klart høyere andel sysselsatte og en lavere andel i videre studier enten som hovedaktivitet eller i kombinasjon med sysselsetting enn allmennlærere som ikke var gifte/samboende (signifikant på 0,01-nivå). Kvinnelige allmennlærere med barn hadde en lavere andel i videre studier enn mannlige allmennlærere generelt og kvinnelige allmennlærere uten barn (signifikant på 0,01-nivå). Ellers er det interessant at allmennlærere som hadde fullført minst ett års høyere utdanning i forkant av allmennlærerutdanningen hadde en høyere andel sysselsatte og en lavere andel i videre studier enn allmennlærere uten minst ett års høyere utdanning i forkant av studiene (signifikant på 0,01-nivå). Allmennlærere utdannet i en universitetsby hadde en noe høyere andel engasjert i videre studier ved siden av jobb og en lavere andel som bare hadde videre studier som hovedaktivitet enn allmennlærere utdannet ved andre læresteder (signifikant på 0,05-nivå). Tabellen viser også, som vi allerede har sett, at allmennlærere utdannet i 1999, hadde en betydelig høyere andel sysselsatte og en betydelig lavere andel i videre studier (signifikant på 0,01-nivå).

Tabell 4.2 Sammenheng mellom hovedaktivitet et halvt år etter eksamen og forklaringsvariabler. Allmennlærere.

	Sysselsatt	Studier og jobb	Studier	Annet	N(=1)
Kjønn:					
Menn	69,3	13,9	12,7	4,1	225
Kvinner	69,2	14,2	14,0	2,6	672
+Alder:					
30 år eller yngre	68,4	13,9	14,9	2,8	766
Over 30 år	74,3	14,9	6,9	3,8	131
Sivilstand:					
Gift/samboende	76,4	13,1	7,8	2,7	511
Ikke gift/samboende	59,2	15,5	21,8	3,4	386
Kvinner*barn:					
Kvinner med barn	72,4	12,0	8,6	7,1	185
Ikke kvinne med barn	68,4	14,7	14,9	2,0	712
Tidligere utdanning:					
Utdanning før studiet	77,1	13,5	6,5	2,9	229
Ikke utdanning før studiet	67,0	14,3	15,8	2,9	668
Tidligere arbeid:					
Arbeidet før avsluttet studium	70,9	14,0	11,9	3,2	636
Ikke arbeidet før avsluttet studium	65,3	14,4	17,8	2,4	261
Utdannet i universitetsby:					
Utdannet i universitetsby	68,5	18,2	11,0	2,3	293
Ikke utdannet i universitetsby	69,6	12,2	15,0	3,2	604
Far med høyere utdanning:					
Far med høyere utdanning	69,2	15,3	14,1	1,4	331
Far uten høyere utdanning	69,3	13,3	13,5	3,9	566
Mor med høyere utdanning:					
Mor med høyere utdanning	67,0	15,2	15,0	2,7	220
Mor uten høyere utdanning	70,0	13,8	13,2	3,0	677
Utdannet i 1999:					
Utdannet i 1999	79,2	12,4	6,1	2,3	285
Ikke utdannet i 1999	52,0	17,2	26,8	4,1	612
Gjennomsnitt	69,3	14,1	13,7	2,9	897

Tabell 4.3 viser resultatet at den multinomisk logit analyse av sannsynligheten for å være i ulike typer hovedaktiviteter for allmennlærere. I analysen er det å være "bare sysselsatt" referansekategori, dvs. at de øvrige tre kategoriene i tabell 4.3 ses relativt til "bare sysselsatt". Det beregnes tre koeffisienter for hver uavhengig variabel: Koeffisienten i kolonne 1 uttrykker endringen i log-odds forholdet mellom det å være opptatt med videre

studier i kombinasjon med inntektsgivende arbeid og det å bare være sysselsatt når variabelen vi betrakter øker med en enhet. Koeffisienten i kolonne 3 viser endringen i log-odds forholdet mellom det å være bare opptatt med videre studier relativt til bare å være sysselsatt og koeffisienten i kolonne 5 angir endringen i log-odds forholdet mellom ”annet” og bare være sysselsatt.

Tabell 4.3 *Estimerte koeffisienter for hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Multinomisk logit analyse. Allmennlærere*

	Sysselsatt og videre studier vs. sysselsatt		Studier vs. Sysselsatt		Annet vs. sysselsatt	
	Koeffisient	Std. avvik	Koeffisient	Std. avvik	Koeffisient	Std. avvik
Konstant*	3,890	2,696	2,288	3,167	11,364***	4,373
Kjønn***	-0,202	0,237	0,143	0,246	-1,966***	0,566
Alder**	-0,314*	0,171	-0,110	0,207	-0,783***	0,277
Alder ² **	0,005*	0,002	0,001	0,003	0,010***	0,004
Sivilstand***	-0,263	0,204	-1,081***	0,204	-0,790*	0,433
Barn*kjønn***	-0,377	0,342	-0,226	0,357	3,043***	0,625
Tidligere utdanning***	-0,467**	0,233	-1,443***	0,274	-0,453	0,465
Tidligere arbeid*	0,463*	0,242	-0,204	0,217	0,412	0,475
Universitetsby*	0,279	0,204	-0,376*	0,220	-0,077	0,420
Fars utdanning	-0,095	0,224	0,092	0,218	-0,948*	0,528
Mors utdanning	0,268	0,247	0,254	0,240	0,155	0,574
Kull 1999***	-0,784***	0,228	-2,088***	0,294	-0,706	0,461
Antall observ.	897					
- 2 log likelihood	1301,7					

*** Statistisk signifikant på 0,01-nivå, ** signifikant på 0,05-nivå, * signifikant på 0,10-nivå. Wald kji-kvadrattest for koeffisientene. Stjerner ved variabelnavn indikerer signifikans i forhold til endring i -2 log likelihood for en modell uten denne variabelen.

Tabellen viser at de fleste variablene med unntak foreldres utdanning hadde betydning for allmennlærerens hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Videre ser vi at det er to variabler som har signifikant betydning for å være både sysselsatt og i videreutdanning relativt til bare sysselsatt på 0,05-nivå eller lavere. Det er tidligere utdanning og ikke uventet det å være utdannet i 1999. De som var utdannet i 1999, hadde signifikant lavere sannsynlighet for å være både sysselsatt og i videre studier relativt til bare sysselsatt enn ellers like allmennlærere utdannet i 1989, noe som antagelig er et resultat av overgang fra 3-årig til 4-årig lærerutdanning. De som hadde fullført minst ett års høyere utdanning i tillegg til allmennlærerutdanningen, hadde signifikant lavere sannsynlighet for å være både sysselsatt og i videreutdanning relativt til bare sysselsatt enn ellers like allmennlærere som ikke hadde fullført slik utdanning. Dette antyder at det kan være et substitusjonsforhold mellom tidligere høyere utdanning og videreutdanning. De samme to variablene hadde signifikant

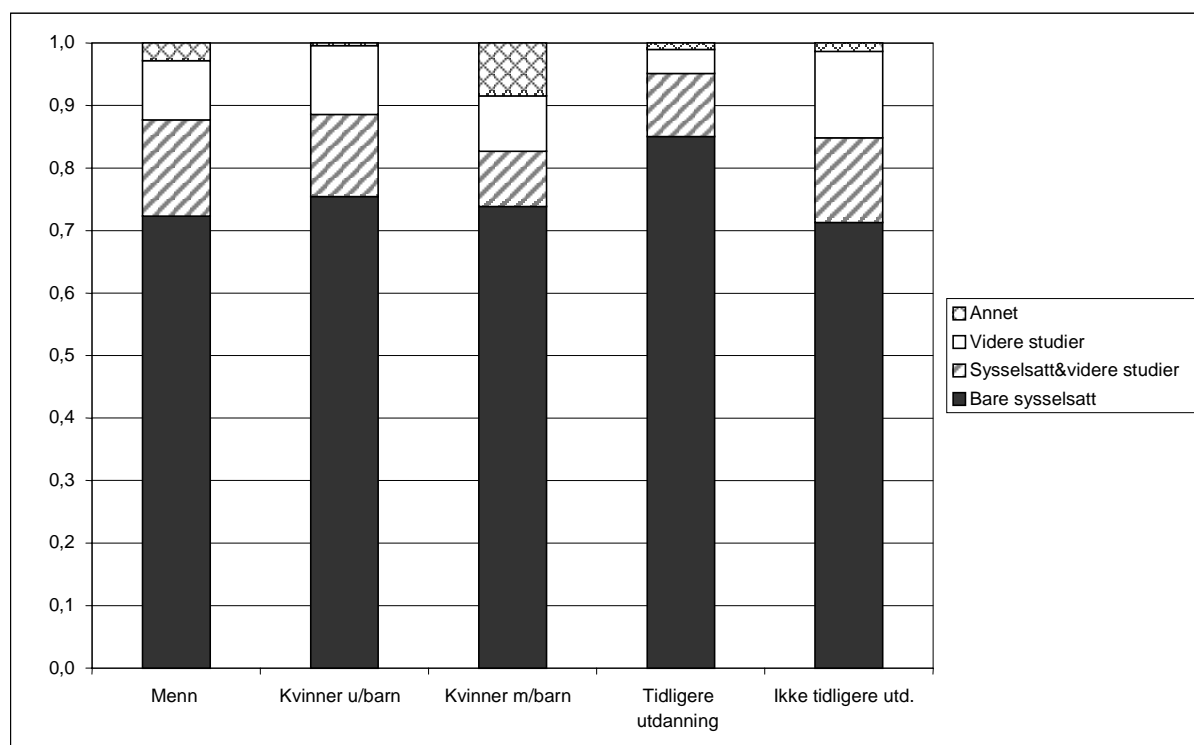
betydning for det å være bare beskjeftiget med videreutdanning relativt til bare sysselsatt. Igjen er det slik at de som hadde tatt videreutdanning av minst ett års varighet i forkant av allmennlærerutdanningen hadde signifikant lavere sannsynlighet for å være bare i videre studier relativt til bare sysselsatt enn ellers like allmennlærere uten slik utdanning. Og igjen er det slik at de som ble utdannet i 1999, hadde signifikant lavere sannsynlighet for å være bare i videre studier relativt til bare sysselsatt enn ellers like allmennlærere som ble utdannet i 1989. I tillegg hadde de gifte/samboende allmennlærerne signifikant lavere sannsynlighet for å være i bare studier relativt til å være bare sysselsatte sammenlignet med ellers like allmennlærere som ikke var gift/samboende. Det å være uteksaminert i en universitetsby reduserte sannsynligheten for å være i bare studier relativt til å være bare sysselsatt sammenlignet med allmennlærere fra andre skoler, men dette resultatet er bare signifikant på 0,10-nivå.

Når det gjelder det å være opptatt med "annet" relativt til bare å være sysselsatt, ser vi at sosiodemografiske kjennetegn som kjønn, alder, barn og i en viss utstrekning sivilstand har betydning. Kvinner har generelt lavere sannsynlighet for å være i opptatt med "annet" relativt til det å være bare sysselsatt enn ellers like menn, men denne negative effekten motvirkes av en positiv effekt når kvinnen har barn. Fram til 39 års alderen avtar sannsynligheten for å være opptatt med "annet" relativt til bare å være sysselsatt for deretter å øke.

Hittil har vi kommentert resultatene ved å studere koeffisientenes fortegn og signifikans. Vi skal nå se nærmere på den kvantitative betydningen av de ulike koeffisientene. Med utgangspunkt i regresjonsresultatene i tabell 4.3 har vi beregnet sannsynligheten for å være i ulike typer hovedaktiviteter for en referanseperson med gjennomsnittsverdier på forklaringsvariablene bortsett fra den variabelen som studeres.⁴ Figur 4.1 viser de predikerte sannsynligheter for å være i ulike typer hovedaktiviteter for enkelte grupper av allmennlærere.

Figuren viser at nyutdannede kvinnelige allmennlærere uten barn og mannlige allmennlærere hadde om lag samme sannsynlighet for å være i de ulike typer hovedaktiviteter. Den predikerte sannsynligheten var omtrent 0,75 for å være "bare sysselsatt", rundt 0,15 for å kombinere sysselsetting og videre studier og om lag 0,10 for å være engasjert i "bare studier". Sannsynligheten for å være i aktiviteten "annet" var så godt som ikke-eksisterende blant kvinnelige allmennlærere uten barn, mens den var ca. 0,03 for mannlige allmennlærere. Dette siste har antageligvis sammenheng med at enkelte mannlige allmennlærere avtjener verneplikt rett etter endt utdanning.

⁴ Dette betyr at vi betrakter en person med verdi 0,737 på kjønn, en alder på 27 år, med verdi 0,582 på sivilstand, 0,195 for samspillsvariabelen mellom kjønn og barn, 0,229 for tidligere utdanning, 0,706 for tidligere arbeid, 0,332 for universitetsby, 0,39 for fars utdanning, 0,263 for mors utdanning og 0,635 for kull99.

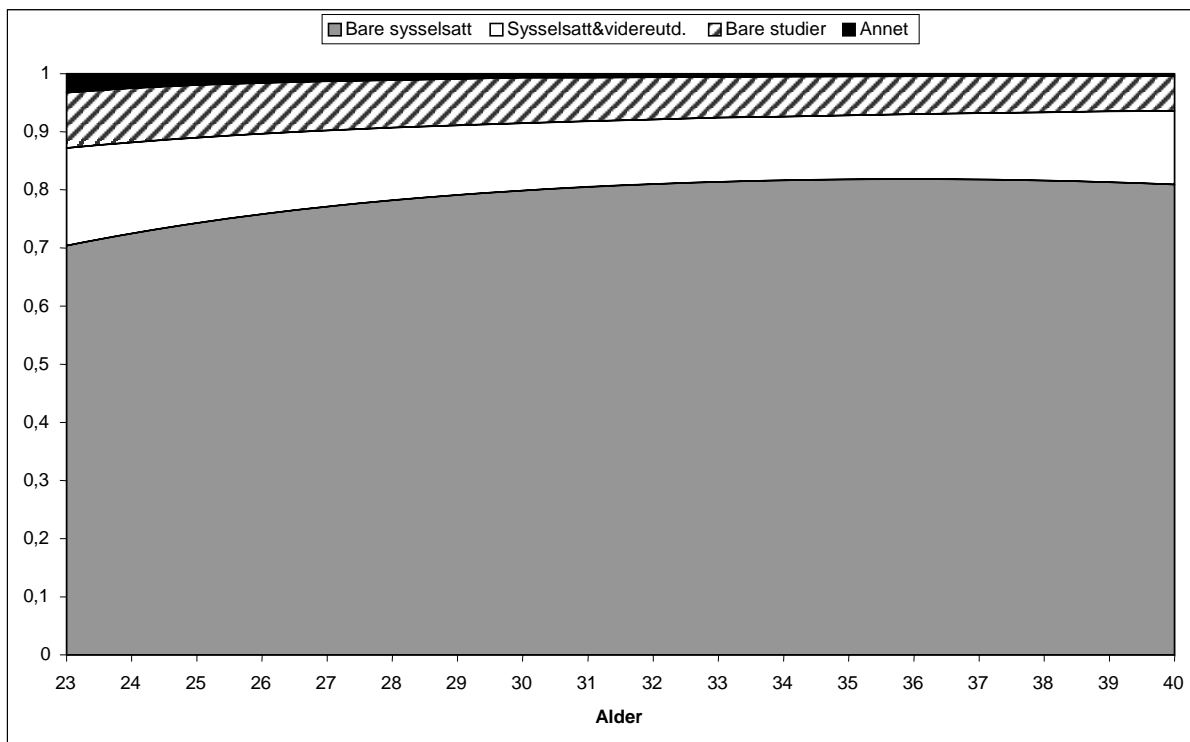
Figur 4.1 Predikerte sannsynligheter for ulike typer hovedaktivitet. Allmennlærere

Når det gjelder kvinnelige allmennlærere med barn, ser vi at den predikerte sannsynligheten for å være "bare sysselsatt" er om lag av samme størrelsesorden som for mannlige allmennlærere og kvinnelige allmennlærere uten barn, mens sannsynligheten for å kombinere sysselsetting og videre studier er lavere (0,09). Videre ser vi at den predikerte sannsynlighet for å være opptatt med "annet" ikke uventet er høyere for de kvinnelige allmennlærerne med barn (0,08). Imidlertid må andelen opptatt med "annet" blant kvinnelige allmennlærere med barn betegnes som svært moderat. Figuren viser også klart at nyutdannede allmennlærere som hadde tatt minst ett års utdanning i forkant av allmennlærerutdanningen hadde høyere sysselsettingssannsynlighet (0,95) og lavere sannsynlighet for å være i videre studier (0,14) enn de som ikke hadde tatt slik utdanning (som hadde en sysselsettingssannsynlighet på 0,85 og videreutdanningssannsynlighet på 0,27). Som tidligere nevnt, kan dette tyde på at det er et substitusjonsforhold mellom utdanning tatt i forkant og etterkant av lærerutdanningen. Dette er trolig et resultat av at lærernes lønnsnivå er sterkt knyttet til deres formelle kompetanse.

Figur 4.2 viser sammenhengen mellom de predikerte sannsynlighetene for å være i ulike typer hovedaktiviteter et halvt år etter eksamen og alder. Beregningene er gjort for allmennlærere i aldersgruppen 23-40 år og igjen for referansepersoner med gjennomsnittsverdier på de andre forklaringsvariablene. Aldersgruppen 23-40 år utgjør ca.

85 prosent av alle allmennlærerne som ble utdannet på disse to undersøkelsestidspunktene.⁵

Figur 4.2 Predikert sannsynlighet for ulike hovedaktiviteter etter alder. Allmennlærere

Figuren viser at sannsynligheten for bare å ha sysselsetting som hovedaktivitet økte svakt fra 0,70 for allmennlærere som var 23 år til ca. 0,82 for de som var i midten av 30-års alderen for deretter å synke svakt til 0,81 for de som var 40 år. Sannsynligheten for å være engasjert i videre studier ved siden av jobb var høyest, 0,17, for allmennlærerne som var 23 år, deretter sank sannsynligheten til 0,11 for de som var i begynnelsen av 30 årene for deretter å stige fra midten av 30-års alderen til 0,13 for de som var 40 år. Når det gjelder andelen som bare var engasjert i videre studier, avtok denne med alderen fra 0,095 for de som var 23 år til 0,06 for de som var 40 år. Vi ser også at andelen som hadde hovedaktivitet ”annet” et halvt år etter eksamen avtok med alderen og var høyest for de yngste allmennlærerne (0,033) og lavest for de eldste (0,004).

Analysen så langt viser altså at de som hadde minst ett års utdanning i forkant av allmennlærerutdanningen, hadde lavere sannsynlighet for enten å være i videre studier relativt til det å være yrkesaktiv enn ellers like allmennlærere uten slik utdanning. Videre viser analysen at allmennlærere utdannet i 1999 hadde lavere sannsynlighet for å være i

⁵ Aldersgruppen 23-40 år fanget opp 80 prosent av alle allmennlærere som ble utdannet i 1989 og 94 prosent av de som ble utdannet i 1999. Ca 15 prosent av allmennlærerne utdannet i 1989 var under 23 år da de avsluttet utdanningen, mens 6 prosent var det i 1999. Grunnen til denne forskjellen er overgangen fra 3- til 4-årig lærerutdanning.

videre studier relativt til det å være yrkesaktiv enn de som var utdannet i 1989. Dette er sannsynligvis en effekt av at overgangen fra 3- til 4-årig lærerutdanning har redusert behovet for å ta videreutdanning. Sannsynligheten for å være i "annet" relativt til å være bare sysselsatt ble påvirket av en rekke sosiodemografiske kjennetegn som kjønn, alder og barn, men forskjellene var relativt små.

4.1.2 Arbeidstid

I forrige avsnitt så vi at yrkesdeltakelsen var meget høy blant allmennlærerne og at vi ikke kunne påvise noen omfattende "tilbaketrekning" fra arbeidsmarkedet blant nyutdannede allmennlærere. I dette avsnittet skal vi se nærmere på omfanget av arbeidsinnsatsen blant allmennlærere som allerede har en arbeidsmarkedstilknytning. Tidligere undersøkelser av lærere tyder på en høy gjennomsnittlig arbeidstid blant allmennlærere generelt. I st.meld. nr 12 (1999-2000) refereres det årsverkstall for lærere sysselsatt i skole og barnehage på 0,95 for menn og 0,84 for kvinner. Disse årsverktallene angis å være stabil gjennom hele yrkeskarrieren. Tall fra NIFUs kandidatundersøkelser av nyutdannede kandidater synes i stor grad å bekrefte disse tallene for nyutdannede kandidater (jf. tabell 4.4).

Tabell 4.4 Sysselsatte allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 etter arbeidstid.

	1989	1999	Gjennomsnitt 1989 og 1999
I alt, inklusive uoppgitt (prosent)	100,0	100,0	100,0
Heltid ¹ (prosent)	65,7	73,5	71,2
Deltid (prosent)	27,0	19,8	22,0
Gjennomsnittlig stillingsprosent	89,3	92,6	91,6
Antall observasjoner	423	262	685

¹ Heltid er her definert som 100 prosent stilling eller mer

Vi ser av tabellen at stillingsprosenten har gått noe opp fra 1989 til 1999. I underkant av halvparten av økningen i stillingsprosent kan tilskrives redusert omfang av kombinasjon av videre studier (hvor arbeidstiden generelt er lavere) og drøyt halvparten skyldes generell økning i stillingsprosent både for gruppen som var sysselsatt ved siden av studier og de som bare var sysselsatt. Den høye yrkesaktiviteten kombinert med høy stillingsbrøk gjør at nyutdannede allmennlærere i 1999 hadde utnyttet om lag 85 prosent av mulig arbeidskraftpotensial (dvs. dersom alle var sysselsatte og jobbet heltid), noe som må karakteriseres som meget høyt. Nyutdannede allmennlærere var altså i 1999 i hovedsak engasjert i arbeidslivet på heltid og representerer ikke noe stort utnyttet arbeidskraftpotensial. I 1989 ble bare 62 prosent av allmennlærernes mulige kapasitet utnyttet i arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen, noe som i hovedsak skyldes at en meget høy andel av lærerne i 1989 var engasjert i videre studier et halvt år etter eksamen.

Vi har sett at det å ha tatt en tidligere utdanning og det å være kvinne med små barn, påvirket sannsynligheten for å ha andre aktiviteter enn sysselsetting som hovedaktivitet. I tillegg har vi sett at videre studier var en viktig faktor for ikke-yrkesaktivitet et halvt år etter eksamen. I det følgende skal vi blant annet studere hvordan disse faktorene påvirker de sysselsattes sannsynlighet for å arbeide deltid. Dette vil vi gjøre ved å foreta en logistisk regresjon av sannsynligheten for å arbeide deltid. Vi vil i hovedsak benytte de samme forklaringsvariablene som i analysen av hovedaktivitet. Tabell 4.5 viser den bivariate sammenhengen mellom andelen i deltid og forklaringsvariablene.

Tabell 4.5 Sammenheng mellom andelen i deltid og forklaringsvariabler. Allmennlærere.

	Andel i deltid	N(=1)
Kjønn:		
Menn	18,2	163
Kvinner	25,4	473
Alder:		
30 år eller yngre	21,3	529
Over 30 år	34,7	107
Sivilstand:		
Gift/samboende	22,8	401
Ikke gift/samboende	24,7	235
Barn:		
Har barn	30,5	183
Har ikke barn	21,1	453
Kvinner*barn:		
Kvinner med barn	35,5	141
Ikke kvinne med barn	20,7	495
Tidligere utdanning:		
Utdanning før studiet	21,3	193
Ikke utdanning før studiet	24,3	443
Tidligere arbeid:		
Arbeidet før avsluttet studium	24,3	464
Ikke arbeidet før avsluttet studium	21,9	172
Utdannet i universitetsby:		
Utdannet i en universitetsby	20,8	222
Ikke utdannet i en universitetsby	25,1	414
Studier i referanseuka:		
Studerte i referanseuka	62,6	111
Studerte ikke i referanseuka	16,3	525
Far med høyere utdanning:		
Far med høyere utdanning	24,2	230
Far uten høyere utdanning	23,3	406
Mor med høyere utdanning:		
Mor med høyere utdanning	24,1	152
Mor uten høyere utdanning	23,4	484
Utdannet i 1999:		
Utdannet i 1999	21,2	244
Ikke utdannet i 1999	29,1	392
Gjennomsnitt	23,6	636

Av tabell 4.5 ser vi at deltidsandelen er høyere i den eldste aldersgruppen (signifikant på 0,01 nivå), blant de som har barn (signifikant på 0,01 nivå) og blant kvinner med barn (signifikant på 0,01 nivå). Videre ser vi at deltidsandelen var betydelig høyere blant de som var engasjert i videre studier ved siden inntektsgivende arbeid (signifikant på 0,01 nivå). Mens 62,6 prosent av de som holdt på med videre studier arbeidet deltid, var andelen bare 16,3 prosent blant de som ikke holdt på med videre studier. Til slutt ser vi at deltidsandelen var noe lavere i 1999 enn i 1989 (signifikant på 0,05 nivå).

Tabell 4.6 viser resultatet av den logistiske regresjonen av sannsynligheten for å arbeide deltid.

Tabell 4.6 *Estimerte koeffisienter for sannsynligheten for å arbeide deltid. Binomisk logit-analyse. Allmennlærere.*

	Koeffisient	Standardavvik
Konstant	-3,038	2,827
Kjønn	0,296	0,295
Alder	0,058	0,178
Alder ²	-0,001	0,003
Sivilstand	0,178	0,227
Barn	-0,461	0,579
Barn*kjønn	1,108*	0,627
Har tidligere utdanning	0,044	0,231
Arbeidet tidligere	-0,070	0,250
Studier i refereanseuke	2,378***	0,247
Utdannet i en universitetsby	-0,254	0,220
Fars utdanning	0,241	0,237
Mors utdanning	0,028	0,265
Kull 1999	-0,282	0,226
Antall observasjoner	636	
- 2 log likelihood	605,63	

*** Statistisk signifikant på 0,01-nivå* signifikant på 0,10-nivå.

Koeffisientene i tabell 4.6 gir uttrykk for endringen i log-oddsforholdet når variabelen vi betrakter øker med en enhet. En positiv koeffisient indikerer at når variabelen vi betrakter øker med en enhet, vil sannsynligheten for å arbeide deltid øke mens sannsynligheten avtar dersom koeffisienten er negativ. Tabellen viser at det bare var to variabler som hadde signifikant betydning for å arbeide deltid når man kontrollerer for alle faktorene samtidig. Kvinner med barneomsorg hadde signifikant høyere sannsynlighet for å arbeide deltid enn ellers like mannlige allmennlærere og kvinnelige allmennlærere uten barn. Dette resultatet var riktig nok bare signifikant på 0,10-nivå. Videre ser vi at de som var engasjert i videre studier, hadde signifikant høyere sannsynlighet for å arbeide deltid sammenlignet med ellers like allmennlærere.

For å anskueliggjøre effekten av de signifikante variablene, har vi med utgangspunkt i koeffisientene i tabell 4.6 beregnet sannsynligheten for å arbeide deltid for kvinner med og uten barn og for menn samt allmennlærere som er eller ikke er i videreutdanning. Beregningene er gjort for referansepersoner som har gjennomsnittsverdier på de andre forklaringsvariablene⁶. For kvinner med barn har vi beregnet en sannsynlighet for å arbeide deltid på 0,33, kvinner uten barn 0,21 og menn 0,15. For en gjennomsnittlig allmennlærer som var engasjert i videre studier har vi beregnet deltidssannsynligheten til 0,66, mens det tilsvarende tallet for en gjennomsnittlig allmennlærer som ikke er engasjert i videre studier er 0,15. Oppsummeringsvis kan vi si at deltidsarbeid blant nyutdannede allmennlærere er av begrenset omfang. Analysen vi gjennomførte peker på to viktige årsaker til deltidssarbeid; barneomsorg for kvinner og videre studier. Dette tyder på at deltidssarbeid er en midlertidig tilpasning.

Analysene så langt viser altså at videre studier er en viktig faktor som forklaring på så vel ikke-yrkesaktivitet som deltid. I neste avsnitt skal se nærmere på hvilke typer utdanninger nyutdannede allmennlærere tar i forlengelsen av sin grunnutdanning.

4.1.3 Type videreutdanning

Videreutdanning kan ha flere funksjoner. For det første kan videreutdanning bidra til å øke allmennlærernes kompetanse som lærere. Men videreutdanning kan også bidra til å kvalifisere lærerne for andre typer jobber enn lærerjobber. I det følgende skal vi se på omfang av og hva slags typer videreutdanning lærerne er engasjert i et halvt år etter eksamen. I hvilken grad er dette utdanninger som primært videre kvalifiserer dem videre som lærere, og i hvilken grad er det utdanninger som tyder på omvalg og utdanning ut av yrket?

Tabell 4.1 viste at en særdeles høy andel av allmennlærerne studerte videre i 1989 (44 prosent). I 1999 var andelen betydelig lavere, 19 prosent, men må fremdeles betegnes som relativt høy. Dessverre har vi bare opplysninger om type utdanning for 1999-kullet slik at vi ikke har mulighet for å studere endringer i fagprofil på videreutdanningen fra 1989 til 1999, dvs. i en periode da allmennlærernes grunnutdanning økte fra 3 til 4 år. Dataene for 1999-kullet vil imidlertid gi et godt øyeblikksbilde av hva slags typer videreutdanning allmennlærerne med en fireårig allmennlærerutdanning prioriterte.

Vi har valgt å dele utdanningene i 6 hovedgrupper stort sett i tråd med SSBs utdanningsstandard (NUS 1989). Dette er humanistiske fag, undervisningsfag, samfunnsfag, realfag eksklusive datafag, datafag og friluftsliv, kultur- og naturrettledning.

⁶ Dette betyr at vi betrakter en person med verdi 0,738 på kjønn, en alder på 27, med verdi 0,624 på sivilstand, 0,267 for barn, med verdi 0,197 for samspillsvariabelen mellom kjønn og barn, 0,245 for tidligere utdanning, 0,713 for tidligere arbeid, 0,158 for studier i referanseuka, 0,344 for universitetsby, 0,388 for fars utdanning og 0,264 for mors utdanning og 0,699 for kull99.

Det er grunn til å understreke at tallet på observasjoner er relativt lavt, slik at resultatene må tolkes med en viss forsiktighet.

Tabell 4.7 *Allmennlærere utdannet i 1999 som holder på med videreutdanning et halvt år etter eksamen etter type utdanning.*

	I alt	Menn	Kvinner
Humanistiske fag	34,9	46,2	30,7
Undervisningsfag	23,4	5,8	30,9
Samfunnsfag, økonomi og administrasjon	20,3	28,8	17,1
Realfag eksklusive data	3,1	5,8	2,1
Datafag	13,5	13,5	13,6
Friluftsliv, kultur- og naturrettledning	4,7	0,0	6,4
I alt	100,0	100,0	100,0
Antall observasjoner	50	15	35

Tabellen viser at omtrent 1/3 av den videreutdanning som tas, er innenfor humanistiske fag. I underkant av 1/4 av de som holdt på med videreutdanning gjorde dette innenfor undervisningsfag og rundt 1/5 innenfor samfunnsfag, økonomi og administrasjon. Det er rimelig å anta at videreutdanning innenfor humanistiske fag og undervisningsfag først og fremst er tatt for å øke kompetansen som lærere, selv om disse fagene i en viss utstrekning også kan anvendes utenfor undervisningssektoren. Når det gjelder samfunnsfag, økonomi og administrasjon, er situasjonen noe annerledes. Spesielt kompetanse innenfor økonomisk-administrative fag er sterkt etterspurt utenfor undervisningssektoren, og kompetansen har de siste årene blitt høyt verdsatt i arbeidsmarkedet. Tidligere forskning har vist at lærere med høy alternativlønn blir værende kortere tid i lærerjobb enn andre lærere (Murnane og Olsen 1989). Å ha videreutdanning innenfor økonomisk administrative fag kan derfor øke allmennlærernes attraktivitet i arbeidsmarkedet generelt og dermed øke risikoen for avgang fra læreryrket. I underkant av 1/5 av de som holdt på med videreutdanning innenfor samfunnsfag, økonomi og administrasjon holdt på med 2- eller 4-årig økonomisk administrativ utdanning. Dette tilsvarer om lag 4 prosent av alle som holdt på med videreutdanning, og i underkant av 1 prosent av alle allmennlærerne som ble utdannet våren 1999. De utgjør således en svært beskjedne gruppe. Tabellen viser også, ikke uventet, at andelen allmennlærere som holder på med videreutdanning i realfag utenom data, er svært lav. Bare rundt 3 prosent av de som holdt på med videreutdanning, gjorde dette innenfor et tradisjonelt realfag. Disse tallene gjenspeiler den krisen man har hatt de siste årene når det gjelder rekrutteringen til realfagene i skolen. Situasjonen synes noe lysere når det gjelder datafagene. I alt holdt 13,5 prosent av allmennlærerne i videreutdanning på med en utdanning innenfor datafag. Dette tilsvarer om lag 2,5 prosent av alle allmennlærerne. I likhet med utdanning innenfor økonomisk administrative fag, er datafag en utdanning det inntil nylig har vært stor etterspørsel etter utenfor undervisningssektoren og som til dels har blitt verdsatt svært høyt i arbeidsmarkedet. Dette er for øvrig en utdanning som også er svært etterspurt innenfor skoleverket, slik at en

videreutdanning innenfor dette feltet ikke nødvendigvis er et signal om at man ønsker seg ut av skolen. Imidlertid kan man forvente at allmennlærere med tilleggsutdanning innenfor disse fagene, kan ha større risiko for avgang fra yrket enn allmennlærere uten slik tilleggsutdanning.

Hvis vi betrakter all videreutdanning under ett, kan vi si at det store flertallet av allmennlærere som var engasjert i videreutdanning, var det innenfor fag som primært økte deres kompetanse som lærere. I overkant av 15 prosent av lærerne som holdt på med videreutdanning, gjorde dette innenfor økonomisk administrative fag eller datafag, altså fag som det de siste årene har hatt særdeles gode sysselsettingsmuligheter utenfor skolesektoren. Totalt sett utgjorde disse drøyt 3 prosent av lærerne som ble uteksaminert våren 1999, og utgjør således en liten gruppe av allmennlærerne. På et så tidlig stadium som et halvt år etter eksamen, er det altså relativt få lærere som er i gang med videreutdanning som er forbundet med stor risiko for avgang fra læreryrket.

I neste avsnitt skal vi se nærmere på i hvilken grad de som faktisk var sysselsatte et halvt år etter eksamen, var det innenfor utdanningens kjernearbeidsområder.

4.1.4 Type jobb

Allmennlærerutdanningen er en profesjonsrettet utdanning som primært kvalifiserer for arbeid innenfor skoleverket. Det vi er spesielt opptatt av, er i hvilken grad kandidatene har funnet seg arbeid innenfor det som kan defineres som utdanningens kjernearbeidsmarked, dvs. skolen, eller om de allerede på et meget tidlig stadium i yrkeskarrieren har funnet seg andre typer jobber som kan karakteriseres som karrieremessig interessante, og ikke er en mer eller mindre tilfeldig jobb som kandidaten har måttet akseptere i mangel av noe bedre eller har ved siden av videre studier. I St.meld. nr 12 (1999-2000) refereres tall som sier at 77 prosent av alle som fullførte allmennlærerutdanningen i 1997 var sysselsatt innenfor den offentlige undervisningssektoren samme høst. Totalt sett arbeidet mer enn 70 prosent av alle sysselsatte med lærerutdanning i 1997 innenfor det offentlige skoleverket. Dette tyder stor stabilitet innenfor undervisningssektoren. Vi er interessert om det var tilsvarende høy andel i undervisningssektoren blant de allmennlærerne vi undersøkte, og starter med en oversikt over hva slags typer jobber nyutdannede allmennlærere hadde et halvt år etter eksamen. Dernest skal vi se på hvorvidt hva slags typer jobb kandidatene hadde, har sammenheng med sosiodemografiske kjennetegn ved kandidatene, tidligere og nåværende utdanning, tidligere arbeid osv.

For å belyse disse spørsmålene har vi foretatt en tredeling av allmennlærernes yrker. Dette er arbeid som ikke krever høyere utdanning, arbeid som krever høyere utdanning men som

ikke er relatert til skolen og til slutt arbeid i skolen.⁷ I tillegg har vi inkludert en gruppe for uoppgitt yrke. Tabell 4.8 viser hvordan allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 fordeler seg på disse ulike typene jobber.

Tabell 4.8 *Sysselsatte allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 etter type jobb et halvt år etter eksamen.*

	1989	1999	Gjennomsnitt 1989 og 1999
Skolen	83,0	87,1	85,8
Arbeid som krever høyere utdanning, men som ikke er relatert til skolen	2,8	2,7	2,7
Arbeid som ikke krever høyere utdanning	6,1	4,3	4,9
Uoppgitt yrke	8,0	6,0	6,6
I alt	100,0	100,0	100,0
Antall observasjoner	423	262	685

Av tabellen ser vi at flesteparten av allmennlærerne som var sysselsatte et halvt år etter eksamen, var sysselsatt innenfor utdanningens primærarbeidsområder. Dette gjelder både i 1989 og 1999, men andelen var høyest i 1999. Dette betyr at i 1999 arbeidet rundt 80 prosent av alle allmennlærere som ble utdannet våren 1999 arbeidet innenfor undervisningssektoren. Det tilsvarende tallet for 1989 var 57 prosent.⁸ Altså har det skjedd en betydelig økning i andelen nyutdannede som arbeider i skoleverket et halvt år etter eksamen. Dette må antageligvis tilskrives nedgang i videreutdanningstilbøyeligheten blant nyutdannede allmennlærere som følge av overgangen fra 3- til 4-årig lærerutdanning. Det er interessant at så mange som rundt 80 prosent av nyutdannede allmennlærere i 1999 var i jobb innenfor undervisningssektoren et halvt år etter eksamen. Når den gjennomsnittlige stillingsprosenten for nyutdannede allmennlærere som arbeidet i skolen i 1999 i tillegg var 95 prosent, så betyr det at mellom 75 og 80 prosent av allmennlærernes mulige arbeidskraftpotensial er utnyttet i undervisningssektoren et halvt år etter eksamen i 1999. Dette er interessant når vi vet at en del av de nyutdannede allmennlærerne er engasjert i videreutdanning, avtjener verneplikt eller har omsorg for små barn. Mellom 5 – 10 prosent av de sysselsatte allmennlærerne var sysselsatt utenfor skolen og de fleste av disse hadde et arbeid som ikke krevde høyere utdanning. Hvorvidt de som var i arbeid utenfor utdanningens kjernearbeidsområder bevisst hadde valgt bort lærerjobb for kortere eller

⁷ Allmennlærernes yrker ble i 1999 kodet etter SSBs yrkesstandard STYRK. Gruppen "skolen" omfatter yrkesgruppene 2310 (universitets- og høyskolelærere), 2320 (lektorer og adjunker i videregående skole), 3310 (grunnskolelærere) og 3341 (yrkesfaglærere). Arbeid som krever høyere utdanning, men ikke er relatert til skolen omfatter andre yrker på nivå 2 og 3. Arbeid som ikke krever høyere utdanning er yrker på nivå 4 eller høyere. Selv om yrkene i 1989-undersøkelsen ble kodet etter den gamle yrkesstandard NYK, vil tallene i tabell 4.8 for 1989 og 1999 være noenlunde sammenlignbare.

⁸ Dersom vi hadde utelatt uoppgitt kategorien fra tabellen, hadde andelen blitt noe høyere (83 prosent i 1999 og 62 prosent i 1989).

lengre tid for eksempel pga. videreutdanning, eller ikke hadde lykkes i å få en lærerjobb vet vi ikke noe om. Den gjennomsnittlige stillingsprosenten blant de som hadde arbeid som ikke krevde høyere utdanning, var imidlertid betydelig lavere enn blant de som jobbet i skolen (38 prosent i 1999) og indikerer at dette var marginale jobber. De som var i jobber utenfor undervisningssektoren, men i jobber som krevde høyere utdanning, var stillingsprosenten den samme som innenfor undervisningssektoren.

I avsnittet nedenfor skal se nærmere på om det er spesielle grupper av lærere som er i de ulike typene jobber beskrevet over. Er det for eksempel slik at de som er engasjert i videre studier eller er kvinne med små barn, i større grad enn andre allmennlærere er i jobber som ikke krever høyere utdanning? Og er for eksempel allmennlærere utdannet i storbyene der de alternative sysselsettingsmulighetene forventes å være størst, i større grad enn andre allmennlærere i jobber som krever høyere utdanning men uten tilknytning til skolen? Disse problemstillingene vil bli belyst ved en multinomisk logit analyse av sannsynligheten for å arbeide i de ulike typene jobber. Dette gir oss muligheten for å studere den isolerte effekten av hver enkelt forklaringsvariabel når de andre forklaringsvariablene holdes konstant. Vi vil benytte de samme forklaringsvariablene som i analysen av sannsynligheten for å arbeide deltid. I tillegg har vi inkludert et samspillsledd mellom studier i referanseuka og kull. Dette er gjort for å tillate at de to kullene av allmennlærere som studerte ved siden av inntektsgivende arbeid, å ha forskjellig fordeling på ulike typer jobber. Først vil vi imidlertid presentere den bivariate sammenhengen mellom type jobb og de ulike forklaringsvariablene.

Tabell 4.9 viser den bivariate sammenhengen mellom type jobb og forklaringsvariablene som vil bli brukt i analysen. Vi ser av tabellen at blant de som var gift/samboende, var andelen som arbeidet i skolen noe høyere og andelen som var i jobb som ikke krevde høyere utdanning eller var i jobb som krevde høyere utdanning uten tilknytning til skolen, lavere enn blant de som ikke var gift/samboende (signifikant på 0,05-nivå). Det samme forholdet gjelder kvinner med barn; de jobbet i høyere grad i skolen og i mindre grad i andre typer jobber enn menn og kvinner uten barn, men forskjellene var ikke signifikante. Blant de som var engasjert i videre studier på undersøkelsestidspunktet, jobbet en betydelig lavere andel i skolen og en betydelig høyere andel var i jobber som ikke krevde høyere utdanning enn blant de som ikke holdt på med videre studier. Det er også interessant at de som var utdannet i en universitetsby, hadde en annen fordeling på ulike typer jobber enn de som var utdannet ved andre læresteder (signifikant på 0,01-nivå). Mens rundt 6 prosent av de som var utdannet i en universitetsby hadde funnet en jobb som krevde høyere utdanning som ikke var tilknyttet skolen, hadde bare 1 prosent av de som hadde var utdannet ved andre læresteder slike jobber. Dette kan være en indikasjon på at i universitetsbyene er det lettere å finne alternativ bruk av lærerutdanningen enn i andre deler av landet. Videre hadde de som ble utdannet i 1999 en litt høyere andel i jobb i skolen og en litt lavere andel i arbeid som ikke krevde høyere utdanning enn de som var utdannet i 1989 (signifikant på 0,01-nivå).

Tabell 4.9 Sammenheng mellom type jobb og forklaringsvariablene. Allmennlærere.

	Uoppgitt	Jobb som ikke krever høyere utdanning	Jobb som krever høyere utdanning	Skolen	N(=1)
Kjønn:					
Menn	7,1	6,6	3,6	82,7	176
Kvinner	6,4	4,3	2,4	86,9	509
Alder:					
30 år eller yngre	6,5	5,2	3,2	85,1	573
Over 30 år	6,9	3,0	0,4	89,7	112
Sivilstand:					
Gift/samboende	6,8	3,1	1,9	88,2	429
Ikke gift/samboende	6,3	7,8	4,0	81,9	256
Kvinner*barn:					
Kvinner med barn	6,5	2,2	1,8	89,5	149
Ikke kvinne med barn	6,5	5,5	2,9	85,0	536
Tidligere utdanning:					
Utdanning før studiet	7,7	2,9	1,4	88,0	202
Ikke utdanning før studiet	6,2	5,5	3,2	85,0	483
Tidligere arbeid:					
Arbeidet før avsluttet studium	7,1	5,4	2,2	85,3	500
Ikke arbeidet før avsluttet studium	5,3	3,6	4,3	86,8	185
Utdannet i universitetsby:					
Utdannet i universitetsby	6,7	4,6	5,8	83,0	240
Ikke utdannet ved universitetsby	6,5	5,0	1,1	87,4	445
Videre studier:					
I videre studier	11,6	22,3	6,4	59,7	137
Ikke i videre studier	5,6	1,4	2,0	91,1	548
Far med høyere utdanning:					
Far med høyere utdanning	8,0	3,8	5,3	83,0	253
Far uten høyere utdanning	5,7	5,6	1,1	87,7	432
Mor med høyere utdanning:					
Mor med høyere utdanning	4,7	4,7	2,8	87,8	164
Mor uten høyere utdanning	7,2	4,9	2,7	85,2	521
Utdannet i 1999:					
Utdannet i 1999	6,0	4,3	2,7	87,1	262
Ikke utdannet i 1999	8,0	6,1	2,8	83,0	423
Videre studier i 1999:					
I videre studier i 1999	2,3	26,7	9,9	61,1	35
Ikke i videre studier i 1999	7,0	2,6	2,0	88,4	650
Gjennomsnitt	6,6	4,9	2,7	85,8	685

Tabell 4.10 viser resultatene av den multinomiske logit-analysen av sannsynligheten for å være i ulike typer jobber for allmennlærere. I analysen av sannsynligheten for å være i de ulike typer jobber er ”jobb i skolen” referansekategori, dvs. at de øvrige tre kategoriene i tabell 4.10 ses relativt til ”jobb i skolen”. For hver uavhengig variabel beregnes det tre koeffisienter: Koeffisienten i kolonne 1 uttrykker endringen i log-odds forholdet mellom det å være i uoppgitt type jobb og å jobbe i skolen når variabelen vi betrakter øker med en enhet. Koeffisienten i kolonne 3 viser endringen i log-odds forholdet mellom å være i jobb som ikke krever høyere utdanning og jobb i skolen mens koeffisienten i kolonne 5 viser endringen i log-odds forholdet mellom å være i jobb som krever høyere utdanning men uten tilknytning til skolen og å være i jobb i skolen.

Tabell 4.10 Estimerte koeffisienter for type jobb et halvt år etter eksamen. Multinomisk logit analyse. Allmennlærere.

	Uoppgitt vs. Arbeid i skolen		Jobb som ikke krever høyere utdanning vs. arbeid i skolen		Jobb som krever høyere utdanning vs. arbeid i skolen	
	Koeff.	Standard-avvik	Koeff.	Standard-avvik	Koeff.	Standard-avvik
Konstant**	4,478	4,739	-32,369**	15,373	-23,445	25,199
Kjønn	-0,308	0,388	0,025	0,467	-0,971	0,641
Alder**	-0,465	0,301	2,135*	1,120	1,609	1,903
Alder ² **	0,006	0,004	-0,038*	0,020	-0,033	0,036
Sivilstand	-0,083	0,331	-0,107	0,390	-0,229	0,551
Barn*kjønn	0,540	0,554	-0,711	0,748	1,410*	0,739
Tidligere utdanning	-0,358	0,398	-0,592	0,494	-0,489	0,634
Tidligere arbeid	-0,063	0,375	0,512	0,505	0,261	0,634
Universitetsby**	0,104	0,333	-0,235	0,412	1,504***	0,556
Studier i referanseuka***	2,436***	0,415	2,117***	0,463	-0,121	0,826
Far med høyere utd.	0,461	0,351	-0,391	0,459	0,723	0,584
Mor med høyere utd.	-0,360	0,407	0,205	0,482	0,169	0,613
Studier i ref. uke*kull						
1999***	-3,009***	1,145	2,883**	1,179	0,961	1,434
Kull 1999***	0,878**	0,446	-2,235**	1,075	-0,586	0,675
Antall observasjoner	685					
- 2 log likelihood	589,07					

*** Statistisk signifikant på 0,01-nivå, ** signifikant på 0,05-nivå, * signifikant på 0,10-nivå. Wald kji-kvadrattest for koeffisientene. Stjerner ved variabelnavn indikerer signifikans i forhold til endring i -2 log likelihood for en modell uten denne variabelen.

Tabellen viser at alder, det å være uteksaminert fra et lærested i en universitetsby, å være engasjert i videre studier i referanseuka og uteksamineringstidspunkt hadde betydning for

hva slags type jobb allmennlærerne hadde et halvt år etter eksamen. Når det gjelder det å være i jobb som ikke krever høyere utdanning relativt til det å arbeide i skolen, var studier på undersøkelsestidspunktet og uteksamineringstidspunkt som først og fremst hadde betydning. De som holdt på med videre studier, hadde signifikant høyere sannsynlighet for å være i jobb som ikke krever høyere utdanning relativt til å jobbe i skolen sammenlignet med ellers like allmennlærere som ikke holdt på med videre studier. Denne positive effekten av videre studier ble ytterligere forsterket dersom man var uteksaminert i 1999. Når det gjelder uteksamineringstidspunkt ser vi at de som ble uteksaminert i 1999, hadde signifikant lavere sannsynlighet for å være i en jobb som ikke krevde høyere utdanning relativt til å jobbe i skolen enn de som ble uteksaminert i 1989. Denne negative effekten ble motvirket av en omtrent like stor positiv effekt dersom man var engasjert i videre studier i referanseuka. Alder synes også å ha en viss betydning for sannsynligheten for å være i jobb som ikke krever høyere utdanning relativt til å arbeide i skolen. Sannsynligheten for å være i arbeid som ikke krevde høyere utdanning relativt til å arbeide i skolen, økte fram til 28-års alderen for deretter å avta. Dette resultatet var imidlertid bare signifikant på 0,10-nivå.

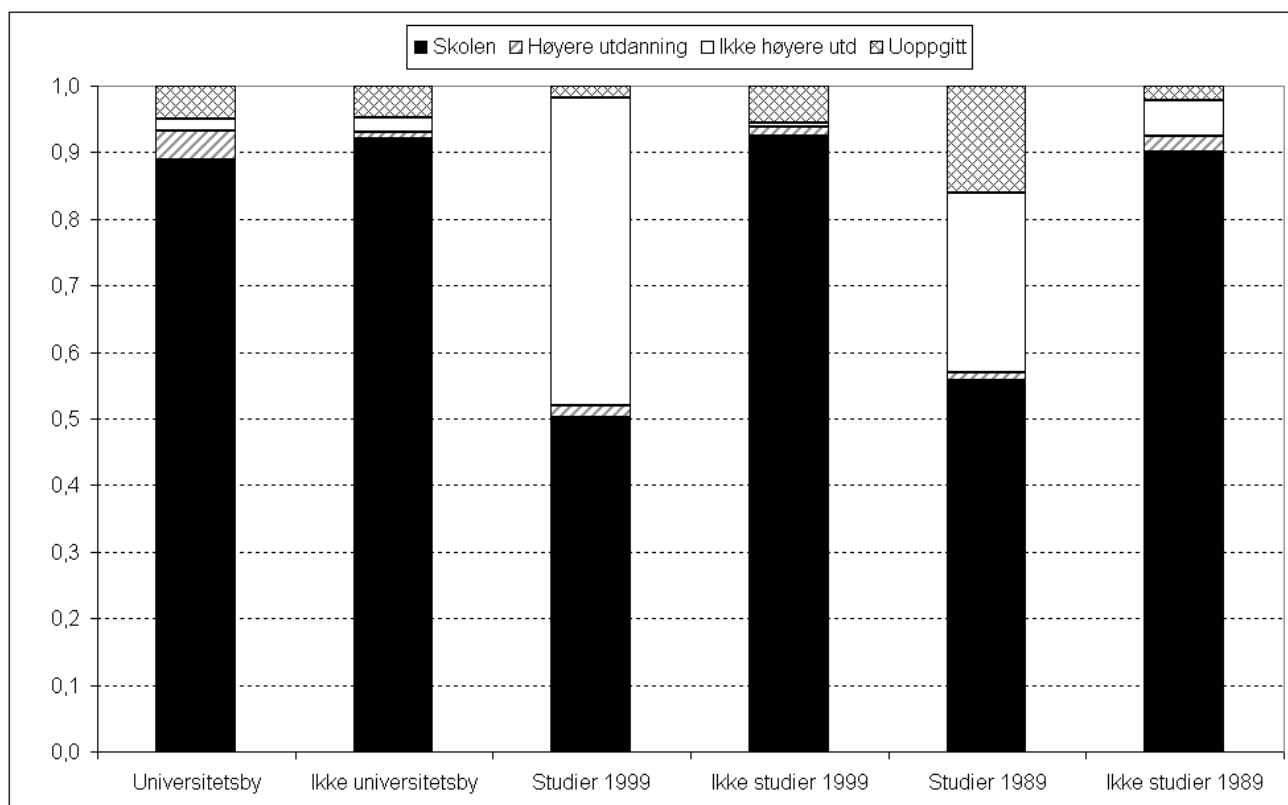
Når det gjelder sannsynligheten for å være i jobb som krevde høyere utdanning, men som ikke var relatert til skolen relativt til å jobbe i skolen, ser vi at det bare er en variabel som hadde betydning på 0,05-nivå eller lavere. Allmennlærere utdannet ved et lærested i en universitetsby hadde høyere sannsynlighet for å være i jobb som krevde høyere utdanning, men som ikke var relatert til skolen relativt til å arbeide i skolen enn ellers like allmennlærere uteksaminert ved andre læresteder. Dersom kandidatene fortsatt i stor grad var bosatt i samme geografiske område som lærestedet de ble uteksaminert fra, kan dette være en indikasjon på at allmennlærere i universitetsbyene i større grad enn kandidater bosatt andre steder finner alternativ sysselsetting hvor de får uttelling for utdanningen. Dette resultatet kan da støtte opp om en antakelse om at avgangen fra læreryrket er størst der de alternative sysselsettingsmulighetene er best. Kvinner med barn hadde noe høyere sannsynlighet for å være i jobb som krevde høyere utdanning men som ikke var relatert til skolen relativt til å arbeide i skolen enn menn generelt og kvinner uten barn. Dette resultatet var riktig nok bare signifikant på 0,10-nivå.

Hittil har vi kommentert resultatene ved å studere koeffisientenes fortegn og signifikans. Vi skal nå se nærmere på den kvantitative betydningen av de ulike koeffisientene. Dette har vi gjort med utgangspunkt i regresjonsresultatene i tabell 4.10 og beregnet sannsynligheten for å være i ulike typer jobber for en referanseperson med gjennomsnittsverdier på forklaringsvariablene bortsett fra de variablene som studeres.⁹ Figur 4.3 viser de predikerte sannsynligheter for å være i ulike typer hovedaktiviteter for enkelte grupper av allmennlærere.

⁹ Se fotnote 6 for nærmere beskrivelse av referanseperson.

Vi ser av figur 4.3 at den predikerte sannsynligheten for å arbeide i skolen var rundt 0,9 for alle de seks gruppene bortsett fra for de som var engasjert i videre studier i 1999 og 1989 der de predikerte sannsynlighetene bare var rundt 0,5. Videre ser vi at de som var i videre studier i 1999 og 1989, hadde predikerte sannsynligheter for å være sysselsatt i en jobb som ikke krevde høyere utdanning på henholdsvis 0,46 og 0,27. Dette indikerer at de som var engasjert i videre studier samtidig som de hadde en jobb, var en gruppe som til dels hadde en meget marginal tilknytning til arbeidsmarkedet. Til sammenlikning kan det nevnes at blant allmennlærere utdannet i 1999 og 1989 som ikke var engasjert i videre studier, var de predikerte sannsynlighetene for å være i arbeid som ikke krevde høyere utdanning bare 0,01 og 0,05. Figuren illustrerer også at allmennlærere som var utdannet i en universitetsby hadde en noe høyere predikert sannsynlighet for å ha et arbeid som krevde høyere utdanning utenfor undervisningssektoren (0,04) enn de som var utdannet ved andre læresteder (0,01).

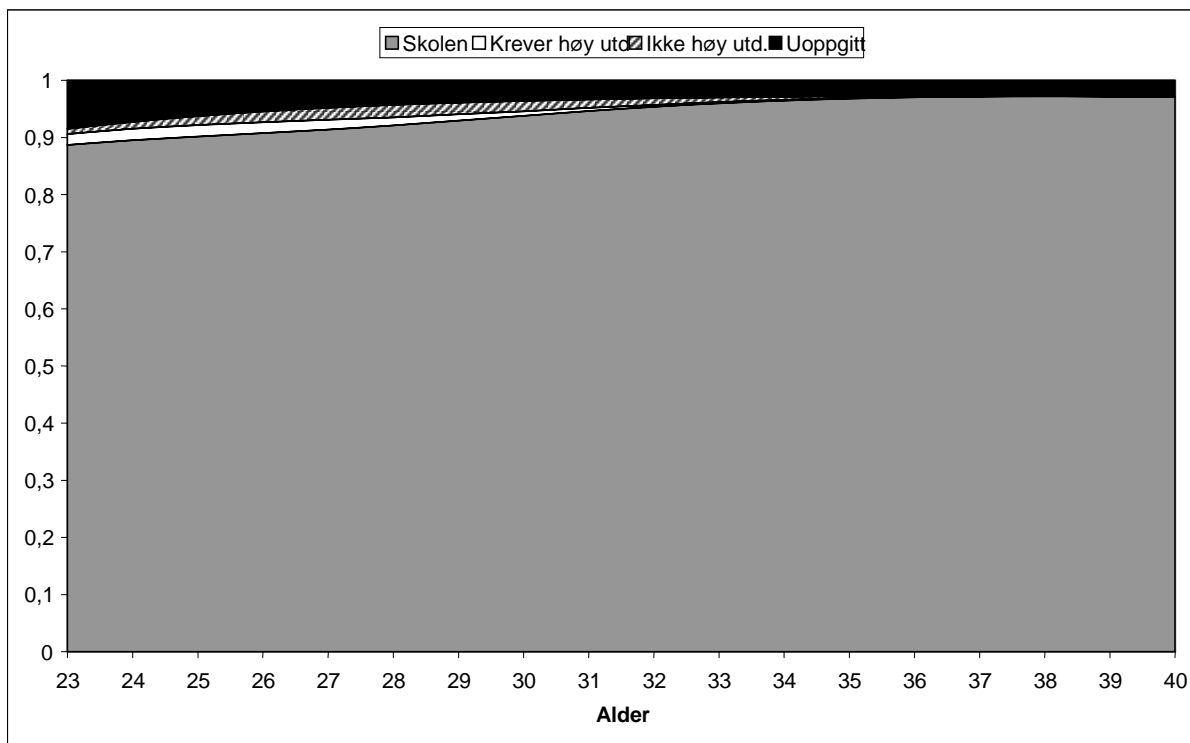
Figur 4.3 Predikerte sannsynligheter for ulike typer jobber. Allmennlærere

Figur 4.4 viser de predikerte sannsynlighetene for å være i ulike typer jobber etter alder. Vi ser at den predikerte sannsynlighet for å arbeide i skolen et halvt år etter eksamen generelt var høy og økte med økende alder til midten av 30-årene for deretter å stabilisere seg. For allmennlærere som var 23 år var den predikerte sannsynligheten for å arbeide i skolen 0,89. Deretter økte den til 0,97 ved 35-års alderen for så å holde seg noenlunde stabil på dette nivået til 40 års alderen. Videre viser figuren at den predikerte sannsynligheten for å ha arbeid som ikke krevde høyere utdanning og arbeid som krevde høyere utdanning men ikke var tilknyttet skolen, var svært lav (varierte mellom 0 og 0,02) blant nyutdannede

allmennlærere. Figuren viser også at det først og fremst blant allmennlærere under 35 år at denne typen arbeid kan forventes å ha et visst omfang. Dette indikerer at de litt eldre allmennlærerkandidatene i større grad enn de yngre finner sin sysselsetting i skolen.

Figur 4.4 Predikert sannsynlighet for ulike typer jobber etter alder. Allmennlærere

Analysen har altså vist at hva slags jobb allmennlærerne gikk inn i ble påvirket av alder, hvorvidt man var uteksaminert ved et lærested i en universitetsby, hvorvidt man var engasjert i videre studier i referanseuka og uteksamineringstidspunkt. De som var engasjert i videre studier i referanseuka, hadde en predikert høyere sannsynlighet for å være i jobber som ikke krevde høyere utdanning enn de som ikke var engasjert i videre studier. Vi fant også at de som var uteksaminert ved et lærested i en universitetsby, hadde en høyere predikert sannsynlighet for å være i jobb som krevde høyere utdanning men som ikke var knyttet til skolen enn de som var utdannet ved andre læresteder, men sannsynligheten var generelt lav. Dette kan være en indikasjon på at allmennlærere i storbyene, som jo universitetsbyene er, i større grad enn andre allmennlærere har alternative sysselsettingsmuligheter. I neste avsnitt skal vi se om det er en lønnsmessig gevinst knyttet til det å være i en som krever høyere utdanning uten tilknytning til undervisningssektoren.

4.1.5 Lønn

Tidligere forskning har vist at allmennlærernes lønnsnivå generelt og hvilken alternativ lønn de kan oppnå i arbeidsmarkedet, har betydning for hvorvidt allmennlærere arbeider skolen og hvor lenge de blir værende der (Murnane og Olsen 1989, Stinebricker 1998, Schøne 1999). Jo høyere lønn allmennlærerne kan oppnå i andre deler av arbeidsmarkedet,

jo høyere vil sannsynligheten være for at allmennlærerne finner sysselsetting utenfor undervisningssektoren. I forrige avsnitt fant vi at allmennlærere som var uteksaminert ved et lærested i en universitetsby hadde litt høyere omfang av arbeid som krevde høyere utdanning men ikke var tilknyttet undervisningssektoren enn allmennlærere utdannet ved andre læresteder. Dersom disse allmennlærerne fremdeles er bosatt der de utdannet seg, kan det være en indikasjon på at allmennlærere i storbyområder i større grad finner attraktiv sysselsetting utenfor undervisningssektoren. Tabell 4.11 viser gjennomsnittlig brutto, ordinær månedslønn for heltidsarbeidende allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 etter hva slags typer jobber de hadde på undersøkelsestidspunktet.

Tabell 4.11 *Gjennomsnittlig brutto, ordinær månedslønn et halvt år etter eksamen for heltidsarbeidende allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 (N=462).*

	Gjennomsnittslønn 1989	Gjennomsnittslønn 1999
Arbeid som ikke krever høyere utdanning	11 340	-
Arbeid utenfor skolen som krever høyere utdanning	11 860	17 660
Arbeid i skolen	12 330	19 250
Alle, inklusive uoppgitt	12 290	19 220

Vi ser av tabellen at den gjennomsnittlige månedslønna både i 1989 og 1999 var lavere for de som var i arbeid som krevde høyere utdanning men uten tilknytning til undervisningssektoren sammenlignet med de som arbeidet i skolen. Tallet på allmennlærere som hadde arbeid uten tilknytning til skolen men som krevde høyere utdanning var imidlertid svært lavt, slik at vi ikke kan trekke klare konklusjoner. Dersom resultatene skulle vise seg å være generaliserbare, tyder de på at det umulig kan ha vært gode lønnsbetingelser som har trukket nyutdannede allmennlærere til disse stillingene. Muligens er det heller uttrykk for at enkelte nyutdannede allmennlærere ennå ikke hadde lyktes å finne en jobb hvor de fikk utnyttet sin nyervervede kompetanse.¹⁰

¹⁰ Vi har foretatt en regresjonsanalyse av lønningene til allmennlærerne som ble utdannet i 1999 hvor vi blant annet inkluderte type jobb som forklaringsvariabel ved siden av de samme forklaringsvariablene som ble benyttet i analysene tidligere. Verken type jobb (merk ingen lønnsobservasjoner for de med arbeid som ikke krever høyere utdanning) eller om man var utdannet ved et lærested i en universitetsby hadde signifikant betydning. Den eneste variabelen som hadde signifikant betydning for allmennlærernes lønninger et halvt år etter eksamen var tidligere utdanning. Dette viser hvor viktig kompetanse er for å bestemme lærernes lønninger.

4.2 Førskolelærere

I dette avsnittet skal vi se nærmere på førskolelærernes arbeidsmarkedstilpasning et halvt år etter eksamen. Som i avsnittet om allmennlærerne, starter vi med en oversikt over førskolelærernes gjøremål eller hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Derneft vil vi studere førskolelærernes arbeidstid og hva slags typer videreutdanninger de er engasjert i et halvt år etter endt utdanning. Til slutt skal vi se nærmere på hva slags typer jobber de går inn i og lønningene.

4.2.1 Hovedaktivitet

Tabell 4.12 viser førskolelærernes fordeling på ulike grupper. Siden førskolelærerne også er en gruppe som tar mye videreutdanning (Roness 2000), har vi nyttet samme inndeling som for allmennlærerne nemlig; inntektsgivende arbeid, inntektsgivende arbeid og studier, studier og annet. I kapittel 4.1 er det gitt en nærmere beskrivelse av hvordan disse gruppene er avgrenset.

Tabell 4.12 Førskolelærere utdannet i 1989 og 1999 etter hovedaktivitet et halvt år etter eksamen.

	1991	1999	Gjennomsnitt 1991 og 1999
Inntektsgivende arbeid	89,4	72,0	77,2
Inntektsgivende arbeid og studier	4,5	18,0	13,9
Studier	2,8	6,9	5,7
Annet	3,4	3,1	3,2
I alt	100,0	100,0	100,0
Antall observasjoner	650	358	1008

Kilde: NIFU s Kandidatundersøkelse 1/2 år etter eksamen

Tabellen viser at førskolelærerne har en meget høy yrkesaktivitet. I 1991 var over 90 prosent av nyutdannede førskolelærere i inntektsgivende arbeid, og i 1999 var nøyaktig 90 prosent i slikt arbeid. Førskolelærernes høye yrkesaktivitet er godt dokumentert blant annet i en BFD-rapport (2000). Her oppgis det en sysselsettingsprosent for alle mannlige førskolelærere på 89,1 prosent og 84,3 prosent for de kvinnelige. Våre tall tyder altså på noe høyere sysselsettingsandel blant nyutdannede førskolelærere. Videre viser tabellen at en stigende andel av nyutdannede førskolelærere var engasjert i videre studier et halvt år etter eksamen. I 1991 var bare rundt 7 prosent av de nyutdannede førskolelærerne engasjert i videre studier, mens rundt 25 prosent var det i 1999. Førskolelærerne har altså hatt den motsatte utvikling av det allmennlærerne hadde. Denne utviklingen må antageligvis ses i sammenheng med Reform-97 som innebar skolestart for 6-åringene. Reformen tar utgangspunkt i at det første året i grunnskolen skal bygge på førskolepedagogikk, noe som har ført flere førskolelærere over i skolen. For å kunne følge første-klassingene videre i

småskolen må imidlertid førskolelærerne ha videreutdanning i småskolepedagogikk. Om ikke Reform-97 forklarer hele denne økningen, så har den antageligvis bidratt en god del til å øke førskolelærernes videreutdanningstilbøyelighet. Seinere i denne rapporten skal vi se nærmere på hva slags videreutdanning førskolelærerne var involvert i og i hvilken grad førskolelærerne faktisk arbeidet i skolen et halvt år etter eksamen.

Vi skal imidlertid først se om det er spesielle grupper av førskolelærere som holder på med de ulike aktivitetstypene. Rent konkret skal vi studere hvordan bakgrunnsfaktorer som kjønn, alder, sivilstand, sosial bakgrunn, barn, tidligere utdanning og arbeid, utdanningsinstitusjon og lignende har betydning for hvorvidt førskolelærerne er bare sysselsatt, både sysselsatt og i videre studier, bare i videreutdanning eller opptatt med annet. Vi benytter de samme forklaringsvariablene som ble benyttet i analysen av allmennlærere. En nærmere beskrivelse av disse variablene er gitt i avsnitt 4.1.1.

Faktorer av betydning for førskolelærernes hovedaktivitet

Tabell 4.13 viser den bivariate sammenhengen mellom hovedaktivitet og forklaringsvariablene som inngår i analysen. Førskolelærernes hovedaktivitet synes i relativt liten grad å bli påvirket av kjønn (det er heller ingen signifikant sammenheng mellom hovedaktivitet og kjønn). Derimot synes alder å spille en viss rolle (signifikant på 0,01-nivå). Førskolelærere 30 år eller yngre hadde en høyere andel som bare var sysselsatt og en noe lavere andel som kombinerte studier med sysselsetting enn de som var over 30 år. De som var gift/samboende hadde, kanskje noe overraskende, en noe høyere andel som var sysselsatt i kombinasjon med videre studier og en lavere andel som bare var engasjert i videre studier enn de som ikke var gift/samboende (signifikant på 0,01-nivå). Når det gjelder kvinnelige førskolelærere med barn, så hadde de en lavere andel i bare sysselsetting og en høyere andel i annet enn mannlige førskolelærere generelt og kvinnelige førskolelærere uten barn (signifikant på 0,01-nivå). Førskolelærere med arbeidserfaring hadde en lavere andel som var engasjert i bare videre studier og en høyere andel som bare var sysselsatt enn de uten slik erfaring (signifikant på 0,05-nivå). Både mors og fars utdanningsnivå synes å spille en rolle for hvilken hovedaktivitet førskolelærerne hadde et halvt år etter eksamen (signifikant på 0,05-nivå). De som var utdannet i 1999 hadde en lavere andel sysselsatte og en høyere andel i videreutdanning enn førskolelærere som ble utdannet i 1991 (signifikant på 0,01-nivå).

Tabell 4.13 Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler. Førskolelærere.

	Sysselsatt	Studier og jobb	Studier	Annet	N(=1)
Kjønn:					
Menn	73,1	18,3	2,9	5,8	104
Kvinner	77,4	13,7	5,8	3,1	904
Alder:					
30 år eller yngre	78,7	12,9	5,0	3,4	849
Over 30 år	68,9	19,2	9,8	2,1	159
Sivilstand:					
Gift/samboende	77,8	15,5	2,8	3,9	605
Ikke gift/samboende	76,3	11,5	10,0	2,2	403
Kvinner*barn:					
Kvinner med barn	66,8	18,1	7,1	7,9	261
Ikke kvinne med barn	81,3	12,2	5,1	1,3	747
Tidligere utdanning:					
Utdanning før studiet	76,9	12,7	7,7	2,7	79
Ikke utdanning før studiet	77,2	14,1	5,5	3,2	929
Tidligere arbeid:					
Arbeidet før avsluttet studium	78,0	14,3	4,4	3,2	826
Ikke arbeidet før avsluttet studium	74,4	12,1	10,3	3,1	182
Utdannet i universitetsby:					
Utdannet i universitetsby	79,6	12,3	5,2	3,0	377
Ikke utdannet i universitetsby	75,8	14,8	6,0	3,3	631
Far med høyere utdanning:					
Far med høyere utdanning	71,3	16,1	7,2	5,4	217
Far uten høyere utdanning	79,0	13,3	5,2	2,5	791
Mor med høyere utdanning:					
Mor med høyere utdanning	84,5	5,6	6,5	3,4	137
Mor uten høyere utdanning	75,8	15,5	5,5	3,2	871
Utdannet i 1999:					
Utdannet i 1999	72,0	18,0	6,9	3,1	358
Ikke utdannet i 1999	89,4	4,5	2,8	3,4	650
Gjennomsnitt	77,2	13,9	5,7	3,2	1008

Tabell 4.14 viser resultatet av multinomisk logit analyse av sannsynligheten for å være i ulike typer hovedaktiviteter et halvt år etter eksamen. Også i denne analysen er "bare sysselsatt" referansekategori, dvs. at de øvrige tre kategoriene i tabellen ses relativt til "bare sysselsatt". Det beregnes tre koeffisienter for hver uavhengig variabel. Koeffisienten i kolonne 1 uttrykker endringen i log-odds forholdet mellom det å være opptatt med videre

studier i kombinasjon med inntektsgivende arbeid og det å bare være sysselsatt når variabelen vi betrakter øker med en enhet. Koeffisienten i kolonne 3 viser endringen i log-odds forholdet mellom det å være ”bare opptatt med videre studier” relativt til ”bare å være sysselsatt” og koeffisienten i kolonne 5 angir endringen i log-odds forholdet mellom ”annet” og ”bare være sysselsatt”.

Tabell 4.14 *Estimerte koeffisienter for hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Multinomisk logit analyse. Førskolelærere.*

	Sysselsatt og videre studier vs. sysselsatt		Studier vs. Sysselsatt		Annet vs. sysselsatt	
	Koeffisient	Standard-avvik	Koeffisient	Standard-avvik	Koeffisient	Standard-avvik
Konstant	-0,161	3,111	-7,521	4,946	7,501	5,366
Kjønn***	-0,646*	0,345	0,806	0,667	-2,965***	0,701
Alder	-0,171	0,198	0,238	0,314	-0,576	0,357
Alder ²	0,003	0,003	-0,003	0,005	0,007	0,006
Sivilstand**	-0,219	0,245	-1,099***	0,359	-0,240	0,466
Barn*kjønn***	1,005***	0,331	0,129	0,530	3,816***	0,616
Tidligere utdanning	-0,080	0,383	-0,347	0,633	-0,158	0,687
Tidligere arbeid	0,208	0,325	-0,398	0,427	0,395	0,553
Universitetsby	0,011	0,239	0,087	0,342	0,001	0,392
Fars utdanning	0,338	0,287	0,418	0,395	0,865*	0,453
Mors utdanning**	-1,152***	0,434	-0,272	0,476	-0,756	0,611
Kull 1999***	1,674***	0,254	1,057***	0,349	-0,031	0,434
Antall observ.	1008					
- 2 log likelihood	882,90					

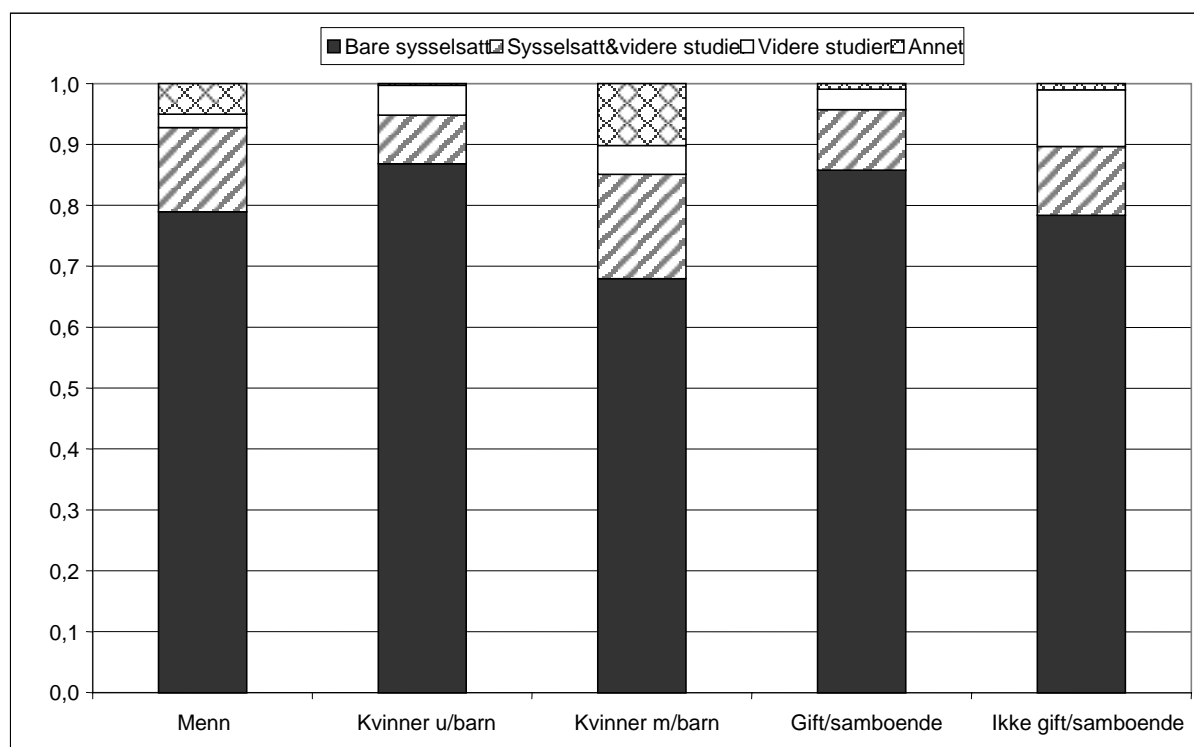
*** Statistisk signifikant på 0,01-nivå, ** signifikant på 0,05-nivå, * signifikant på 0,10-nivå. Wald kji-kvadrattest for koeffisientene. Stjerner ved variabelnavn indikerer signifikans i forhold til endring i -2 log likelihood for en modell uten denne variabelen.

Tabellen viser at kjønn, sivilstand, å være kvinne med barn, mors utdanningsnivå og det å være utdannet i 1999 hadde signifikant betydning for førskolelærernes hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Vi ser at kvinner generelt har noe lavere sannsynlighet for å være i videre studier i kombinasjon med sysselsetting relativt til bare sysselsatt enn ellers like menn. Dette resultatet er riktignok bare signifikant på 0,10-nivå. Den negative kjønnseffekten for kvinner blir mer enn motvirket av en positiv effekt dersom man er kvinne med barn. Videre ser vi, ikke overraskende, at førskolelærere som ble utdannet i 1999, hadde signifikant høyere sannsynlighet for å være i videre studier i kombinasjon med inntektsgivende arbeid relativt til bare sysselsetting enn ellers like førskolelærere som ble utdannet i 1991. Kanskje noe overraskende fant vi at førskolelærere som hadde mødre med høyere utdanning, hadde lavere sannsynlighet for å være i videre studier kombinert med

sysselsetting relativt til bare sysselsetting enn førskolelærere uten mødre med høyere utdanning. Når det gjelder det å være bare i studier relativt til det å være bare sysselsatt, var det bare to variabler som hadde signifikant betydning. De som var gift/samboende hadde lavere sannsynlighet for bare å være i videre studier relativt til bare sysselsatt enn ellers like førskolelærere som ikke var gift/samboende. Også når det gjelder det å være engasjert i bare videre studier, var det slik at de som var utdannet i 1999 hadde høyere sannsynlighet for å være engasjert i bare studier relativt til bare sysselsatt enn ellers like førskolelærere utdannet i 1991. Kvinnelige førskolelærere hadde generelt lavere sannsynlighet for å være engasjert i ”annet” relativt til bare sysselsatt enn de mannlige. For kvinnelige førskolelærere med barn ble imidlertid den negative kjønnseffekten mer enn motvirket av en sterk positiv effekt. Dette betyr at kvinner uten barn har lavere sannsynlighet for å være engasjert i annet relativt til bare sysselsatt enn menn, mens det motsatte gjelder for kvinner med barn. Ellers er det interessant å merke seg at det ikke synes å være et substitusjonsforhold mellom høyere utdanning tatt før førskolelærerutdanningen og videreutdanning, slik vi fant for allmennlærerne. At vi ikke finner en slik sammenheng, har trolig sammenheng med at førskolelærernes lønninger ikke i like sterk grad er knyttet til deres formelle kompetanse som allmennlærernes.

Vi har hittil kommentert resultatene ved å studere koeffisientenes fortegn og signifikans. I det følgende skal vi se nærmere på den kvantitative betydningen av de ulike koeffisientene. Med utgangspunkt i regresjonsresultatene i tabell 4.13 har vi beregnet sannsynligheten for å være i ulike typer hovedaktiviteter for en referanseperson med gjennomsnittsverdier på forklaringsvariablene bortsett fra den variabelen som studeres.¹¹ Figur 4.5 viser de predikerte sannsynlighetene for de ulike typer hovedaktiviteter for enkelte grupper av førskolelærere.

¹¹ Vi har tatt utgangspunkt i en person med verdi 0,952 på kjønn, en alder på 26,6, med verdi 0,597 på sivilstand, 0,286 for samspillsvariabelen mellom kjønn og barn, 0,102 for tidligere utdanning, 0,794 for tidligere arbeid, 0,376 for universitetsby, 0,230 for fars utdanning, 0,164 for mors utdanning og 0,699 for kull99.

Figur 4.5 Predikerte sannsynligheter for ulike typer hovedaktiviteter. Førskolelærere

Figuren viser at de predikerte sannsynlighetene for å være i ulike typer hovedaktiviteter i hovedsak er relativt lik for mannlige førskolelærere generelt og kvinnelige førskolelærere uten barn. Riktig nok har mannlige førskolelærere noe lavere predikert sannsynlighet for bare å være sysselsatt (0,79 mot 0,87) og noe høyere sannsynlighet for å kombinere videre studier og sysselsetting (0,14 og 0,08) enn de kvinnelige førskolelærerne som ikke har barn. Videre ser vi at de mannlige førskolelærere har en noe høyere predikert sannsynlighet for å være opptatt med annet enn deres kvinnelige kolleger uten barn. Denne forskjellen skyldes sannsynligvis at enkelte mannlige førskolelærere avtjener førstegangstjeneste rett etter fullført utdanning. Videre ser vi at den predikerte sannsynligheten for å være sysselsatt generelt er noe høyere for kvinnelige førskolelærere uten barn enn for de med barn (0,95 for de uten barn og 0,85 for de med barn). Den predikerte sannsynligheten for å være bare sysselsatt var 0,68 for kvinnelige førskolelærere med barn og hele 0,87 for de uten barn. Kanskje noe overraskende ser vi at kvinnelige førskolelærere med barn hadde en høyere predikert sannsynlighet for kombinere videre studier med sysselsetting enn det kvinner uten barn hadde (0,17 mot 0,08). Videre ser vi at den predikerte sannsynligheten for å være opptatt med annet var 0,10 for kvinnelige førskolelærere med barn og 0,003 for kvinner uten barn. Det er grunn til å tro at kategorien "annet" fanget opp en del omsorgsarbeid. Figuren viser også at de gifte/samboende førskolelærerne har en høyere predikert sannsynlighet for å være sysselsatt generelt enn ikke gifte/samboende (0,96 mot 0,90). I tillegg ser vi at den predikerte sannsynligheten for å bare være engasjert i videre studier var lavere for de gifte/samboende førskolelærerne enn de ikke-gifte/samboende (0,03 mot 0,09).

Analysene så langt av førskolelærernes arbeidsmarkedstilpasning viser at kjønn, sivilstand og barn for kvinner synes å ha en viss betydning for førskolelærernes hovedaktivitet et

halvt år etter eksamen. Det synes også å være en klar tendens til at økt utdanningstilbøyelighet blant de som ble utdannet i 1999 sammenlignet med dem som ble utdannet i 1991.

4.2.2 Arbeidstid

Hittil har vi sett at førskolelærerne har en høy yrkesdeltaking, om lag 90 prosent i begge de undersøkte årene. Vi har altså ikke kunnet påvise noen ”flukt” fra førskolelæreryrket i form av tilbaketrekning fra arbeidsmarkedet tidlig i yrkeskarrieren. I dette avsnittet skal vi se nærmere omfanget av arbeidsinnsatsen til de førskolelærerne som er yrkesaktive; dvs. hvorvidt de arbeider heltid eller deltid. Tidligere undersøkelser har vist at førskolelærerne har en relativt høy gjennomsnittlig arbeidstid. Tall fra 1997 publisert i BFD-rapport (2000) viser at den gjennomsnittlige årsverksinnsatsen for alle førskolelærere med jobb i barnehage, grunnskolen og andre sektorer var henholdsvis 91, 87 og 80 prosent. Dette inntrykket bekreftes stort sett av data fra NIFUs kandidatundersøkelser (se tabell 4.15).

Tabell 4.15 Sysselsatte førskolelærere utdannet i 1991 og 1999 etter arbeidstid.

	1991	1999	Gjennomsnitt 1989 og 1999
I alt, inklusive uoppgitt (prosent)	100,0	100,0	100,0
Heltid ¹ (prosent)	86,2	65,2	71,7
Deltid (prosent)	13,1	26,8	22,5
Gjennomsnittlig stillingsprosent	95,6	88,2	90,6
Antall observasjoner	610	325	935

¹ Heltid er her definert som 100 prosent stilling eller mer

Vi ser av tabellen at andelen kandidater som arbeider heltid i perioden, har gått ned. I 1991 arbeidet 86 prosent av de sysselsatte heltid, mens tilsvarende tall for 1999 var 65 prosent.¹² Til tross for en relativt høy andel i deltidsarbeid i 1999, var den gjennomsnittlige stillingsprosenten 88 prosent. I 1991 var denne 96 prosent. Nedgang i andelen som arbeidet heltid samt i den gjennomsnittlige stillingsprosenten, har trolig sammenheng med den økte andelen av førskolelærere som kombinerte inntektsgivende arbeid med videre studier. Om lag 1/3 av nedgangen i gjennomsnittlig arbeidstid fra 1991 til 1999 kan tilskrives økningen i andelen som studerte videre ved siden av jobb (hvor arbeidstiden generelt er lavere), og om lag 2/3 skyldes generell nedgang i stillingsprosent både for gruppen som ”bare var sysselsatt” og ”sysselsatt i kombinasjon med videre studier”. Den høye yrkesfrekvensen kombinert med en relativt høy stillingsprosent gjør at nyutdannede førskolelærere i 1999 utnyttet 79 prosent av mulig arbeidskraftpotensial (dvs. dersom alle var sysselsatte og arbeidet heltid). Dette var en nedgang i forhold til 1991 da hele 90 prosent av mulig

¹² Det er viktig å være klar over at andelen med uoppgitt arbeidstid er betydelig høyere i 1999 enn i 1991 (henholdsvis 8 og 1 prosent) slik at den reelle nedgangen i andelen med heltid trolig blir noe overvurdert.

arbeidskraftpotensial ble utnyttet. Denne nedgangen må ses i sammenheng med den økte videreutdanningstilbøyeligheten blant nyutdannede førskolelærere.

Vi har tidligere sett at videreutdanning og det å være kvinne med små barn påvirket sannsynligheten for å ha andre aktiviteter enn sysselsetting som hovedaktivitet. I tillegg har vi sett at videre studier var en viktig faktor for ikke-yrkesaktivitet et halvt år etter eksamen. I det følgende skal vi blant annet studere hvordan blant annet disse faktorene påvirker de sysselsattes sannsynlighet for å arbeide deltid. Dette vil vi gjøre ved å foreta en logistisk regresjon av sannsynligheten for å arbeide deltid. Vi vil benytte de samme forklaringsvariabler som i analysen for allmennlærere. Tabell 4.16 viser den bivariante sammenhengen mellom deltid og forklaringsvariablene.

Tabell 4.16 Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler for førskolelærere.

	Andel i deltid	N(=1)
Kjønn:		
Menn	16,3	92
Kvinner	24,3	815
Alder:		
30 år eller yngre	21,9	763
Over 30 år	35,9	144
Sivilstand:		
Gift/samboende	28,4	547
Ikke gift/samboende	17,0	360
Barn:		
Har barn	31,4	242
Har ikke barn	21,2	665
Kvinner*barn:		
Kvinner med barn	32,8	215
Ikke kvinne med barn	20,9	692
Tidligere utdanning:		
Utdanning før studiet	17,8	69
Ikke utdanning før studiet	24,6	838
Tidligere arbeid:		
Arbeidet før avsluttet studium	22,9	744
Ikke arbeidet før avsluttet studium	28,0	163
Utdannet i universitetsby:		
Utdannet i en universitetsby	21,4	338
Ikke utdannet i en universitetsby	25,5	569
Studier i referanseuka:		
Studerte i referanseuka	67,7	90
Studerte ikke i referanseuka	16,0	817
Far med høyere utdanning:		
Far med høyere utdanning	24,7	193
Far uten høyere utdanning	23,7	714
Mor med høyere utdanning:		
Mor med høyere utdanning	21,5	124
Mor uten høyere utdanning	24,4	783
Utdannet i 1999:		
Utdannet i 1999	29,1	301
Ikke utdannet i 1999	13,2	606
Gjennomsnitt	23,9	907

Av tabellen ser vi at deltidsandelen er høyere i den eldste aldersgruppen sammenlignet med den yngste (signifikant på 0,01-nivå). Likeledes hadde de som var gift/samboende en

høyere deltidsandel enn de som ikke var gift/samboende (signifikant på 0,01-nivå). Vi ser også at de som hadde barn og kvinner med barn hadde en høyere deltidsandel enn de uten (signifikant på 0,01-nivå). Videre ser vi at deltidsandelen var betydelig høyere blant som var engasjert i videre studier ved siden av inntektsgivende arbeid (signifikant på 0,01-nivå) enn blant de som ikke var det. Til slutt ser vi at deltidsandelen var høyere i 1999 enn i 1991 (signifikant på 0,01-nivå).

Ved å gjennomføre logistisk regresjon av sannsynligheten for å arbeide deltid har vi mulighet for å studere de isolerte effektene av de enkelte forklaringsfaktorene når de andre forklaringsfaktorene holdes konstante.

Tabell 4.17 *Estimerte koeffisienter for sannsynligheten for å arbeide deltid. Binomisk logit-analyse. Førskolelærere.*

	Koeffisient	Stdandardavvik
Konstant	-2,211	2,593
Kjønn	0,358	0,399
Alder	-0,045	0,164
Alder ²	0,001	0,002
Sivilstand	0,514**	0,217
Barn	-1,373	0,870
Barn*kjønn	1,963**	0,886
Har tidligere utdanning	-0,616	0,403
Arbeidet tidligere	-0,113	0,268
Studier i refereanseuke	2,233***	0,267
Utdannet i en universitetsby	-0,261	0,208
Fars utdanning	0,168	0,253
Mors utdanning	-0,050	0,305
Kull 1999	0,735***	0,216
Antall observasjoner	907	
- 2 log likelihood	714,51	

*** Statistisk signifikant på 0,01-nivå*, signifikant på 0,05-nivå, signifikant på 0,10-nivå.

Tabellen viser at det var fire variabler som hadde signifikant betydning for sannsynligheten for å arbeide deltid når man kontrollerer for de andre faktorene. De som var gifte/samboende hadde signifikant høyere sannsynlighet for å arbeide deltid enn ellers like førskolelærere som ikke var det. Også kvinner med omsorgsansvar for små barn hadde signifikant høyere sannsynlighet for å arbeide deltid sammenlignet med ellers like kvinner uten barn og menn generelt. Vi ser også at de som var engasjert i videre studier ved siden av jobb, hadde signifikant høyere sannsynlighet for å arbeide deltid sammenlignet med ellers like førskolelærere som ikke var engasjert i videre studier. Også førskolelærere utdannet i 1999 hadde høyere deltidssannsynlighet sammenlignet med ellers like førskolelærere som ble utdannet i 1991. Det er interessant at kull har betydning også etter

at vi har kontrollert for forskjeller i videreutdanningstilbøyelighet. Dette betyr at deltidssannsynligheten har økt fra 1991 til 1999 uavhengig av den økte videreutdanningstilbøyeligheten. For å anskueliggjøre effekten av de enkelte koeffisientene i tabell 4.17 har vi beregnet sannsynligheten for å arbeide deltid for enkelte grupper. Beregningene er gjort med utgangspunkt i koeffisientene i tabell 4.17 for en referanseperson som har gjennomsnittsverdier på de andre forklaringsvariablene.¹³ For kvinnelige førskolelærere med barn har vi beregnet en sannsynlighet for å arbeide deltid på 0,30, for kvinner uten barn på 0,20 og for menn en sannsynlighet på 0,11. Den estimerte deltidssannsynligheten for gifte/samboende førskolelærere er 0,25 og 0,17 for ikke gifte/samboende. For en gjennomsnittlig førskolelærer som var engasjert i videre studier har vi beregnet deltidssannsynligheten til 0,64, mens det tilsvarende tallet for førskolelærere som ikke var engasjert i videre studier var 0,16. Disse resultatene peker altså på tre viktige årsaker til deltidsarbeid blant førskolelærere: Omsorg for barn, sivilstand og videre studier. Dette indikerer at deltidsarbeid i en viss utstrekning er en midlertidig tilpasning

4.2.2 Type videreutdanning

Som tidligere nevnt, kan videreutdanning ha flere funksjoner. For det første kan videreutdanning bidra til å øke førskolelærernes kompetanse som førskolelærere, for eksempel til å kunne undervise i de laveste klassetrinnene i grunnskolen. Men videreutdanning kan også bidra til å kvalifisere førskolelærerne for andre typer jobber. I dette avsnittet skal vi studere i hvilken grad førskolelærernes videreutdanninger er utdanninger som primært kvalifiserer dem videre for jobb i barnehage og småskole, eller om det er utdanninger som må sies å være lite relatert til førskolelæreryrket og kan tyde på omvalg og utdanning ut av yrket.

Tabell 4.12 viste at i 1999 var rundt 1/4 av de nyutdannede førskolelærerne engasjert i videre studier et halvt år etter eksamen. I 1991 var andelen betydelig lavere (7 prosent). Også for førskolelærerne har vi bare opplysninger om type utdanning for 1999-kullet, slik at vi ikke har mulighet for å studere endringer i fagprofil i perioden. Dataene fra 1999-undersøkelsen vil imidlertid gi et godt øyeblikksbilde av hva slags typer videreutdanninger nyutdannede førskolelærere tok i 1999.

Vi har valgt å dele utdanningene i 4 hovedgrupper. Også denne grupperingen tar utgangspunkt i den seks sifrete utdanningskoden ifølge SSBs standard for utdanningsgruppering (NUS 1989). Gruppene er småskolepedagogikk, spesialpedagogikk,

¹³ Vi har tatt utgangspunkt i en person med verdi 0,95 på kjønn, en alder på 26,6, med verdi 0,608 på sivilstand, 0,269 for barn, 0,255 for samspillsvariabelen mellom kjønn og barn, 0,1 for tidligere utdanning, 0,798 for tidligere arbeid, 0,382 for universitetsby, 0,231 for fars utdanning, 0,167 for mors utdanning og 0,673 for kull99.

annen pedagogisk utdanning og annet. Det er grunn til å understreke at tallet på observasjoner er relativt lavt slik at resultatene må tolkes med en viss forsiktighet.

Tabell 4.18 Førskolelærere utdannet i 1999 som holdt på med videreutdanning et halvt år etter eksamen etter type utdanning.

	I alt	Menn	Kvinner
Småskolepedagogikk	40,3	35,0	40,6
Spesialpedagogikk	15,8	30,0	15,0
Annen pedagogisk utdanning	17,4	10,0	17,8
Annet	26,6	25,0	26,7
I alt	100,0	100,0	100,0
Antall observasjoner	89	20	69

Av tabellen ser vi at 40 prosent av de som holdt på med videreutdanning et halvt år etter eksamen, gjorde dette innenfor feltet småskolepedagogikk, 16 prosent innenfor spesialpedagogikk, 17 prosent innenfor annen pedagogisk utdanning og 27 prosent holdt på med annen utdanning. Disse tallene kan tyde skolen framstår som en attraktiv arbeidsplass for nyutdannede førskolelærerne siden nesten halvparten av førskolelærerne som var i gang med videre studier holdt på med småskolepedagogikk. Totalt sett betyr dette at 10 prosent av alle de nyutdannede førskolelærerne våren 1999, holdt på med videreutdanning innenfor småskolepedagogikk et halvt år etter eksamen. At en såpass høy andel nyutdannede førskolelærere holder på med videre studier innenfor småskolepedagogikk så raskt etter endt utdanning, skyldes trolig kravene om videreutdanning for å kunne undervise også på høyere klassetrinn (dvs. klassetrinn 2-4). Videreutdanning innenfor spesialpedagogikk og annen pedagogisk utdanning er utdanninger som helt klart må sies å kvalifisere førskolelærerne videre innenfor deres kjernearbeidsområder. Ca. en tredjedel av førskolelærerne holdt på med videreutdanning innenfor disse to områdene et halvt år etter eksamen. Dette tilsvarer ca. 8 prosent av alle førskolelærerne som ble utdannet våren 1999. Når det gjelder kategorien ”annen utdanning”, omfatter dette en del andre spesialemer av stor relevans for førskolelærere (for eksempel tegnspråk, interkulturelle studier, innvandrerstudier osv.), men også enkelte mer allmennrettede fag (ex.phil., informasjonsteknologi, mediekunnskap). Imidlertid er omfanget av mer allmennrettede videreutdanninger svært begrenset slik at det er lite som tyder på at videreutdanning ut av yrket er et problem blant nyutdannede førskolelærere.

I neste avsnitt skal vi se nærmere på i hvilken grad de nyutdannede førskolelærerne hadde funnet seg jobb innenfor utdanningens kjernearbeidsområder et halvt år etter eksamen.

4.2.3 Type jobb

Førskolelærerutdanningen er en profesjonsrettet utdanning som kvalifiserer for et avgrenset antall yrker. Det vi er spesielt opptatt av, er om kandidatene har funnet seg

arbeid innenfor det som kan defineres som utdanningens kjernearbeidsmarked, dvs. barnehagen eller skolen, eller om de allerede på et meget tidlig stadium i yrkeskarrieren har funnet seg andre typer jobber som kan karakteriseres som karrieremessig interessante og ikke er en mer eller mindre tilfeldig jobb som kandidaten har måttet akseptere i mangel av noe bedre eller har ved siden av videre studier. Ifølge BFD-rapport (2000) arbeidet 56 prosent av de sysselsatte førskolelærerne i 1998 i barnehager, 21 prosent i grunnskolen og 23 prosent i andre typer jobber. Dette tyder på at over 3/4 av de sysselsatte førskolelærerne, arbeider innenfor utdanningens kjernearbeidsområder. I tillegg må vi regne med at en del av de førskolelærerne som jobbet utenfor skolen og barnehager likevel var i jobber hvor de fikk utnyttet sin kompetanse som førskolelærere (for eksempel førskolelærere som jobber i ulike sosiale institusjoner og lignende). Vi er interessert i om de nyutdannede har en tilsvarende fordeling på ulike typer jobber.

For å belyse disse spørsmålene har vi foretatt en firedeling av førskolelærernes jobber; arbeid som ikke krever høyere utdanning, arbeid som krever høyere utdanning, men som ikke er relatert til skole og barnehage, arbeid i skolen og til slutt barnehagen.¹⁴ I tillegg har vi inkludert en gruppe for uoppgitt yrke.

Tabell 4.19 Sysselsatte førskolelærere utdannet i 1991 og 1999 etter type jobb et halvt år etter eksamen.

	1991	1999	Gjennomsnitt 1991 og 1999
Barnehage	93,3	72,1	78,7
Skolen	2,3	13,2	9,8
Yrke som krever høyere utdanning men som ikke er relatert til skole eller barnehage	2,5	1,9	2,1
Yrke som ikke krever høyere utdanning	0,7	5,1	3,8
Uoppgitt yrke	1,3	7,6	5,6
I alt	100,0	100,0	100,0
Antall observasjoner	610	325	935

¹⁴ Grupperingen i tabell 4.19 er en kombinasjon av yrkeskode og næringskode. I 1999 var yrkene kodene etter SSBs yrkesstandard STYRK. Gruppen "barnehage" omfatter personer med yrkeskoder 1228 (produksjonsdirektør i store og mellomstore bedrifter innen undervisning, helse og sosialtjenester), 1319 (andre ledere i små bedrifter) og 3320 (førskolelærere) som arbeidet i barnehager mens gruppen "skolen" består av personer med yrkeskoder 3310 (grunnskolelærere) og personer med yrkeskode 3320 (førskolelærere) som arbeidet i skolen. Gruppen "yrker som krever høyere utdanning, men som ikke er knyttet til barnehage eller skole" består av kodene 3232 (vernepleiere), 3349 (andre yrker innen undervisning og pedagogisk arbeid) og 3460 (sosionomer og barnevernspedagoger). Personer i gruppen "yrker som ikke krever høyere utdanning" består av alle personer med yrkeskode over 4000. Undersøkelsen i 1991 ble kodet etter yrkesstandarden NYK og inndelingen for 1991 i tabell 4.19 er forsøkt gjort mest mulig sammenlignbar med grupperingen i 1999.

Tabellen viser veldig klart at andelen førskolelærere som finner sin første jobb i barnehagene, har gått ned i perioden 1991 til 1999, fra 93 prosent i 1991 til 72 prosent i 1999. Samtidig har andelen førskolelærere som arbeider i skolen, steget klart fra 2 prosent i 1991 til 13 prosent i 1999. Dette er en indikasjon på at Reform-97 har bidratt til at flere førskolelærere finner sin første jobb i skolen. Andelen førskolelærere som var i yrke som ikke krever høyere utdanning, var meget lav både i 1991 og 1999, men har steget noe i perioden. Dette siste har antageligvis sammenheng med at en høyere andel av førskolelærerne i 1999 var engasjert i videre studier og kombinerte studiene med en irrelevant bijobb. Rundt 2 prosent av førskolelærerne både i 1991 og 1999 var i jobber som krevde høyere utdanning som ikke var relatert til skole eller barnehage. Dette betyr at 77 prosent av alle førskolelærerne som ble utdannet i 1999, arbeidet enten i skolen eller i barnehager.¹⁵ Tallene i tabell 4.19 tyder ellers på at nyutdannede førskolelærere i 1999 hadde en annen fordeling på yrker enn gjennomsnittet av alle yrkesaktive førskolelærere i 1998. En betydelig høyere andel av de nyutdannede førskolelærerne arbeidet i barnehager og en noe lavere andel arbeidet i skolen. Det er imidlertid interessant å merke seg at bare drøyt 1/3 av de som holdt på med videreutdanning i småskolepedagogikk et halvt år etter eksamen allerede arbeidet som lærere. Disse tallene tyder på at en høyere andel av 1999-kullet av førskolelærere på sikt vil finne sin sysselsetting innenfor skoleverket. I BFD-rapporten (2000) er det anslått at den gjennomsnittlige årsverksinnsatsen i 1997 for førskolelærere i barnehagene var 91 prosent, i grunnskolen 87 prosent og i andre sektorer 80 prosent. Tallene fra Kandidatundersøkelsen 1999 tyder på en gjennomsnittlig stillingsprosent på 91 for de som jobber i barnehage, 90 prosent for de som arbeidet i skolen, 60 prosent for de som var i en jobb som krevde høyere utdanning, men som ikke var knyttet til skole eller barnehage og 54 prosent for de som var i jobber som ikke krevde høyere utdanning. Dette betyr at mellom 70 og 75 prosent av alle de nyutdannede førskolelærernes mulige arbeidskraftpotensial i 1999 ble utnyttet innenfor det som strengt tatt må oppfattes som utdanningens kjerneområder. Bare drøyt 4 prosent av førskolelærernes arbeidskraftpotensial ble utnyttet til arbeid i andre sektorer. En stor del av dette arbeidet ble trolig utført av førskolelærere som studerte videre.

I avsnittene nedenfor skal vi studere nærmere hvilke faktorer som er av betydning for hvorvidt førskolelærerne er i de ulike typene jobber som er beskrevet over. Er det for eksempel slik som vi fant for allmennlærerne, nemlig at studier i referanseuka samt om man var utdannet i en universitetsby eller ikke, har betydning for hva slags typer jobber nyutdannede førskolelærerne går inn i? Dette vil bli belyst ved hjelp av en multinomisk logit analyse av sannsynligheten for å arbeide i de ulike typene jobber. En slik analyse gir oss, som tidligere nevnt, mulighet for å studere den isolerte effekten av en forklaringsvariabel når de andre forklaringsvariablene holdes konstant. Vi benytter de samme forklaringsvariablene som ble benyttet i den tilsvarende analysen for

¹⁵ Dersom vi hadde utelatt uoppgitt kategorien fra tabellen, hadde andelen blitt høyere (83 prosent med henholdsvis 70 prosent i barnehagen og 13 prosent i skolen).

allmennlærerne. Først skal vi imidlertid presentere den bivariate sammenhengen mellom type jobb og de ulike forklaringsvariablene.

Tabell 4.20 viser den bivariate sammenhengen mellom type jobb og forklaringsvariablene som vil bli brukt i analysen. Vi ser at blant de som var under 30 år, var en høyere andel i arbeid som ikke krevde høyere utdanning og en noe lavere andel i barnehagen enn blant de som var over 30 år. Resultatet var imidlertid bare signifikant på 0,10-nivå. Kvinner med barn synes i større grad enn menn generelt og kvinner uten barn å arbeide i skolen og i noe mindre grad i jobber som ikke krevde høyere utdanning (signifikant på 0,01-nivå). Det er interessant at blant de som ikke hadde arbeidet før avsluttet studium, arbeidet en høyere andel i skolen og en lavere andel i barnehagen enn blant de som hadde slik erfaring (signifikant på 0,01-nivå). Førskolelærere som holdt på med videreutdanning på undersøkelsestidspunktet, var i større grad i jobber som ikke krevde høyere utdanning og i skolen og i mindre grad i barnehager enn førskolelærere som ikke holdt på med videre studier (signifikant på 0,01-nivå). Videre ser vi, som allerede kommentert tidligere, at blant de som ble uteksaminert i 1999 var det en høyere andel som arbeidet i skolen og en lavere andel i barnehagene enn blant de som ble uteksaminert i 1991 (signifikant på 0,01-nivå).

Tabell 4.20 Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler for førskolelærere.

	Uopp- gitt	Jobb som ikke krever høyere utdanning	Jobb som krever høyere utdanning	Skolen	Barne- hagen	N(=1)
Kjønn:						
Menn	2,1	6,3	4,2	12,6	74,7	95
Kvinner	5,8	3,6	2,0	9,7	78,9	840
Alder:						
30 år eller yngre	5,4	4,3	2,3	9,7	78,2	786
Over 30 år	6,9	0,3	0,7	10,7	81,4	149
Sivilstand:						
Gift/samboende	6,0	2,4	2,3	10,4	78,9	567
Ikke gift/samboende	5,1	5,9	1,7	9,0	78,3	368
Kvinner*barn:						
Kvinner med barn	9,0	1,0	0,8	12,2	77,1	228
Ikke kvinne med barn	4,4	4,8	2,6	8,9	79,3	707
Tidligere utdanning:						
Utdanning før studiet	7,0	7,5	1,0	3,5	80,9	73
Ikke utdanning før studiet	5,5	3,4	2,2	10,6	78,4	862
Tidligere arbeid:						
Arbeidet før avsluttet studium	6,4	3,1	2,2	8,1	80,2	768
Ikke arbeidet før avsluttet studium	2,6	6,8	1,6	16,9	72,2	167
Utdannet i en universitetsby:						
Utdannet i en universitetsby	6,0	4,6	1,5	10,3	77,6	347
Ikke utdannet i en univ. by	5,4	3,3	2,5	9,6	79,3	588
Videre studier:						
I videre studier	5,0	14,0	4,3	25,8	50,8	94
Ikke i videre studier	5,7	2,0	1,7	7,0	83,7	841
Far med høyere utdanning:						
Far med høyere utdanning	1,4	7,1	1,4	11,5	78,7	195
Far uten høyere utdanning	6,8	2,9	2,3	9,4	78,6	740
Mor med høyere utdanning:						
Mor med høyere utdanning	3,1	3,4	2,5	13,1	77,8	126
Mor uten høyere utdanning	6,1	3,8	2,0	9,2	78,9	809
Utdannet i 1999:						
Utdannet i 1999	7,6	5,1	1,9	13,2	72,1	325
Ikke utdannet i 1999	1,3	0,7	2,5	2,3	93,3	610
Videre studier i 1999:						
I videre studier i 1999	5,2	15,1	4,4	27,7	47,6	66
Ikke i videre studier i 1999	5,7	2,0	1,7	7,0	83,7	869
Gjennomsnitt	5,6	3,8	2,1	9,8	78,7	935

Tabell 4.21 viser resultatene av den multinomiske logit-analysen av sannsynligheten for å være i ulike typer jobber for førskolelærere. I analysen av sannsynligheten for å være i de ulike typer jobber, er jobb i barnehage referansekategori, dvs. at de øvrige fire kategoriene i tabell 4.21 ses relativt til jobb i barnehage. For hver uavhengig variabel beregnes det fire koeffisienter: Koeffisienten i kolonne 1 beregner endringen i log-odds forholdet mellom å være i uoppgitt type jobb og å jobbe i barnehagen når variabelen vi betrakter øker med en enhet. Koeffisienten i kolonne 3 viser endringen i log-odds forholdet mellom å være i jobb som ikke krever høyere utdanning og jobb i barnehagen, koeffisienten i kolonne 5 viser log-odds forholdet mellom å være i jobb som krever høyere utdanning som ikke er knyttet til skole eller barnehage og jobb i barnehage og til slutt viser koeffisienten i kolonne 7 log-odds forholdet mellom det å jobbe i skolen og jobbe i barnehagen.

Tabell 4.21 *Estimerte koeffisienter for type jobb et halvt år etter eksamen. Multinomisk logit analyse. Førskolelærere.*

	Uoppgitt vs. barnehage		Jobb som ikke krever høyere utdanning vs. Barnhage		Jobb som krever høyere utdanning vs. barnehage		Skolen vs. barnehage	
	Koeff.	Standard avvik	Koeff.	Standard avvik	Koeff.	Standard avvik	Koeff.	Standard avvik
Konstant*	-8,863	5,948	-7,517	16,345	-8,825	7,125	-8,912	4,278
Kjønn	0,934	0,805	-0,291	0,607	-0,503	0,682	-0,126	0,429
Alder	0,216	0,385	0,341	1,223	0,346	0,470	0,366	0,274
Alder ²	-0,004	0,006	-0,009	0,023	-0,006	0,007	-0,005	0,004
Sivilstand	-0,096	0,432	-0,693	0,490	0,056	0,449	-0,245	0,307
Barn*kjønn	0,635	0,528	-0,458	0,856	-0,480	0,702	0,296	0,426
Tidligere utdanning	0,361	0,590	1,031*	0,613	0,096	0,778	-0,576	0,563
Tidligere arbeid*	0,571	0,664	0,046	0,578	0,769	0,782	-0,906**	0,382
Universitetsby	0,045	0,401	0,113	0,480	-0,419	0,475	-0,225	0,309
Studier i ref. uke	1,038	1,109	2,202*	1,228	0,767	1,097	1,308	0,810
Fars utdanning	-1,189	0,767	0,433	0,547	0,240	0,532	-0,029	0,372
Mors utdanning	-0,912	0,777	-0,006	0,671	0,258	0,622	0,254	0,423
Studier i ref. uke*kull1999	-1,312	1,287	-0,139	1,337	-0,104	1,387	0,062	0,888
Kull 1999***	2,196***	0,467	1,924***	0,700	-0,023	0,549	1,725***	0,379
Antall observ.	935							
- 2 log likelihood	786,04							

*** Statistisk signifikant på 0,01-nivå, ** signifikant på 0,05-nivå, * signifikant på 0,10-nivå. Wald kji-kvadrattest for koeffisientene. Stjerner ved variabelnavn indikerer signifikans i forhold til endring i -2 log likelihood for en modell uten denne variabelen.

Tabellen viser at det bare var en variabel som synes å ha klar betydning for hva slags type jobb førskolelærerne var i et halvt år etter eksamen, nemlig uteksamineringstidspunkt. I tillegg synes også tidligere arbeid å ha en viss betydning, men denne sammenhengen var bare signifikant på 0,10-nivå. De som var utdannet i 1999 hadde signifikant høyere sannsynlighet for å være jobb som ikke krevde høyere utdanning relativt til å arbeide i barnehage enn ellers like førskolelærere som var utdannet i 1991. Videre ser vi at de som var i studier i referanseuka hadde signifikant høyere sannsynlighet for å være i jobb som ikke krevde høyere utdanning relativt til å arbeide i barnehage enn ellers like førskolelærere som ikke var engasjert i videre studier. Dette resultatet var riktig nok bare signifikant på 0,10-nivå. Resultatet er likevel en indikasjon på at de som er i videreutdanning, har en mer marginal tilpasning til arbeidsmarkedet enn de som ikke er i slik utdanning. Kanskje noe overraskende hadde de som hadde fullført annen høyere utdanning, signifikant høyere sannsynlighet for å være i jobb som ikke krevde høyere utdanning relativt til å arbeide i barnehagen sammenlignet med ellers like førskolelærere som ikke hadde tatt slik utdanning i forkant av førskolelærerutdanningen. Koeffisienten er imidlertid bare signifikant på 0,10-nivå og må derfor tolkes med en viss forsiktighet.

Ser vi på sannsynligheten for å ha jobb som krever høyere utdanning som ikke er relatert til skolen eller barnehage relativt til å arbeide i barnehage, finner vi ingen signifikant koeffisienter. Dette tyder på at det ikke er systematiske forskjeller på førskolelærere som rekrutteres til barnehagen og førskolelærere som rekrutteres til jobber som krever høyere utdanning, men som ikke er knyttet til skolen eller barnehagen tidlig i yrkeskarrieren. Når det gjelder sannsynligheten for å arbeide i skolen relativt til barnehagen, ser vi at det er to variabler som har betydning. Dette er tidligere arbeid og kull. De som hadde utført arbeid av minst 3 måneders sammenhengende varighet som ikke var feriearbeid før avsluttet førskolelærerutdanning, hadde signifikant lavere sannsynlighet for å arbeide i skolen relativt til barnehagen sammenlignet med ellers like førskolelærere som ikke hadde slik erfaring. Ikke uventet hadde de som var utdannet i 1999, en høyere sannsynlighet for å arbeide i skolen relativt til barnehagen enn ellers like førskolelærere som ble utdannet i 1991. Som tidligere nevnt er det naturlig å se dette siste resultatet i sammenheng med gjennomføringen av Reform-97.

Analysen viser altså at det først og fremst er uteksamineringstidspunkt som har betydning for hva slags typer jobber førskolelærerne hadde gått inn et halvt år etter eksamen. De andre variablene synes ikke på en systematisk måte å påvirke hva slags jobb førskolelærerne hadde et halvt år etter eksamen. Det er interessant at vi ikke finner systematiske forskjeller mellom førskolelærere som rekrutteres til barnehagen og til jobber som krever høyere utdanning som ikke er knyttet til skolen eller barnehagen tidlig i yrkeskarrieren. I neste avsnitt skal vi se om det var lønnsforskjeller mellom de ulike typene jobbene førskolelærerne gikk inn i.

4.2.4 Lønn

I forrige avsnitt fant vi få systematiske forskjeller mellom førskolelærere som gikk inn i ulike typer jobber. Vi skal nå se om de ulike typene jobber gir det samme økonomiske utbyttet. Tabell 4.22 viser gjennomsnittlig brutto, ordinær månedslønn for heltidsarbeidende førskolelærere utdannet i 1991 og 1999.

Tabell 4.22 *Gjennomsnittlig brutto, ordinær månedslønn et halvt år etter eksamen for heltidsarbeidende førskolelærere utdannet i 1991 og 1999 (N=709).*

	Gjennomsnittslønn 1991	Gjennomsnittslønn 1999
Arbeid som ikke krever høyere utdanning	11 160	16 840
Arbeid utenfor skole og barnehage som krever høyere utdanning	13 670	18 020
Arbeid i skolen	13 920	17 970
Arbeid i barnehage	13 180	18 200
Alle, inklusive uoppgitt	13 190	18 140

Vi ser av tabellen at det var relativt små lønnsforskjeller mellom de ulike typene jobber, bortsett fra de jobbene som ikke krevde høyere utdanning som hadde et lavere lønnsnivå enn de andre gruppene. Tallet på personer som hadde andre jobber enn i barnehage og skole er svært lavt, og vi kan derfor ikke trekke klare konklusjoner. Dersom resultatene skulle vise seg å være representative, tyder det imidlertid på at det for nyutdannede førskolelærere ikke er særlig økonomisk gevinst knyttet til det å ta jobb som krevde høyere utdanning og ikke var knyttet til skole eller barnehage. En regresjonsanalyse av lønningene til førskolelærere som ble utdannet i 1999 hvor vi blant annet inkluderte type jobb som forklaringsvariabel ved siden av de forklaringsvariablene som ble nyttet i tidligere analyser, viste at de som hadde jobb som ikke krevde høyere utdanning hadde signifikant lavere lønn enn ellers like førskolelærere som arbeidet i barnehage (se vedlegg 2). De som hadde jobb som krevde høyere utdanning, men ikke tilknyttet skole eller barnehage eller arbeidet i skolen hadde litt lavere lønn, men koeffisientene var ikke statistisk signifikante. Ellers viser analysen at førskolelærernes lønninger økte med økende alder fram til 34,5 år, for deretter å avta. Kjønn, ekteskapeleg status, barn, tidligere utdanning og arbeid hadde derimot ingen betydning for førskolelærernes lønninger. Disse resultatene underbygger resultatene i tabell 4.22, nemlig at det neppe er økonomiske motiver som er sannsynlig årsak til at nyutdannede har valgt jobber som ikke er tilknyttet utdanningens kjernearbeidsområder.

4.3 Oppsummering arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning for nyutdannede allmennlærere og førskolelærere.

Innledningsvis i dette kapitlet stilte vi noen spørsmål vedrørende flukt fra allmennlærer- og førskolelæreryrket. Det ble blant annet stilt spørsmål om i hvilken grad nyutdannede allmennlærere flykter fra yrkene gjennom hel eller delvis tilbaketrekning fra arbeidsmarkedet. Våre analyser viser at både nyutdannede førskolelærerne og allmennlærere hadde en meget høy yrkesdeltaking. I 1999 hadde allmennlærerne en yrkesdeltaking på 92 prosent og dette var en betydelig økning i forhold til 1989 da yrkesdeltakingen bare var 69 prosent. Denne økningen har sannsynligvis sammenheng med redusert videreutdanningstilbøyelighet (fra 44 prosent i 1989 til 19 prosent i 1999) som følge av overgang fra tre- til fireårig lærerutdanning. For førskolelærerne var utviklingen den stikk motsatte. I 1999 hadde de en yrkesdeltaking på 90 prosent noe som innebærer en svak nedgang siden 1991 da den var 94 prosent. Reduksjonen i yrkesdeltakingen siden 1991 er sannsynligvis en konsekvens av gjennomføring av Reform-97 som innbærer skolestart for 6-åringer. Reformen har åpnet skolen for førskolelærere på første klassetrinn og med en videreutdanning i småskolepedagogikk kan førskolelærerne også undervise i grunnskolens klassetrinn 2-4. Videreutdanningstilbøyeligheten blant nyutdannede førskolelærere har da også økt klart i perioden (fra 7 prosent i 1991 til 25 prosent i 1999).

Ved siden av å ha en høy yrkesdeltakelse, viser våre data at nyutdannede førskolelærere og allmennlærere også har en høy gjennomsnittlig arbeidstid (henholdsvis 88 og 93 prosent av heltid i 1999). Som når det gjaldt yrkesdeltakingen, har det vært en nedgang i den gjennomsnittlige arbeidstiden blant nyutdannede førskolelærere og en økning blant nyutdannede allmennlærere. Viktige årsaker til deltidsarbeid (dvs. mindre enn 100 prosent stilling) i de to gruppene var barneomsorg og videre studier. Deltidsarbeid kan derved synes å være en tilpasning av midlertidig karakter. Analyser viser at sannsynligheten for å arbeide deltid er spesielt høy for allmennlærere og førskolelærere engasjert i videre studier. Vi har beregnet deltidssannsynligheten for en gjennomsnittlig allmennlærer som var engasjert i videre studier til 0,66, mens det tilsvarende tallet for en som ikke var engasjert i videre studier var 0,15. De tilsvarende tallene for en gjennomsnittlig førskolelærer var av omtrent samme størrelsesorden. Den høye yrkesaktiviteten kombinert med en høy gjennomsnittlig arbeidstid gjør at de nyutdannede allmennlærerne i 1999 utnyttet om lag 85 prosent av sitt mulige arbeidskraftpotensial i arbeidsmarkedet. Det tilsvarende tallet for førskolelærere var 79 prosent. Flukt fra allmennlærer- og førskolelæreryrket i form av hel eller delvis tilbaketrekning fra arbeidsmarkedet, synes derved ikke å være noe utbredt problem i begynnelsen av yrkeskarrieren.

Det synes heller ikke å være noe problem at nyutdannede allmennlærere og førskolelærere går inn i jobber utenfor utdanningens kjernearbeidsområde. I 1999 arbeidet hele 87 prosent av de sysselsatte allmennlærerne i skolen. Den høye andelen allmennlærere som arbeidet innenfor utdanningens kjernearbeidsområde kombinert med høy yrkesaktivitet og

høy gjennomsnittlig arbeidstid, betyr at mellom 75 og 80 prosent av de nyutdannede allmennlærernes mulige arbeidskraftpotensial (dvs. hvis alle allmennlærerne var yrkesaktive på heltid innenfor skolen) i 1999 ble utnyttet innenfor skolen. Når det gjelder førskolelærerne, så arbeidet 85 prosent av de sysselsatte førskolelærerne innenfor skole eller barnehage i 1999. De høye andelene i arbeid innenfor utdanningenes kjernearbeidsområder kombinert med høy yrkesaktivitet og gjennomsnittlig arbeidstid, betyr at mellom 70 og 75 prosent av de nyutdannede førskolelæreres mulige arbeidskraftpotensial i 1999 ble utnyttet innenfor det som strengt kan defineres som utdanningens kjernearbeidsområde. Dette er meget høyt tatt i betraktning den relativt høye videreutdanningstilbøyeligheten et halvt år etter eksamen. Bare rundt 7 prosent av nyutdannede allmennlærere og førskolelærere oppga i 1999 å arbeide utenfor skole og barnehage. En analyse av hvilke faktorer som påvirket sannsynligheten for å være i ulike typer jobber for førskolelærere og allmennlærere, viste at for allmennlærere hadde uteksamineringstidspunkt, lærested, alder og videre studier i referanseuka signifikant betydning for å være i ulike typer jobber. For nyutdannede førskolelærere var det bare uteksamineringstidspunkt som hadde betydning for hva slags typer jobber de hadde.

Innledningsvis stilte vi også spørsmål om i hvilken grad nyutdannede allmennlærere og førskolelærere videreutdannet seg ut av yrket. Det er lite i våre data som tyder på at mange nyutdannede førskolelærere og allmennlærere planlegger å forlate yrket ved å utdanne seg ut av yrket. Til tross for høy videreutdanningstilbøyelighet blant nyutdannede førskolelærere og allmennlærere, var det få som videreutdannet seg innenfor områder som i liten grad kan sies å ha relevans for lærer- eller førskolelæreryrket. De vanligste utdanningene blant allmennlærere er humanistiske fag, undervisningsfag og samfunnsfag, økonomi og administrasjon og blant førskolelærerne småskolepedagogikk, spesialpedagogikk og annen pedagogisk utdanning. Enkelte videreutdanninger kan også ha vel så stor anvendelse utenfor undervisningssektoren som innenfor. Dette gjelder for eksempel utdanninger i datafag og økonomisk-administrative fag, utdanninger som det inntil nylig har vært stor etterspørsel etter og som har vært godt betalt generelt i arbeidsmarkedet. Drøyt 3 prosent av alle allmennlærere som ble utdannet våren 1999, holdt på med videreutdanning innenfor økonomisk-administrative fag (2-4 årig utdanning) eller datafag et halvt år etter eksamen. De utgjør således ingen stor gruppe, men må forventes å kunne ha større risiko for å forlate læreryrket enn de uten slik utdanning.

Disse resultatene tyder altså ikke på at nyutdannede allmennlærere og førskolelærere flykter fra sine yrker enten gjennom hel eller delvis tilbaketrekning fra arbeidsmarkedet, ved overgang til andre yrker eller ved å videreutdanne seg ut av yrket.

5 Arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning tre og et halvt til fire år etter eksamen

Analysen av nyutdannede allmennlærere og førskolelærere viser at de to utdanningsgruppene i stor grad utnytter sitt mulige arbeidskraftpotensial innenfor det som må karakterisere som utdanningens kjernearbeidsområder. Dette bildet stemmer svært dårlig med bildet som ofte tegnes i mediene og av profesjonsorganisasjonene, nemlig at det er mange som flykter fra yrket. Årsaken til dette kan skyldes at avgangen fra yrket først skjer seinere i yrkeskarrieren. I dette kapitlet skal vi se studere arbeidsmarkedstilpasning noe lengre tid etter eksamen; nemlig tre og halvt til fire år etter eksamen. Utgangspunktet for analysene vil være data fra den norske delen av den europeiske undersøkelsen CHEERS (for nærmere beskrivelse av undersøkelsen se kapittel 3 og vedlegg 1) som blant annet omfatter allmennlærere og førskolelærere utdannet i 1994/95 og som ble undersøkt høsten 1998/vinteren 1999. Perioden etter endt utdanning og fram til undersøkelsestidspunktet er en periode som er karakterisert av synkende arbeidsledighet og høy etterspørsel etter arbeidskraft. Under slike arbeidsmarkedsforhold må vi kunne forvente at mulighetene for å finne attraktiv alternativ sysselsetting utenfor skole- og barnehagesektoren for de som har ønsket det, har vært gode. Vi starter dette kapitlet med en analyse av allmennlærernes arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning de første tre og et halvt til fire årene etter eksamen dernest vil se nærmere på førskolelærerne.

5.1 Allmennlærere

Vi starter med en oversikt over allmennlærernes arbeidsstyrkestatus/hovedaktivitet i perioden etter endt grunnutdanning. Før vi presenterer resultatene er grunn til å understreke at tallet på observasjoner som analysene bygger på, er relativt lavt. Derfor vil analyseresultatene i denne delen av rapporten være beheftet med større usikkerhet enn analysene et halvt år etter eksamen (for nærmere diskusjon av problemet se vedlegg 1). Det er også grunn til å påpeke at 1994/95-kullet av allmennlærere er spesielt. I studieåret 1994/95 ble det bare uteksaminert 538 kandidater, noe som er betydelig lavere enn for både foregående og etterfølgende studieår. Dette har sammenheng med overgang fra tre til fireårig utdanning som ble gjennomført på begynnelsen av 1990-tallet. 1994/95-kullet av allmennlærere består sannsynligvis av en blanding av kandidater med 3 og 4-årig lærerutdanning (etternølere fra 3-årig utdanning og kandidater fra skoler som tidlig innførte 4-årig lærerutdanning).

5.1.1 Arbeidsstyrkestatus og hovedaktivitet

Tabell 5.1 viser allmennlærernes arbeidsstyrkestatus¹⁶ på undersøkelsestidspunktet ca. tre og et halvt til fire år etter endt utdanning.

Tabell 5.1 *Allmennlærere utdannet i 1994/95 etter arbeidsstyrkestatus tre og et halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=147).*

	Prosent
Sysselsatt	96,6
Utenfor arbeidsstyrken	2,7
I alt, inklusive uoppgitt	100,0

Vi ser at 97 prosent av de undersøkte allmennlærerne var sysselsatte tre og et halvt til fire år etter endt utdanning. Dette viser at allmennlærerne også tre og et halvt til fire år etter endt utdanning har en høy yrkesaktivitet. Imidlertid er andelen som oppgir sysselsetting som sin *hovedaktivitet* på undersøkelsestidspunktet litt lavere. Tabell 5.2 viser at 89 prosent av allmennlærerne oppga sysselsetting som sin hovedsakelig virksomhet, 2 prosent videre studier og 8 prosent annet. Dermed må man kunne si at allmennlærerne er en gruppe med en sterk arbeidsmarkedstilknytning

Tabell 5.2 *Allmennlærere utdannet i 1994/95 etter hovedsakelig virksomhet tre og et halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=147).*

	Prosent
Sysselsatt	89,1
Studier	2,0
Ulønnet omsorg i hjemmet	1,4
Annet	7,5
I alt, inklusive uoppgitt	100,0

I undersøkelsen ble også kandidatene spurt om hva som hadde vært deres hovedsakelige virksomhet i hele perioden etter endt utdanning. Tabell 5.3 viser klart at relativt nyutdannede allmennlærerne har hatt en sterk arbeidsmarkedstilknytning i hele perioden etter endt utdanning. Over 90 prosent oppga inntektsgivende arbeid som hovedaktivitet i perioden etter endt utdanning og 4 prosent oppga hovedsakelig videreutdanning.

¹⁶ Alle som oppga å ha en jobb uansett omfang på undersøkelsestidspunktet ble definert som sysselsatte. Utenfor arbeidsstyrken er de som verken var sysselsatte eller var helt uten inntektsgivende arbeid og ikke hadde forsøkt å få slikt arbeid.

Omsorgsarbeid og ”annet” som hovedsakelig virksomhet i perioden etter endt utdanning omfatter bare 2 prosent av de undersøkte allmennlærerne.¹⁷

Tabell 5.3 Allmennlærere utdannet i 1994/95 etter hovedsakelig virksomhet i perioden etter avsluttet utdanning (N=147).

	Prosent
Mest tid på regulært inntektsgivende arbeid	88,4
Hatt diverse midlertidige jobber	2,0
Har hatt mer enn en jobb på samme tid	2,7
For det meste engasjert i videreutdanning	4,1
For det meste opptatt med ulønnet omsorgsarbeid	1,4
Annet	0,7
I alt, inklusive uoppgitt	100,0

Resultatene så langt viser at den store majoriteten av allmennlærere har vært yrkesaktive i perioden etter endt utdanning. Imidlertid sier tallene for sysselsetting lite om intensiteten av sysselsettingen, dvs. arbeidstiden. Dessverre er kvaliteten på arbeidstidsopplysningene så usikker at vi ikke kommer med noe anslag på hvor stor del av allmennlærernes arbeidskraftpotensial som utnyttes i arbeidsmarkedet tre og et halvt til fire år etter endt utdanning.¹⁸

5.1.2 Videreutdanning

I det foregående kapittel så vi at nyutdannede allmennlærere hadde en relativt høy videreutdanningstilbøyelighet, men at relativt få synes å utdanne ut av yrket. I dette kapitlet skal vi se nærmere på om dette også er tilfelle for 1994/95-kullet av allmennlærere tre og et halvt til fire år etter eksamen. Vi starter med en oversikt som viser i hvilken grad de har tatt annen høyere utdanning i tillegg til grunnutdanningen som allmennlærer.

¹⁷ Ved å se på disse kandidatenes arbeidsstyrkestatus et halvt år etter eksamen kan vi også få en viss indikasjon på stabiliteten i sysselsettingen over tid. Det gir også mulighet for å sammenligne med resultater fra kandidatundersøkelsen. Et problem med dataene fra CHEERS-undersøkelsen er at en del kandidater ikke har oppgitt hovedaktivitet for de første månedene etter eksamen. Antagelig gjelder dette kandidater med en marginal tilknytning til arbeidsmarkedet. Derfor kan tallene gi et noe feilaktig bilde av situasjonen et halvt år etter eksamen. I vedlegg 3 har vi foretatt noen enkle sammenligninger av resultatene et halvt år etter eksamen fra CHEERS-undersøkelsen og resultatene fra de ordinære kandidatundersøkelsene.

¹⁸ Mye tyder på en del lærere har oppgitt antall undervisningstimer per uke, mens andre har oppgitt antall timer faktisk jobbet (undervisningstimer pluss forberedelser).

Tabell 5.4 *Allmennlærere utdannet i 1994/95 etter om de hadde tatt annen utdanning (N=147).*

	Prosent
Ingen utdanning	53,7
Bare fullført utdanning i forkant av grunnutdanningen	15,0
Bare fullført utdanning ved siden av grunnutdanning	0,0
Bare fullført utdanning etter grunnutdanning	14,3
Fullført utdanning i forkant og ved siden av grunnutdanning	1,4
Fullført utdanning forkant og etterkant av grunnutdanning	1,4
Fullført utdanning både ved siden av og etter grunnutdanning	0,7
Fullført utdanning før, ved siden av og etter grunnutdanning	1,4
Fullført høyere utdanning i forkant og holdt på med	1,4
Ikke fullført annen utdanning, men holder på med	6,1
Har tatt utdanning, men tidspunkt uoppgitt	4,8
I alt	100,0

Tabell 5.4 viser at i underkant av halvparten av allmennlærerne utdannet i skoleåret 1994/95 hadde tatt en annen høyere utdanning av minst 4 måneders varighet i tillegg grunnutdanningen som allmennlærer. Rundt 20 prosent av allmennlærerne hadde fullført en annen høyere utdanning før de begynte på allmennlærerutdanningen. En noenlunde tilsvarende andel hadde fullført en slik utdanning etter fullført allmennlærerutdanning mens 6 prosent hadde ikke fullført noen annen høyere utdanning, men var i gang med på undersøkelsestidspunktet. Dette er en noe høyere andel som hadde fullført eller holdt på med en videreutdanning enn som var engasjert i videre studier et halvt år etter eksamen blant de som ble utdannet i 1999.

Tabell 5.5 viser hva slags typer utdanninger allmennlærerne har tatt eller holdt på med. Det er benyttet samme inndeling som i foregående kapittel. Vi har i denne tabellen valgt å begrense oss til utdanninger som allmennlærerne hadde tatt eller holdt på med i etterkant av allmennlærerutdanningen siden vi er spesielt interessert i om de tar/har tatt utdanninger som kvalifiserer dem videre som allmennlærere. Da en person kan ha tatt flere utdanninger, vil summen av prosentandelene med ulike typer utdanninger overskride 100. Igjen er det grunn til å minne om at tallet på observasjoner er lavt, slik at resultatene må tolkes med en viss forsiktighet.

Tabell 5.5 *Allmennlærere utdannet i 1994/95 som hadde tatt videreutdanning etter fullført grunnutdanning eller holdt på med videreutdanning (N=38).*

	Prosent
Humanistiske fag	31,6
Undervisningsfag	39,5
Samfunnsfag, økonomi og administrasjon	26,3
Realfag, eksklusive data	2,6
Datafag	10,5
Annet	2,6

Vi ser av tabellen at over 2/3 av de som hadde tatt/holdt på med videreutdanning hadde gjort dette innenfor fagfelt hvor det må forventes at utdanningene primært kvalifiserer dem videre som lærere (humanistiske fag og undervisningsfag). Nesten 1/4 hadde tatt utdanninger innenfor samfunnsfag, økonomi og administrasjon. Dette var stort sett utdanninger som kan anvendes innenfor skoleverket (psykologi semesteremne, administrasjon og ledelse osv.), men det var også enkelte utdanninger som primært kvalifiserer for jobber utenfor skoleverket (bedriftsøkonomi). I alt 5 prosent av de med videreutdanning hadde tatt/holdt på med videreutdanning innenfor bedriftsøkonomi (ett år), et felt som har vært meget etterspurt og til dels godt betalt i arbeidsmarkedet de siste årene. Totalt sett utgjør de med videreutdanning i bedriftsøkonomi rundt 1 prosent av alle allmennlærerne som ble utdannet i undervisningsåret 1994/95. Videre ser vi at svært få (3 prosent) tok videreutdanning innenfor realfag (eksklusive datafag) mens rundt 10 prosent av de som hadde tatt/holdt på med videreutdanning tok dette innenfor datafag. Dette betyr at rundt 2 prosent av alle allmennlærerne utdannet i 1994/95 hadde tatt videreutdanning innenfor datafag. Datafag er også utdanning som har vært godt betalt og mye etterspurt i arbeidsmarkedet generelt de siste årene, men er også etterspurt innenfor skoleverket. Videreutdanning innenfor dette feltet er derfor ikke nødvendigvis et signal om at man ønsker seg bort fra læreryrket. Imidlertid må man, som vi har vært inne på tidligere, kunne forvente at allmennlærerne med utdanninger innenfor fag som bedriftsøkonomi og datafag kan ha en større risiko for avgang fra læreryrket enn allmennlærere uten slik utdanning. Totalt sett hadde rundt 3 prosent av alle allmennlærerene utdannet i 1994/95 enten påbegynt eller avsluttet en utdanning innenfor bedriftsøkonomi (ettårig) eller datafag i løpet av de tre og et halvt til fire første årene etter endt utdanning. Dette er om lag den samme andel som hadde påbegynt slike utdanninger innenfor økonomisk- administrative fag (2- og 4-årige utdanninger) og datafag i løpet av det første halvåret blant allmennlærere utdannet i 1999. Med forbeholdt om et spinkelt tallgrunnlag, så kan disse resultatene indikere at det blant de nyeste kullene av allmennlærere, muligens er blitt noe mer vanlig å orientere seg mot videreutdanning i fag som gir muligheter for godt betalte jobber utenfor skoleverket tidlig i yrkeskarrieren.

5.1.3 Type jobb

I kapittel 4 så vi at nesten alle sysselsatte allmennlærere jobbet innenfor skoleverket et halvt år etter eksamen. I dette avsnittet skal vi se om dette også gjelder tre og et halvt til fire år etter eksamen. For å belyse problemstillingen har vi valgt en tredeling av yrkene; hvorvidt de jobbet som grunnskolelærere (yrkeskode 3310), i andre pedagogiske yrker (rektorer, yrkeskode 1228, universitets/høgskolelærer; yrkeskode 2310, lektor/adjunkt videregående skole; 2320, yrkesfaglærer; 3341 og andre pedagogiske yrker; 3349) og andre yrker. Gruppen andre pedagogiske yrker består altså hovedsakelig av personer som har fått opprykk eller har spesialisert seg innenfor et felt. En siste gruppe omfatter de med uoppgitt yrke. Denne inndelingen avviker noe fra den vi benyttet i kapittel 4.1.4; blant annet som følge av at tallet på observasjoner er lite har vi ikke kunnet skille mellom andre yrker som krever høyere utdanning og de som ikke krever det. Tabell 5.6 viser allmennlærernes fordeling på disse yrkesgruppene tre og et halvt til fire år etter eksamen.

Tabell 5.6 Sysselsatte allmennlærere utdannet i 1994/95 etter yrkestittel tre og et halvt til fire år etter eksamen (N=142).

	Prosent
Grunnskolelærer	89,4
Andre pedagogiske yrker	5,6
Andre yrker	2,1
Uoppgitt yrke	2,8
I alt	100,0

Denne tabellen tyder på at også allmennlærere tre og et halvt til fire år etter endt utdanning arbeider innenfor det som må karakteriseres som utdanningens primærarbeidsområder. Om lag 90 prosent av de sysselsatte allmennlærerne arbeidet som grunnskolelærer og om lag 6 prosent var i annet pedagogisk arbeid. Hvis disse tallene er representative for kullet, betyr dette at 86 prosent av *alle* allmennlærerne som ble utdannet i undervisningsåret 1994/95 arbeidet som grunnskolelærere tre og et halvt til fire år etter endt utdanning. Hvis vi i tillegg også regner med de som var i annet pedagogisk arbeid, betyr det at 92 prosent av *alle* allmennlærerne som ble utdannet i 1994/95 arbeidet innenfor det som må karakteriseres som utdanningens kjernearbeidsområder. Dette er betydelig mer enn de 70 prosentene av alle allmennlærerne som i 1997 arbeidet i det offentlige skoleverket (St.meld. nr 12 1999-2000).

I neste avsnitt skal vi se nærmere på *om det er allmennlærere med spesielle kjennetegn som ikke arbeidet som grunnskolelærere tre og et halvt til fire år etter eksamen*. Er det for eksempel slik at det er de som har tatt videreutdanning som primært ikke arbeider som grunnskolelærere? For å belyse dette vil vi foreta en logistisk regresjon av sannsynligheten for å ikke å jobbe som grunnskolelærer. I analysen benytter vi stort sett de samme forklaringsvariablene som i analysen av sannsynligheten for å være i ulike typer jobber et

halvt år etter eksamen i kapittel 4. I tillegg har vi inkludert et par variabler om videregående utdanning (om de hadde tatt 3-årig allmennfaglig utdanning og karakterer). Karakterer er tatt med som en indikator på evnenivå.¹⁹ Først vil vi imidlertid presentere den bivariante sammenhengen mellom type jobb og de ulike forklaringsvariablene.

Kjønn er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom kandidaten er kvinne og 0 for menn. *Alder* er målt i antall år kandidaten har levd på undersøkelsestidspunktet og innføres med førsteordens og andreordensledd i analysen.

Sivilstand er en dummyvariabel med verdi 1 for personer som er gift eller samboende på undersøkelsestidspunktet, og 0 ellers.

Barn i skolealder er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom personen har omsorg for barn i skolealder (6-19 år), og null ellers.

Tidligere utdanning er en dummyvariabel som er lik 1 dersom kandidaten har tatt en annen universitets- eller høyskoleutdanning av minst 4 måneders varighet på heltid før kandidaten fullførte sin allmennlærerutdanning, og 0 ellers.

Fullført videreutdanning er en dummyvariabel som er lik 1 dersom kandidaten har tatt en annen universitets- eller høyskoleutdanning av minst 4 måneders varighet på heltid etter kandidaten fullførte sin allmennlærerutdanning, og 0 ellers.

Igangværende utdanning er en dummyvariabel som er lik 1 dersom kandidaten holdt på med en universitets- eller høyskoleutdanning av minst 4 måneders varighet på heltid på undersøkelsestidspunktet, og 0 ellers.

Fars utdanning er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom far har høyere utdanning.

Mors utdanning er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom mor har høyere utdanning.

Videregående utdanning er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom kandidaten har tatt 3-årig allmennfag, 0 ellers.

Karakterer har verdi 1 dersom kandidaten oppga å ha gode karakterer fra videregående skole, 0 ellers.

Arbeid i storbyområde er en dummyvariabel som har verdi 1 dersom kandidaten arbeider i et storbyområde, 0 ellers.

Tabell 5.7 viser den bivariante sammenhengen mellom type jobb og forklaringsvariablene. Tabellen tyder ved første øyekast på en bivariat sammenheng mellom type jobb og kjennetegn som f. eks. alder, sivilstand, tidligere utdanning, sosial bakgrunn (mors og fars utdanningsnivå) og karakterer i videregående skole. Imidlertid er det bare sammenhengen mellom type jobb og fars utdanningsnivå som er signifikant (på 0,01-nivå). Dette har nok for en stor del sammenheng med at tallet på observasjoner er så lavt. Tabell 5.8 viser resultatet av den logistiske regresjonen av sammenhengen mellom sannsynligheten for ikke å være grunnskolelærer og de enkelte uavhengige variablene. Tabellen viser den isolerte effekten av de enkelte forklaringsvariablene når de andre holdes konstante.

¹⁹ Det kan selvsagt diskuteres om karakterer fra videregående skole er en god indikator for evnenivå. Det faller utenfor denne rapporten å gå inn i en diskusjon om dette temaet. De som er spesielt interesserte henvises til diskusjoner i Arnesen og Try (2001).

Tabell 5.7 Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler for allmennlærere.

	Andel som ikke jobbet som grunnskolelærer	N(=1)
Kjønn:		
Menn	8,6	35
Kvinner	7,9	101
Alder:		
35 år eller yngre	8,4	119
Over 35 år	5,9	17
Sivilstand:		
Gift/samboende	6,6	106
Ikke gift/samboende	13,3	30
Barn i skolealder:		
Barn i skolealder	5,0	20
Ikke barn i skolealder	8,6	116
Tidligere utdanning:		
Utdanning før studiet	13,8	29
Ikke utdanning før studiet	6,5	107
Utdanning etter avsluttet studium:		
Utdanning etter avsluttet studium	16,7	24
Ikke utdanning etter avsluttet studium	6,3	112
I gang med videreutdanning:		
I gang med videreutdanning	9,1	11
Ikke i gang med videreutdanning	8,0	125
Far med høyere utdanning:		
Far med høyere utdanning	15,5	58
Far uten høyere utdanning	2,6	78
Mor med høyere utdanning:		
Mor med høyere utdanning	11,4	44
Mor uten høyere utdanning	6,5	92
Videregående utdanning:		
3-årig allmennfag	8,8	113
Annen videregående utdanning	4,3	23
Karakterer videregående utdanning:		
Gode	12,0	50
Middels eller dårlige	5,8	86
Arbeid i storby:		
Arbeider i storby	6,0	67
Arbeider ikke i storby	10,1	69
Gjennomsnitt	8,1	136

Tabell 5.8 Logistisk regresjon av sannsynligheten for ikke å være grunnskolelærer. Allmennlærere.

	Koeffisient	Standard- avvik
Konstant	-86,673**	38,074
Kjønn	0,079	0,861
Alder	4,714**	2,246
Alder ²	-0,066**	0,034
Sivilstand	0,068	0,900
Barn i skolealder	-1,619	1,596
Tidligere utdanning	0,524	0,901
Utdanning etter avsluttet utdanning	2,201**	1,121
I gang med videreutdanning	1,682	1,328
Fars utdanning	2,282**	0,995
Mors utdanning	-0,286	0,830
Videregående utdanning	1,049	1,574
Karakter videregående utdanning	1,524*	0,835
Arbeid i storby	-1,817**	0,876
Antall observasjoner	136	
- 2 log likelihood	53,205	

*** Statistisk signifikant på 0,01-nivå, ** signifikant på 0,05-nivå, * signifikant på 0,10-nivå.

Av tabell 5.8 ser vi at det var flere variabler som hadde betydning for hvorvidt allmennlærerne arbeidet som grunnskolelærer eller ikke. En av disse er alder på undersøkelsestidspunktet. Sannsynligheten for ikke å være grunnskolelærer øker jo eldre kandidaten er, men bare for de som er 36 år eller yngre. For kandidater som er eldre enn 36 år, avtar sannsynligheten med økende alder. Videre ser vi at de som hadde tatt videreutdanning etter fullført allmennlærerutdanning, hadde en høyere sannsynlighet for å ikke å være grunnskolelærer enn ellers like allmennlærere uten slik utdanning. Dette resultatet synes rimelig da de som ikke er grunnskolelærere i stor grad befinner seg i jobber som kan karakteriseres som opprykksjobber for lærere (rektor, spesiallærer, lektor/adjunkt i videregående skole etc.). Allmennlærere som hadde fedre med høyere utdanning, hadde signifikant høyere sannsynlighet for ikke å være grunnskolelærere. Vi ser også at allmennlærere med gode karakterer fra videregående skole, hadde signifikant høyere sannsynlighet for ikke å være grunnskolelærere tre og halvt til fire år etter eksamen enn ellers like allmennlærere med middels eller dårlige karakterer. Resultatet er riktig nok bare signifikant på 0,10-nivå, men er likevel interessant. Dette kan indikere at de sannsynligvis best kvalifiserte allmennlærerne, har en større tendens til å forsvinne fra kateteret i grunnskolen enn andre allmennlærere. Imidlertid synes de i stor grad å bli værende innenfor undervisningssektoren, men i mer spesialiserte stillinger (som er de stillingene allmennlærere som ikke er grunnskolelærere innehar). Til slutt ser vi at allmennlærere som

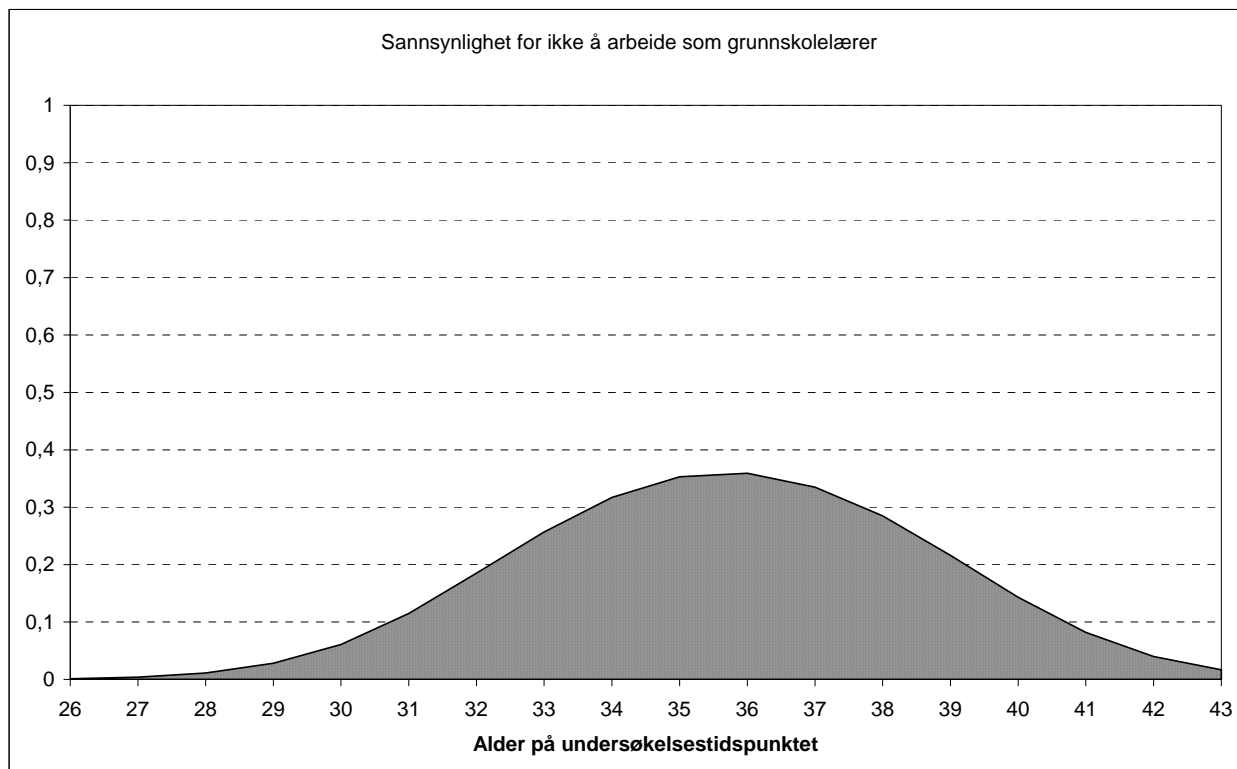
arbeidet i et storbyområde, hadde signifikant lavere sannsynlighet for å ikke være grunnskolelærer enn ellers like allmennlærere som arbeidet utenfor et storbyområde. Dette er et interessant resultat og støtter ikke opp under antagelsen om at allmennlærere i storbyområder flykter fra grunnskolen. Tvert imot tyder dette resultatet på at grunnskolelærere utenfor storbyområdene i større grad enn ellers like allmennlærere i storbyene, ikke jobber som grunnskolelærere. Siden de som ikke jobbet som grunnskolelærer stort sett var i jobber som må betraktes som opprykksstillinger, kan dette resultatet tyde på at det er lettere å oppnå denne typen stillinger utenfor storbyområdene.

For å anskueliggjøre effekten av de enkelte koeffisientene i tabell 5.8, har vi beregnet sannsynligheten for å være/ikke være grunnskolelærer for enkelte grupper. Beregningene er gjort med utgangspunkt i tabell 5.8 for en referanseperson som har gjennomsnittsverdier på de andre variablene.²⁰ Figur 5.1 viser hvordan den predikerte sannsynligheten for ikke å arbeide som grunnskolelærer etter alder på undersøkelsestidspunktet. Vi har vist sannsynligheten for allmennlærere i alderen 26 til 43 år.²¹ Vi ser at den predikerte sannsynligheten for å ikke å arbeide som grunnskolelærer økte med økende alder på undersøkelsestidspunktet inntil 36 år da sannsynligheten for å ha slikt arbeid er på sitt høyeste (0,36). Deretter avtar sannsynligheten. Det er interessant at det er blant de som er noe eldre enn gjennomsnittet (gjennomsnittsalderen er 31 år), at sannsynligheten for å ikke arbeide som grunnskolelærer er høyest.

Vi har beregnet den predikerte sannsynlighet for ikke å arbeide som grunnskolelærer for allmennlærere med og uten videreutdanning etter fullført allmennlærerutdanning til henholdsvis 0,44 og 0,08. Allmennlærere som arbeidet i et storbyområde hadde en predikert sannsynlighet for ikke å arbeide som grunnskolelærer på 0,05 mens tilsvarende tall for de som arbeidet utenfor storbyområdet var 0,24. Den predikerte sannsynligheten for ikke å arbeide som grunnskolelærer blant allmennlærere med gode karakterer fra videregående skole var 0,25, mens tilsvarende tall for de med middels eller dårlige karakterer var 0,07.

²⁰ Dette betyr at vi betrakter en person med verdi 0,743 på kjønn, en alder på 31, med verdi 0,779 på sivilstand, 0,147 på barn i skolealder, 0,213 på tidligere utdanning, 0,176 for utdanning etter fullført allmennlærerutdanning, 0,081 for igangværende utdanning, 0,426 for fars utdanning, 0,324 for mors utdanning, 0,831 for 3-årig allmennfag, 0,368 for karakterer og 0,493 for storby.

²¹ Denne aldersgruppa fanger opp 96 prosent av alle allmennlærerne i undersøkelsen.

Figur 5.1 Predikert sannsynlighet for ikke å arbeide som grunnskolelærer

Analysen har altså vist at hvorvidt allmennlærerne utdannet i 1994/95 arbeidet som grunnskolelærere eller ikke tre og et halvt til fire år etter eksamen, ble påvirket av alder, videreutdanning, om de arbeidet i storbyområde og deres karakterer til videregående skole. Resultatene må, som tidligere påpekt, ses i lys av at majoriteten av de som ikke arbeider som grunnskolelærere stort sett befinner seg i det som må karakteriseres som opprykksstillinger for allmennlærere (dette bekreftes også når vi ser på lønnsnivået for disse stillingene²²) og ikke nødvendigvis befinner seg utenfor allmennlærernes kjernearbeidsområder.

²² Siden tallet på observasjoner er meget lavt (blant annet en del uoppgitt), vil vi ikke gjennomføre noen egen lønnsanalyse.

5.2 Førskolelærere

I dette avsnittet skal vi se nærmere på førskolelærernes arbeidsmarkedstilpasning tre og et halvt til fire år etter endt førskolelærerutdanning. Vi er interessert i om førskolelærerne har en like høy yrkesdeltaking og i like stor grad er sysselsatt innenfor utdanningens kjernearbeidsområder tre og et halvt til fire år etter endt utdanning som et halvt år. Før vi presenterer resultatene er det igjen grunn til å understreke at antall observasjoner analysene bygger på er relativt lavt, og at det derfor knytter seg en viss usikkerhet til resultatene. Vi starter dette kapitlet med en oversikt over førskolelærernes arbeidsstyrkestatus og hovedaktivitet.

5.2.1 Arbeidsstyrkestatus og hovedaktivitet

Tabell 5.9 viser førskolelærernes arbeidsstyrkestatus (for definisjon se fotnote 16) tre og et halvt til fire år etter endt grunnutdanning.

Tabell 5.9 Førskolelærere utdannet i 1994/95 etter arbeidsstyrkestatus tre og et halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=201).

	Prosent
Sysselsatt	96,0
Utenfor arbeidsstyrken	4,0
I alt, inklusive uoppgitt	100,0

Vi ser at 96 prosent av de undersøkte førskolelærerne var sysselsatte tre og et halvt til fire år etter endt utdanning. Dette viser at førskolelærerne også har en meget høy yrkesaktivitet tre og et halvt til fire år etter endt grunnutdanning. Imidlertid er andelen som oppgir sysselsetting som sin *hovedaktivitet* på undersøkelsestidspunktet litt lavere. Tabell 5.10 viser at 88 prosent oppga sysselsetting som sin hovedsakelige virksomhet, 5 prosent ulønnet omsorg i hjemmet, 2 prosent videre studier og 5 prosent annet. Ca. 8 prosent av førskolelærerne var yrkesaktive, men oppga altså en annen aktivitet som sin viktigste. Disse har sannsynligvis en mer marginal tilknytning til arbeidsmarkedet enn de andre yrkesaktive. Likevel må man kunne si at førskolelærerne som gruppe har en sterk arbeidsmarkedstilknytning.

Tabell 5.10 Førskolelærere utdannet i 1994/95 etter hovedsakelig virksomhet tre og et halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=201).

	Prosent
Sysselsatt	87,6
Arbeidsledig	0,5
Studier	1,5
Ulønnet omsorg i hjemmet	5,0
Annet	5,0
I alt, inklusive uoppgitt	100,0

Tabell 5.11 viser hva førskolelærerne oppfattet som sin hovedsakelige virksomhet i hele perioden etter endt utdanning. Tabellen viser klart at relativt nyutdannede førskolelærere hadde en sterk arbeidsmarkedstilknytning i de første tre og et halvt til fire årene etter endt utdanning. Over 90 prosent oppga inntektsgivende arbeid som hovedaktivitet i perioden etter endt utdanning, 3 prosent oppga ulønnet omsorgsarbeid og 2 prosent annet.²³

Tabell 5.11 Førskolelærere utdannet i undervisningsåret 1994/95 etter hovedsakelig virksomhet i perioden etter avsluttet utdanning (N=201).

	Prosent
Mest tid på regulært inntektsgivende arbeid	90,5
Hatt diverse midlertidige jobber	1,0
Har hatt mer enn en jobb på samme tid	3,5
For det meste engasjert i videreutdanning	0,0
For det meste opptatt med ulønnet omsorgsarbeid	3,0
Annet	1,5
I alt, inklusive uoppgitt	100,0

Resultatene så langt viser at den store majoriteten av førskolelærerne har vært yrkesaktive i perioden etter endt utdanning. Tallene sier imidlertid ikke noe om intensiteten av sysselsettingen, dvs. arbeidstiden. Dessverre er kvaliteten på arbeidstidsopplysningene for enkelte grupper av førskolelærere for dårlige til at vi vil foreta egne analyser av disse dataene. Ikke overraskende er det arbeidstidsopplysningene for førskolelærere i skolen det er grunn til å stille spørsmål ved. Mye tyder på at enkelte har oppgitt leseplikt og ikke

²³ Ved å se på disse kandidatenes arbeidsstyrkestatus et halvt år etter eksamen kan vi også få en viss indikasjon på stabiliteten i sysselsettingen over tid. Det gir også muligheter for å sammenligne med resultater fra kandidatundersøkelsen. Et problem med dataene fra CHEERS-undersøkelsen er at en del kandidater ikke har oppgitt hovedaktivitet for de første månedene etter eksamen. Antagelig gjelder dette kandidater med en marginal tilknytning til arbeidsmarkedet. Derfor kan tallene gi et noe feilaktig bilde av situasjonen et halvt år etter eksamen. I vedlegg 2 har vi foretatt noen enkle sammenligninger av resultatene et halvt år etter eksamen fra CHEERS-undersøkelsen og resultatene fra de ordinære kandidatundersøkelsene.

faktisk arbeidstid. Dette betyr at vi får et for lavt anslag for førskolelærernes faktiske arbeidstid. Gruppen av førskolelærere som jobber i skolen er riktig nok ikke så stor, mellom 15 og 20 prosent, slik at feilmarginen ved anslagene for gruppen av førskolelærere som helhet ikke vil ha et stort omfang. Holder vi de som arbeider i skolen utenfor beregningene får vi en gjennomsnittlig arbeidstid per uke på 35,1 timer, inkluderes de får vi et anslag på 34,7 timer. Dette indikerer at førskolelærerne har en meget sterk tilknytning til arbeidsmarkedet. Antar vi at en normalarbeidsuke er på 37,5 timer så betyr det at de har en stillingsprosent på mellom 92,4 og 93,5. Dette betyr i så fall at førskolelærerne utdannet i undervisningsåret 1994/95 tre og et halvt til fire år etter endt utdanning utnyttet om lag 89 prosent av mulig arbeidskraftpotensial i arbeidsmarkedet. Dette er meget høyt og viser at det ikke er noe stort uutnyttet arbeidskraftpotensial blant disse førskolelærerne.

5.2.2 Videreutdanning

Tabellene 5.10 og 5.11 viste at en svært liten andel av førskolelærerne oppga videre studier som hovedsakelig virksomhet tre og halvt til fire år etter endt utdanning eller som hovedaktivitet i hele perioden etter endt utdanning. Selv om svært få hadde videreutdanning som hovedaktivitet i hele eller deler av perioden, kan førskolelærerne ha gjennomført videre studier i kombinasjon med jobb. Vi er i dette avsnittet interessert i omfang og innretning på eventuell videreutdanning. I den grad førskolelærerne har tatt/holder på med videreutdanning er dette innenfor utdanninger som kvalifiserer dem videre som førskolelærere eller er det utdanninger som kvalifiserer dem ut av yrket?

Tabell 5.12 viser at rundt 35 prosent av førskolelærerne utdannet i skoleåret 1994/95 hadde tatt en annen høyere utdanning av minst 4 måneders varighet i tillegg til utdanningen som førskolelærer. Rundt 15 prosent av førskolelærerne hadde fullført en annen høyere utdanning før de begynte på førskolelærerutdanningen. En noe lavere andel (12 prosent) hadde fullført en slik utdanning etter grunnutdanningen som førskolelærer mens rundt 5 prosent ikke hadde fullført noen videreutdanning, men var i gang med på undersøkelsestidspunktet. Dette kan tyde på at en noe lavere andel av 1994/95-kullet hadde fullført eller påbegynt en høyere utdanning i løpet av de første tre og et halvt til fire årene etter endt utdanning, sammenlignet med andelen av 1999-kullet som hadde påbegynt en utdanning i løpet av det første halve året etter endt utdanning. Dette illustrerer klart den økningen vi har registrerte i førskolelærernes utdanningstilbøyelighet rett etter endt utdanning (jf. tabell 4.12).

Tabell 5.12 Førskolelærere utdannet i 1994/95 etter om de hadde tatt annen utdanning (N=200).

	Prosent
Ingen utdanning	64,5
Bare fullført utdanning i forkant av grunnutdanningen	14,5
Bare fullført utdanning ved siden av grunnutdanning	0,5
Bare fullført utdanning etter grunnutdanning	11,5
Fullført utdanning både i forkant og ved siden av grunnutdanning	0,5
Fullført utdanning både i forkant etter etterkant av grunnutdanning	0,5
Fullført utdanning både før, ved siden av og etter grunnutdanning	0,0
Ikke fullført annen utdanning, men holder på med	5,5
Har tatt utdanning, men tidspunkt uoppgitt	2,5
I alt	100,0

Tabell 5.13 viser hva slags typer utdanninger førskolelærerne har tatt. Vi har benyttet samme inndeling som i kapittel 4. Vi har også her valgt å begrense oss til utdanninger tatt i etterkant av førskolelærerutdanningen (enten fullførte eller igangværende) siden vi er spesielt interessert i om de tar /har tatt utdanninger som kvalifiserer dem videre som førskolelærere eller ut av yrket. Da en person kan ha tatt flere utdanninger, vil summen av prosentandelene med ulike utdanninger overskride 100. Igjen er det grunn til å minne om at tallet på observasjoner er lavt, slik at resultatene må tolkes med en viss forsiktighet.

Tabell 5.13 Førskolelærere utdannet i 1994/95 som hadde tatt videreutdanning etter fullført grunnutdanning eller holdt på med videreutdanning (N=35).

	Prosent
Småskolepedagogikk	22,9
Spesialpedagogikk	34,3
Annen pedagogisk utdanning	42,9
Annen utdanning	14,3

Vi ser at 23 prosent av de som hadde tatt eller holdt på med videreutdanning i løpet av perioden etter endt grunnutdanning, gjorde dette innenfor småskolepedagogikk, 34 prosent innenfor spesialpedagogikk og 43 prosent innenfor annen pedagogisk utdanning. Bare 14 prosent hadde fullført eller holdt på med "annen utdanning". Denne siste gruppen omfatter utdanninger som barnevern og administrasjon og ledelse, altså utdanninger som må sies å stå førskolelærerutdanningen relativt nært. Dette viser at førskolelærerne som ble utdannet i 1994/95 i stor grad har tatt/holder på med videreutdanninger som må sies å kvalifisere dem videre som førskolelærere, og i liten grad kvalifiserer dem for jobber som ikke er relatert til førskolelærerutdanningen. Sammenligner vi disse resultatene med resultatene for

førskolelærerne i kandidatundersøkelsen 1999, kan resultatene tyde på at det har skjedd endringer i videreutdanningsmønsteret blant førskolelærerne de siste årene. Av de som hadde tatt eller holdt på med videreutdanning hadde 23 prosent av 1994/95-kullet fullført eller holdt på med videreutdanning i småskolepedagogikk mens det tilsvarende tallet for 1999-kullet var hele 40 prosent. Også dette resultatet indikerer det vi antydte i analysen av dataene fra kandidatundersøkelsene et halvt år etter eksamen, nemlig at økningen i videreutdanningstilbøyelighet og endringen i profilen på videreutdanningene blant førskolelærerne må ses i sammenheng med Reform 97 (altså innføringen av skoleplikt for 6-åringer). Oppsummeringsvis må vi kunne si at blant førskolelærerne som ble utdannet i 1994/95, var det lite som tydet på noe vesentlig omfang av videreutdanning ut av yrket.

5.2.3 Type jobb

I kapittel 4 så vi at rundt 85 prosent av alle sysselsatte førskolelærere utdannet i 1999 jobbet enten i barnehagen eller i skolen et halvt år etter eksamen. I dette avsnittet skal vi se om en tilsvarende høy andel har slike jobber tre og et halvt til fire år etter eksamen. Vi har i hovedsak benyttet samme inndeling som i kapittel 4 (dvs. kombinasjon av yrke og næring, se for øvrig fotnote 14).

Tabell 5.14 *Sysselsatte førskolelærere utdannet i 1994/95 etter type jobb tre og halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=193).*

	Prosent
Barnehage	73,1
Skolen	18,1
Arbeid som krever høyere utdanning, men ikke relatert til skole eller barnehage	6,7
Arbeid som ikke krever høyere utdanning	0,0
Uoppgitt yrke	2,1
I alt	100,0

Vi ser av tabellen at rundt 90 prosent av de sysselsatte førskolelærerne som ble utdannet i 1994/95, arbeidet enten i barnehage eller skole tre og et halvt til fire år etter endt utdanning. Hvis disse tallene er representative, betyr det 87 prosent av alle førskolelærere som ble utdannet i 1994/95 jobbet innenfor det som må omtales som utdanningens kjernearbeidsområder. Så mye som 73 prosent av de sysselsatte førskolelærerne arbeidet i barnehage tre og et halvt til fire år etter endt utdanning. Med en beregnet stillingsprosent på 94²⁴ for de som arbeidet i barnehage, så betyr dette at rundt 2/3 av førskolelærernes mulige arbeidskraftpotensial ble utnyttet til arbeid i barnehage tre og et halvt til fire år etter eksamen. I alt 18 prosent av de sysselsatte førskolelærerne jobbet tre og et halvt til fire år etter endt utdanning i skolen. Som vi var inne på tidligere, knytter det seg en viss

usikkerhet til den gjennomsnittlige arbeidstiden for de som arbeider i skolen. Dette skyldes at enkelte antagelig har oppgitt leseplikt og ikke faktisk arbeidstid, slik at vi vil underestimere arbeidstiden for de som arbeider i skolen. Aksepterer vi den oppgitte arbeidstiden (gjennomsnitt 32,7 timer per uke noe som tilsvarer en stillingsprosent på 87,2), så betyr det at ca. 15 prosent av førskolelærernes mulige arbeidskraftpotensial ble utnyttet til arbeid i skolen.²⁵ Totalt sett betyr dette at førskolelærere utdannet i 1994/95 utnyttet i overkant av 80 prosent av sitt mulige arbeidskraftpotensial til arbeid i barnehage eller skole tre og et halvt til fire år etter endt utdanning. Rundt 5 prosent av førskolelærernes mulige arbeidskraftpotensial ble utnyttet til andre sektorer. Når majoriteten (ca 3/4) av de som falt i kategorien ”yrke som krevde høyere utdanning, men ikke var knyttet til barnehage eller skole” hadde yrkestittel førskolelærer (men altså ikke jobbet i skolen eller barnehage), betyr det at omtrent alle førskolelærere utdannet i 1994/95 utnyttet sin førskolelærerkompetanse.

I de følgende avsnittene skal vi se nærmere på om det er førskolelærere med spesielle kjennetegn som er i de ulike typene jobber som er beskrevet over. Er det for eksempel slik at førskolelærere som har tatt videreutdanning arbeider utenfor barnehagene? For å få tallmessig store nok grupper har vi i analysen måttet slå sammen alle som arbeider utenfor barnehagen til en gruppe, slik at vi i realiteten bare opererer med to grupper; i barnehagen eller utenfor. Metoden som er benyttet i analysen er logistisk regresjon. Før vi presenterer resultatene fra denne analysen, vil vi imidlertid presentere den bivariate sammenhengen mellom type jobb og de ulike forklaringsvariablene. Vi benytter de samme variablene som i analysen av allmennlærere (se avsnitt 5.1.3).

Tabell 5.15 viser blant de som var 35 år eller yngre arbeidet en høyere andel i barnehagen (signifikant på 0,05-nivå) enn blant de som var eldre. Videre ser vi at de som hadde barn i skolealder arbeidet en lavere andel i barnehagene (signifikant på 0,01-nivå) enn de som ikke hadde barn i skolealder. Førskolelærere som hadde fullført en videreutdanning arbeidet i mindre grad i barnehagen enn førskolelærere som ikke hadde fullført slik utdanning (signifikant på 0,01-nivå). Det samme gjelder førskolelærere som holdt på med videreutdanning, de arbeidet i mindre grad i barnehagen enn førskolelærere som ikke holdt på med videreutdanning (signifikant på 0,01-nivå).

²⁴ Gjennomsnittlig arbeidstid for de som arbeidet i barnehage var 35,3 timer. Dersom vi regner 37,5 timer per uke som 100 prosent stilling, betyr dette en gjennomsnittlig stillingsprosent på 94,1 for de som arbeider i barnehage.

²⁵ Antar vi at de som arbeidet i skolen hadde samme gjennomsnittlige arbeidstid som de som arbeidet i barnehagen, ville de ha utnyttet 16,3 prosent av sitt mulige potensial.

Tabell 5.15 Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler for førskolelærere.

	Andel som jobbet i barnehage	N(=1)
Kjønn:		
Menn	61,5	13
Kvinner	77,3	163
Alder:		
35 år eller yngre	80,1	141
Over 35 år	60,0	35
Sivilstand:		
Gift/samboende	74,2	132
Ikke gift/samboende	81,8	44
Barn i skolealder:		
Barn i skolealder	61,0	41
Ikke barn i skolealder	80,7	135
Tidligere utdanning:		
Utdanning før studiet	79,2	24
Ikke utdanning før studiet	75,7	152
Utdanning etter avsluttet studium:		
Utdanning etter avsluttet studium	42,9	21
Ikke utdanning etter avsluttet studium	80,6	155
I gang med videreutdanning:		
I gang med videreutdanning	35,3	17
Ikke i gang med videreutdanning	80,5	159
Far med høyere utdanning:		
Far med høyere utdanning	80,0	45
Far uten høyere utdanning	74,8	131
Mor med høyere utdanning:		
Mor med høyere utdanning	84,6	26
Mor uten høyere utdanning	74,7	150
Videregående utdanning:		
3-årig allmennfag	78,6	112
Annen videregående utdanning	71,9	64
Karakterer videregående utdanning:		
Gode	77,0	61
Middels eller dårlige	75,7	115
Arbeid i storby:		
Arbeider i storby	78,0	91
Arbeider ikke i storby	74,1	85
Gjennomsnitt	76,1	176

Tabell 5.16 viser resultatene av den logistiske regresjonen av sannsynligheten for å arbeide i barnehagen tre og et halvt til fire år etter endt utdanning. Koeffisientene i tabellen viser den isolerte effekten av hver enkelt forklaringsvariabel på sannsynligheten for å arbeide i barnehage når de andre forklaringsvariablene holdes konstante. Vi ser at det er kun tre variabler som hadde betydning for førskolelærernes sannsynlighet for å arbeide i barnehage eller ikke. Dette var kjønn, utdanning avsluttet etter førskolelærerutdanningen og igangværende utdanning. Kvinnelige førskolelærere hadde signifikant høyere sannsynlighet for å arbeide i barnehage enn ellers like mannlige. Førskolelærere som hadde fullført en videreutdanning etter førskolelærerutdanningen, hadde signifikant lavere sannsynlighet for å arbeide i barnehage enn ellers like førskolelærere som ikke hadde fullført slik utdanning. Det samme gjelder førskolelærere som holdt på med videreutdanning; de hadde signifikant lavere sannsynlighet for å arbeide i barnehage som ellers like førskolelærere som ikke holdt på med videreutdanning. Videreutdanning synes altså å være en faktor som bidrar til at førskolelærerne arbeider utenfor barnehagen. Dette skyldes nok til dels at flere førskolelærere etter Reform 97 har satsset på skolen som arbeidssted, og holder på med videreutdanning i småskolepedagogikk.

Tabell 5.16 Logistisk regresjon av sannsynligheten for å arbeide i barnehage. Førskolelærere.

	Koeffisient	Standard- avvik
Konstant	7,293	5,909
Kjønn	1,509**	0,701
Alder	-0,294	0,311
Alder ²	0,003	0,004
Sivilstand	-0,789	0,524
Barn i skolealder	-0,695	0,590
Tidligere utdanning	-0,303	0,654
Utdanning etter avsluttet utdanning	-1,901**	0,591
I gang med videreutdanning	-2,205***	0,665
Fars utdanning	0,440	0,581
Mors utdanning	0,168	0,738
Videregående utdanning	0,019	0,441
Karakter videregående utdanning	-0,618	0,467
Arbeid i storby	0,313	0,424
Antall observasjoner	176	
- 2 log likelihood	153,401	

*** Statistisk signifikant på 0,01-nivå, ** signifikant på 0,05-nivå, * signifikant på 0,10-nivå.

For å anskueliggjøre effekten av de enkelte koeffisientene i tabell 5.16, har vi beregnet sannsynligheten for å arbeide i barnehage for enkelte grupper. Beregningene er gjort med

utgangspunkt i tabell 5.16 for en referanseperson som har gjennomsnittsverdier på de andre variablene.²⁶

Beregningene viser at kvinnelige førskolelærere har en predikert sannsynlighet for å arbeide i barnehage på 0,79, mens for mannlige førskolelærere var det tilsvarende tallet 0,45. Videre viser beregningene at de som hadde tatt en videreutdanning, bare hadde en predikert sannsynlighet for å arbeide i barnehage på 0,38, mens de som ikke hadde tatt en videreutdanning hadde en predikert sannsynlighet på 0,81. Et tilsvarende forhold gjelder når vi ser på de som holdt på med videreutdanning. De som var i gang med videreutdanning, hadde en predikert sannsynlighet for å arbeide i barnehage på 0,31, mens de som ikke holdt på med slik utdanning hadde en predikert sannsynlighet på 0,80. Disse sammenhengene mellom videreutdanning og sannsynligheten for å arbeide i barnehage (dvs. sannsynligheten for å enten jobbe i skolen eller utenfor skole og barnehage) har trolig sammenheng med en høyere videreutdanningstilbøyelighet blant førskolelærere som jobbet i skolen.

5.3 Oppsummering arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning tre og et halvt til fire år etter eksamen.

I dette kapitlet har vi sett nærmere på allmennlærernes og førskolelærernes arbeidsmarkedstilpasning og videreutdanning de tre og et halvt til fire første årene etter endt utdanning. Vi fant at allmennlærere og førskolelærere som ble utdannet i 1994/95 og som ble undersøkt høsten 1998/vinteren 1999, hadde en meget høy yrkesdeltaking. I alt rundt 90 prosent av både de undersøkte allmennlærerne og førskolelærerne oppga inntektsgivende arbeid som sin hovedsakelige virksomhet i perioden etter endt utdanning. Tre og et halvt til fire år etter eksamen var 97 prosent av allmennlærerne og 96 prosent av førskolelærerne yrkesaktive. Dette viser at begge grupper har hatt en stabil tilknytning og høy yrkesdeltaking i perioden etter endt utdanning.

I overkant av 25 prosent av alle allmennlærerne utdannet i 1994/95 og i underkant av 20 prosent av førskolelærerne hadde på undersøkelsestidspunktet enten tatt eller holdt på med en videreutdanning. Over 2/3 av allmennlærerne som hadde tatt eller holdt på med en videreutdanning, gjorde dette innenfor fagfelt hvor det må forventes at utdanningene primært kvalifiserte dem videre som lærere (dvs. innenfor humanistiske fag og undervisningsfag). Dette tyder på at allmennlærerne som var engasjert i videreutdanning i liten grad synes å utdanne seg ut av

²⁶ Dette betyr at vi betrakter en person med verdi 0,926 på kjønn, en alder på 32,2, med verdi 0,75 på sivilstand, 0,233 på barn i skolealder, 0,136 på tidligere utdanning, 0,119 for utdanning etter fullført førskolelærerutdanning, 0,097 for igangværende utdanning, 0,256 for fars utdanning, 0,148 for mors utdanning, 0,636 for 3-årig allmennfag, 0,347 for karakterer og 0,517 for storby.

læreryrket. Også når det gjelder førskolelærerne, hadde de fleste som hadde tatt/holdt på med utdanninger, tatt utdanninger som kvalifiserte dem videre som førskolelærere. I underkant av 1/4 av de som hadde tatt/holdt på med videreutdanning gjorde dette innenfor småskolepedagogikk, i overkant 1/3 i spesialpedagogikk og 43 prosent i andre pedagogiske fag. Rundt 15 prosent holdt på med ”annen utdanning” men også her fant vi utdanninger som står førskolelærerutdanningen relativt nært. Dette viser at førskolelærere som var engasjert i videre studier, i liten grad synes å utdanne seg ut av førskolelæreryrket.

Videre fant vi at blant allmennlærere og førskolelærere som ble utdannet i 1994/95 og undersøkt tre og et halvt til fire år etter endt utdanning, var en meget høy andel sysselsatt innenfor utdanningenes kjernearbeidsområder. Rundt 90 prosent av de sysselsatte førskolelærerne arbeidet innenfor barnehage eller skole (henholdsvis 73 og 18 prosent), mens 89 prosent av allmennlærerne arbeidet som grunnskolelærere og 6 prosent arbeidet innenfor andre pedagogiske yrker. Ca. 7 prosent av de sysselsatte førskolelærerne og 2 prosent av de sysselsatte allmennlærerne oppga at de hadde andre typer jobber. Når svært mange av de førskolelærere som oppga andre typer jobber enn jobb i barnehage og skole, i realiteten arbeidet som førskolelærere (men i andre sektorer), indikerer dette stor stabilitet innenfor utdanningenes kjernearbeidsområder. Analyser av hvilke faktorer som påvirket sannsynligheten for at allmennlærere ikke skulle arbeide som grunnskolelærere og for at førskolelærere skulle arbeide i barnehage, viste at videreutdanning hadde en negativ effekt på sannsynligheten for å arbeide som grunnskolelærer blant allmennlærerne og for å arbeide i barnehager for førskolelærerne. Imidlertid er det viktig å være klar over at allmennlærerne som ikke jobber som grunnskolelærere, i stor grad jobber i andre pedagogiske yrker som rektor, spesialpedagog osv., altså typiske opprykksstillinger for lærere. Vi har derfor ikke grunnlag for å hevde at videreutdanning bidrar til å utdanne allmennlærere ut av yrket, men videreutdanning synes i en viss grad å fjerne dem fra kateteret. Når det gjelder førskolelærere som ikke arbeider i barnehagen, vil majoriteten av denne gruppen være førskolelærere som jobber i skolen. Den negative effekten av videreutdanning på sannsynligheten for å arbeide i barnehage, er trolig i stor grad et resultat av at mange av førskolelærerne som arbeider i skolen har tatt/holder på med videreutdanning.

Vi må være forsiktige med å trekke for bastante konklusjoner ut fra dette datamaterialet siden tallgrunnlaget er noe spinkelt. Imidlertid, dersom resultatene er representative for hele kullet (tallet på observasjoner er lavt) og for den tidlige fasen av førskolelærernes og allmennlærernes yrkeskarrierer generelt, tyder dette på svært begrenset avgang fra førskolelærer og allmennlæreryrket i den tidlige fasen av yrkeskarrieren.

6 Avsluttende kommentarer

I denne rapporten har vi fokusert på hvorvidt førskolelærerne og allmennlærerne flykter fra sine jobber som førskolelærere og allmennlærere. Utgangspunktet for analysene i denne rapporten har vært NIFUs undersøkelser av kandidater et halvt år etter eksamen gjennomført i 1989, 1991 og 1999 og en undersøkelse som ble gjennomført høsten 1998/vinteren 1999 av førskolelærere og allmennlærere utdannet i studieåret 1994/95. Dette betyr at vi har undersøkt den aller første fasen allmennlæreres og førskolelæreres yrkeskarriere.

I våre analyser har vi ikke kunnet påvise tendenser til flukt fra yrket i den tidlige fasen av yrkeskarrieren. Vi har heller ikke kunnet påvise noe stort uutnyttet arbeidskraftpotensial i de to gruppene. Både nyutdannede førskolelærerne og allmennlærere har en meget høy yrkesdeltaking (henholdsvis 90 og 92 prosent i 1999) og høy gjennomsnittlig arbeidstid (88 og 93 prosent i 1999). Dessuten jobber de i stor grad innenfor det som kan defineres som utdanningens kjernearbeidsområder (85 prosent av de sysselsatte førskolelærerne i 1999 og 89 prosent av alle sysselsatte allmennlærere i 1999). Dette betyr at mellom 70 og 75 prosent av nyutdannede førskolelæreres arbeidskraftpotensial ble utnyttet innenfor det som strengt kan defineres som utdanningens kjernearbeidsområde, mens det tilsvarende tallet for allmennlærere var mellom 75 og 80 prosent. Dette er meget høyt tatt i betraktning at så mye som 25 prosent av alle førskolelærere og 19 prosent av alle allmennlærere var engasjert i videre studier et halvt år etter eksamen.

Også blant de som ble utdannet i 1994/95 og som ble undersøkt høsten 1998/vinteren 1999, fant vi en meget høy yrkesdeltaking og en særdeles høy prosent sysselsatt innenfor utdanningens kjernearbeidsområder. Blant førskolelærerne var yrkesaktiviteten 96, og rundt 90 prosent av de sysselsatte førskolelærerne arbeidet innenfor skolen eller barnehage. De tilsvarende tallene for allmennlærere var 97 og 95 prosent. Dersom disse resultatene er representative for hele kullet (tallet på observasjoner er lite), er de meget interessante. Hele perioden etter fullført utdanning og fram til undersøkelsestidspunktet tre og et halvt til fire år etter endt utdanning, var det en sammenhengende høykonjunktur med gode alternative sysselsettingsmuligheter. Til tross for dette, indikerer dataene at både førskolelærerne og allmennlærerne i dette kullet fortsatte å arbeide innenfor utdanningens kjernearbeidsområder.

Det er viktig å understreke at analysene våre bare omfatter den aller første fasen av yrkeskarrieren. Vi vet ikke hva som skjer seinere i yrkeskarrieren, om det er da en eventuell flukt skjer. Det er rimelig at det utover i yrkesløpet vil bli færre som jobber innenfor det som snevert kan defineres som utdanningens kjernearbeidsområder; dvs. som lærer i grunnskolen og førskolelærer i barnehage. Analysen av relativt nyutdannede førskolelærere og allmennlærere viser at de som ikke jobber som grunnskolelærer eller førskolelærer i barnehage i stor grad har funnet jobber hvor de likevel utnytter sin

kompetanse som allmennlærer eller førskolelærer, for eksempel som rektor, som spesialpedagog, som førskolelærer på barnevernsinstitusjoner osv. Dette er jobber som i stor grad krever videreutdanning og som er naturlige opprykksstillinger for allmennlærere og førskolelærere. Dessuten vil noen etter hvert forlate arbeidsmarkedet som følge av sykdom/førtidspensjonering og enkelte vil nok også sannsynligvis gå over i jobber som ikke kan sies å være relatert til utdanningen som førskolelærere eller allmennlærer.

Det er lite i våre data som tyder på at det er mange førskolelærere og allmennlærere som allerede tidlig i yrkesløpet planlegger å forlate yrket ved å videreutdanne seg innenfor områder som i liten grad kan sies å ha relevans for lærer- eller førskolelæreryrket. Enkelte videreutdanninger kan imidlertid ha vel så stor anvendelse utenfor undervisningssektoren som innenfor. Dette gjelder for eksempel utdanninger i datafag og økonomisk-administrative fag, utdanninger som det inntil nylig har vært stor etterspørsel etter og som har vært godt betalt. De som tar videreutdanninger innenfor disse feltene, må forventes å kunne ha større risiko for å forlate lærer- og førskolelæreryrket. Drøyt 3 prosent av alle allmennlærere som ble utdannet våren 1999, holdt på med videreutdanning innenfor økonomisk-administrative fag (2-4 årig utdanning) eller datafag et halvt år etter eksamen. De utgjør således ingen stor gruppe. Hvor stor risiko de har for avgang fra yrket, er umulig å si. De justeringer som har vært i lærenes lønninger i løpet av det siste året, kan bidra til å minske risikoen for avgang både for denne gruppen og for lærere generelt.

Referanser

- Arnesen, C. Å. og S. Try (2001), *Karakterers betydning for overgangen fra høyere utdanning til arbeidsmarkedet*. Rapport 2001:6. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Barne- og familiedepartementet (2000), *Rekruttering til og stabilitet i førskolelæreryrket*. Barne- og familiedepartementet.
- Enoksen, J.-A. og L. A. Støren (1990), *Arbeid, omsorg eller videreutdanning? En undersøkelse av høgskolekandidater ti år etter eksamen*. Rapport 1990:2. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.
- Flyer F. og S. Rosen (1997), "The new Economics of Teaching and Education." *Journal of Labor Economics*, vol. 15 no.1 part 2, s. S104-S139.
- Grue L. og G. Hovland (1991), *Være eller ikke være - i førskolelæreryrket? En undersøkelse v førskolelærerkandidater fra 1978, ti år etter eksamen*. Rapport 1991:11. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.
- Hoel M, A. Mastekaasa og C. Å. Arnesen (1990), *Overgang fra offentlig til privat sektor blant høgskoleutdannede. Lønnsforskjeller, lønnsnivå og yrkesmuligheter*. Rapport 1990:4. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.
- Murnane R. J. og R. J. Olsen (1989), "The Effects of Salaries and Opportunity Costs on Length of Stay in Teaching. Evidence from North Carolina". *The Journal of Human Resources*, XXV.1, s. 106-124
- Roness D. (2000), "Førskolelærere og yrkesvalg". I *Rekruttering til og stabilitet i førskolelæreryrket*. BFD-rapport (2000)
- Schøne P. (1999), *Avgang og rekruttering i undervisningssektoren – hva betyr lønn?* Rapport 1999:12. Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Stinebrickner T. R. (1998), "An Empirical Investigation of Teacher Attrition." *Economics of Education Review*, vol. 17, no. 2, s. 127-136.
- Stinebrickner T. R. (2001), "A Dynamic Model of Teacher Labor Supply." *Journal of Labor Economics*. vol. 19. no. 1, s. 196-230.
- Skjersli S. (2000), *Søkere til høyere utdanning. Endring i søkning, tilbud og opptak 1995-1999*. NIFU skrifserie 2000:8. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Støren L. A. (1991), ""Omsorg=pengesorg" og stor avgang fra kvinneyrkene?" *Utdanning og arbeidsmarked 1991*. Rapport 1991:13 Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.

St.meld. nr 12 (1999-2000), ... *og yrke skal båten bera ... Handlingsplan for rekruttering til læreryrket*. Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet.

St. meld. nr 27 (1999-2000), *Barnehage til beste for barn og foreldre*. Barne- og familiedepartementet.

Vedi C. og H. E. Børve (1997), *Søkelys på førskolelærermangelen i kommunale barnehager*. Rapport STF38 A97504. Trondheim: SINTEF Teknologiledelse, IFIM.

Tabelloversikt

Tabell 4.1	Allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 etter hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Prosent.....	18
Tabell 4.2	Sammenheng mellom hovedaktivitet et halvt år etter eksamen og forklaringsvariabler. Allmennlærere.....	21
Tabell 4.3	Estimerte koeffisienter for hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Multinomisk logit analyse. Allmennlærere.....	22
Tabell 4.4	Sysselsatte allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 etter arbeidstid.	26
Tabell 4.5	Sammenheng mellom andelen i deltid og forklaringsvariabler. Allmennlærere.....	28
Tabell 4.6	Estimerte koeffisienter for sannsynligheten for å arbeide deltid. Binomisk logit-analyse. Allmennlærere.....	29
Tabell 4.7	Allmennlærere utdannet i 1999 som holder på med videreutdanning et halvt år etter eksamen etter type utdanning.	31
Tabell 4.8	Sysselsatte allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 etter type jobb et halvt år etter eksamen.	33
Tabell 4.9	Sammenheng mellom type jobb og forklaringsvariablene. Allmennlærere.....	35
Tabell 4.10	Estimerte koeffisienter for type jobb et halvt år etter eksamen. Multinomisk logit analyse. Allmennlærere.....	36
Tabell 4.11	Gjennomsnittlig brutto, ordinær månedslønn et halvt år etter eksamen for heltidsarbeidende allmennlærere utdannet i 1989 og 1999 (N=462).....	40
Tabell 4.12	Førskolelærere utdannet i 1989 og 1999 etter hovedaktivitet et halvt år etter eksamen.....	41
Tabell 4.13	Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler. Førskolelærere.	43
Tabell 4.14	Estimerte koeffisienter for hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Multinomisk logit analyse. Førskolelærere.....	44
Tabell 4.15	Sysselsatte førskolelærere utdannet i 1991 og 1999 etter arbeidstid.	47
Tabell 4.16	Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler for førskolelærere.....	49
Tabell 4.17	Estimerte koeffisienter for sannsynligheten for å arbeide deltid. Binomisk logit-analyse. Førskolelærere.	50
Tabell 4.18	Førskolelærere utdannet i 1999 som holdt på med videreutdanning et halvt år etter eksamen etter type utdanning.	52
Tabell 4.19	Sysselsatte førskolelærere utdannet i 1991 og 1999 etter type jobb et halvt år etter eksamen.	53
Tabell 4.20	Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler for førskolelærere.....	56
Tabell 4.21	Estimerte koeffisienter for type jobb et halvt år etter eksamen. Multinomisk logit analyse. Førskolelærere.....	57
Tabell 4.22	Gjennomsnittlig brutto, ordinær månedslønn et halvt år etter eksamen for heltidsarbeidende førskolelærere utdannet i 1991 og 1999 (N=709).....	59
Tabell 5.1	Allmennlærere utdannet i 1994/95 etter arbeidsstyrkestatus tre og et halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=147).	63
Tabell 5.2	Allmennlærere utdannet i 1994/95 etter hovedsakelig virksomhet tre og et halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=147).	63

Tabell 5.3	Allmennlærere utdannet i 1994/95 etter hovedsakelig virksomhet i perioden etter avsluttet utdanning (N=147).....	64
Tabell 5.4	Allmennlærere utdannet i 1994/95 etter om de hadde tatt annen utdanning (N=147).....	65
Tabell 5.5	Allmennlærere utdannet i 1994/95 som hadde tatt videreutdanning etter fullført grunnutdanning eller holdt på med videreutdanning (N=38).	66
Tabell 5.6	Sysselsatte allmennlærere utdannet i 1994/95 etter yrkestittel tre og et halvt til fire år etter eksamen (N=142).....	67
Tabell 5.7	Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler for allmennlærere.....	69
Tabell 5.8	Logistisk regresjon av sannsynligheten for ikke å være grunnskolelærer. Allmennlærere.	70
Tabell 5.9	Førskolelærere utdannet i 1994/95 etter arbeidsstyrkestatus tre og et halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=201).	73
Tabell 5.10	Førskolelærere utdannet i 1994/95 etter hovedsakelig virksomhet tre og et halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=201).	74
Tabell 5.11	Førskolelærere utdannet i undervisningsåret 1994/95 etter hovedsakelig virksomhet i perioden etter avsluttet utdanning (N=201).	74
Tabell 5.12	Førskolelærere utdannet i 1994/95 etter om de hadde tatt annen utdanning (N=200).....	76
Tabell 5.13	Førskolelærere utdannet i 1994/95 som hadde tatt videreutdanning etter fullført grunnutdanning eller holdt på med videreutdanning (N=35).	76
Tabell 5.14	Sysselsatte førskolelærere utdannet i 1994/95 etter type jobb tre og halvt til fire år etter avsluttet utdanning (N=193).	77
Tabell 5.15	Gjennomsnittsverdier for forklaringsvariabler for førskolelærere.	79
Tabell 5.16	Logistisk regresjon av sannsynligheten for å arbeide i barnehage. Førskolelærere.	80

Figuroversikt

Figur 4.1	Predikerte sannsynligheter for ulike typer hovedaktivitet. Allmennlærere	24
Figur 4.2	Predikert sannsynlighet for ulike hovedaktiviteter etter alder. Allmennlærere.....	25
Figur 4.3	Predikerte sannsynligheter for ulike typer jobber. Allmennlærere.....	38
Figur 4.4	Predikert sannsynlighet for ulike typer jobber etter alder. Allmennlærere.	39
Figur 4.5	Predikerte sannsynligheter for ulike typer hovedaktiviteter. Førskolelærere.....	46
Figur 5.1	Predikert sannsynlighet for ikke å arbeide som grunnskolelærer	72

Vedlegg 1 Populasjon, utvalg og svarprosent

Kandidatundersøkelsen:

Tabellen nedenfor viser størrelsen på populasjon, bruttoutvalg, nettoutvalg og svarprosent for førskolelærere og allmennlærere som deltok i undersøkelsene i 1989, 1991 og 1999.

Vedleggstabell 1 *Antall uteksaminerte kandidater og svarprosent for allmennlærere uteksaminert våren 1989 og 1999 og førskolelærere uteksaminert våren 1991 og 1999.*

	Allmennlærere		Førskolelærere	
	1989	1999	1991	1999
Antall uteksaminerte	775	1607	800	2180
Utsendte spørreskjema (bruttoutvalg)	775	428	800	534
Besvarte spørreskjemaer (nettoutvalg)	612	285	650	358
Svarprosent	79,0	66,6	81,3	67,0

Kilde: NIFUs Kandidatundersøkelse 1/2 år etter eksamen

Som det framgår av tabellen, ble alle førskolelærere og allmennlærere som ble uteksaminert i 1989 og 1991 undersøkt, mens bare et utvalg av kandidatene som ble uteksaminert i 1999 var med i undersøkelsen. I 1999-undersøkelsen deltok alle mannlige og 20 prosent av de kvinnelige førskolelærerne. Blant allmennlærerne deltok 25 prosent av kvinnene og 1/3 av mennene. De tallene som publiseres for 1999 i denne rapporten, er vektet for å ta hensyn til den ulike trekkssannsynligheten for mannlige og kvinnelige kandidater. Ved utarbeidelse av vekter er det ikke tatt hensyn til at svarprosenten kan variere mellom mannlige og kvinnelige førskolelærere og allmennlærere eller at de som svarer skiller fra de som ikke svarer med hensyn til arbeidsmarkedstilpasning etc. Som det framgår av tabellen, er svarprosenten i 1999-undersøkelsen betydelig lavere enn i 1989- og 1991-undersøkelsen. Tatt i betraktning at 1999-undersøkelsen også er en utvalgsundersøkelse, må man forvente at det er en større usikkerhet knyttet til disse resultatene enn til resultatene fra 1989 og 1991-undersøkelsen.

CHEERS-undersøkelsen

Vedleggstabell 2 viser populasjon, bruttoutvalg, nettoutvalg og svarprosent for førskolelærerne og allmennlærere som deltok i CHEERS-undersøkelsen i 1994/95.

Vedleggstabell 2 *Antall uteksaminerte allmennlærere og førskolelærere i løpet av undervisningsåret 1994/95.*

	Allmennlærere	Førskolelærere
Antall uteksaminerte	538	1322
Utsendte spørreskjema	339	424
Besvarte spørreskjemaer	147	201
Svarprosent	43,4	47,4

Som det framgår av tabellen, var det bare et utvalg av førskolelærerne (ca 1/3 av alle førskolelærere) og allmennlærerne (ca. 2/3 av alle allmennlærere) som deltok i undersøkelsen. Tabellen viser også at svarprosenten var lav i denne undersøkelsen. Dette gjør at det i utgangspunktet knytter seg større usikkerhet til disse resultatene enn resultatene fra kandidatundersøkelsen. For å få et visst inntrykk av hvorvidt allmennlærere og førskolelærere som besvarte spørreskjemaet skilte seg fra de som ikke svarte med hensyn til kjønn, alder og bostedsstrøk, har vi sammenlignet de to gruppene. Analysene viste at de som besvarte spørreskjemaet ikke skilte seg signifikant fra de som ikke besvarte spørreskjemaet med hensyn til disse kjennetegnene. Vi har dessverre ikke kunnet kontrollere for hvorvidt de som svarte på spørreskjemaet hadde en annen arbeidsmarkedskarriere enn de som ikke svarte og at vi dermed har fått et ukorrekt bilde av førskolelærernes og allmennlærernes karrierer. Selv om svarerne ikke skilte seg fra ikke-svarerne med hensyn til kjønn, alder og bostedsstrøk, kan det altså likevel være forskjeller mellom gruppene når det gjelder arbeidsmarkedstilpasning. Dette i kombinasjon med det relativt spinkle tallgrunnlaget gjør at tallene fra CHEERS-undersøkelsen må tolkes med en viss varsomhet.

Vedlegg 2 Regresjonsanalyse mellom lønna til førskolelærere utdannet i 1999 og forklaringsvariabler

Vedleggstabell 3 Estimerte koeffisienter for lønnsrelasjon. Minste kvadraters metode

	Koeffisient	Standardavvik
Konstantledd	9,416***	0,141
Kjønn	0,004	0,013
Alder	0,025***	0,009
Alder ²	-0,000**	0,000
Sivilstand	0,003	0,010
Barn	0,013	0,021
Barn*Kjønn	-0,003	0,024
Har tidligere utdanning	-0,001	0,014
Arbeidet tidligere	-0,014	0,013
Skolen	-0,021	0,015
Arbeid som krever høyere utdanning	-0,037	0,034
Arbeid som ikke krever høyere utdanning	-0,104***	0,030
Studier i referanseuke	0,024	0,016
Storbyskole	-0,016*	0,010
Fars utdanning	-0,002	0,012
Mors utdanning	0,009	0,013
Antall observasjoner		193
R ² justert		0,098

*** Statistisk signifikant på 0,01nivå,** signifikant på 0,05-nivå, *signifikant på 0,10-nivå.

Vedlegg 3 Arbeidsstyrkestatus og type jobb et halvt år etter eksamen for kandidater utdannet i 1994/95

Vedleggstabell 4 *Allmennlærere utdannet i undervisningsåret 1994/95 etter arbeidsstyrkestatus et halvt år etter avsluttet utdanning (N=119).*

	Prosent
Sysselsatt	87,4
Utenfor arbeidsstyrken	12,6
I alt	100,0

Vedleggstabell 5 *Sysselsatte allmennlærere utdannet i undervisningsåret 1994/95 etter yrkestittel et halvt år etter avsluttet utdanning (N=104).*

	Prosent
Skolen	90,4
Jobb som krever høyere utdanning, men ikke knyttet til skole eller barnehage	0,0
Jobb som ikke krever høyere utdanning	0,0
Uoppgitt	9,6
I alt	100,0

Vedleggstabell 6 *Førskolelærere utdannet i undervisningsåret 1994/95 etter arbeidsstyrkestatus et halvt år etter avsluttet utdanning (N=175).*

	Prosent
Sysselsatt	96,6
Utenfor arbeidsstyrken	3,4
I alt	100,0

Vedleggstabell 7 *Sysselsatte førskolelærere utdannet i undervisningsåret 1994/95 etter yrkestittel et halvt år etter avsluttet utdanning (N=169).*

	Prosent
Barnehage	79,9
Skolen	7,7
Jobb som krever høyere utdanning men ikke knyttet til skole eller barnehage	9,5
Jobb som ikke krever høyere utdanning	0,6
Uoppgitt	2,4
I alt	100,0

